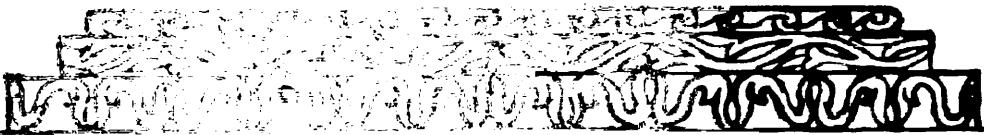

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ.....	ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΛΛΑΜΟΣ, Άρτα, Παναγία ή Βλαχέρνα..... 2
ΚΩΝ. ΤΣΙΛΙΓΙΑΝΝΗ.....	Τò ιστορικό Δοκίμιο περί Άρτης και Πρεβέζης..... 4
ΕΛΕΥΘ. ΒΕΤΣΙΟΣ.....	Ή πρόταση του έκτακτου προβλεπτή... για αναβάθμιση υποπροξενείου Άρτας..... 27
ΕΥΣΤΡ. ΣΥΓΚΕΛΛΟΥ.....	Βομπλιανά: Συμβολή στην ιστορία... τής Άρτας..... 33
ΚΩΝ. ΚΩΣΤΑΒΑΣΙΛΗΣ.....	Έγκαταστάσεις Ήπειρωτών... στο έλευθερο ελληνικό κράτος... 42
ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ ΑΝΔΡΕΟΥ.....	Ίστορική και έρμηνευτική προσέγγιση στο κλέφτικο τραγούδι 54
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΑΣ.....	Ό χαρταετός (τò «Φίδι»)..... 64
ΕΛΠΙΔΟΦ. ΙΝΤΖΕΜΠΕΛΗΣ.....	Τò παλιό ήλεκτροφώνο 68
ΚΩΣΤΑΣ ΚΩΤΣΑΚΗΣ.....	Κωστής Παλαμάς..... 70
ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗΣ.....	Άρχοντιές και Σύμβολα..... 75
ΣΤΑΥΡΟΣ ΙΝΤΖΕΓΙΑΝΝΗΣ.....	Στήν Άρτα με αγάπη..... 82
ΔΗΜ. ΚΩΝ. ΣΥΓΚΕΛΛΟΣ.....	«Όλοι χωρούσαμε»..... 86
ΠΟΙΗΣΗ..... 89
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ..... 97
ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ..... 107
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ..... 113

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΛΛΑΜΟΣ: Άστα, Παναγία, ή Βλαχέρνα

ΣΚΟΥΦΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ * ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ * ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΜΖ | ΤΟΜΟΣ ΙΓ' | ΑΡΤΑ 2006 | ΤΕΥΧΟΣ 98-99

Ο ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

ΜΕΓΑΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

ΣΕΡΑΦΕΙΜ Α΄

ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ

A

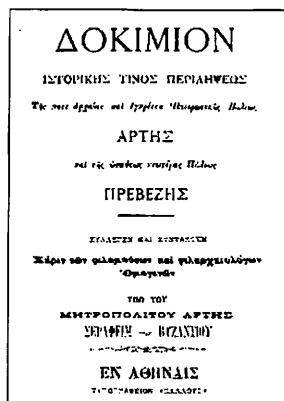
ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ ΠΕΡΙ ΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Λόγοι συγγραφήs

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΙΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

Ὁ Σεραφεῖμ Ξενοπούλος, Μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, προσέβη στὴν συγγραφή τοῦ ἱστορικοῦ δοκιμίου γιὰ τὴν Ἄρτα καὶ τὴν Πρέβεζα πιθανὸν παρακινημένος ἀπὸ διαφόρους λόγους. Πρῶτα ἀπ' ὅλα, κύρια ἀφορμὴ γιὰ τὴν καταγραφή τῆς ἱστορίας τῶν δυὸ αὐτῶν πόλεων πρέπει νὰ στάθηκε ἡ ἰδιαίτερη ἀγάπη του γιὰ τὶς συγκεκριμένες πόλεις καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς συντήρησε τὴν δύναμή του καὶ τὸν βοήθησε νὰ ξεπεράσει τὶς διαφορὰς δυσκολίες ποὺ συνάντησε γιὰ τὴν συγκέντρωση καὶ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικού του. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι αὐτὲς οἱ δυὸ πόλεις ἀποτελοῦν γι' αὐτὸν «δευτέρας πατρίδος χώραν»¹, καθὼς εἰδικὰ στὴν Ἄρτα ἔμεινε ἀπὸ τὴν ἐνθρόνισή του τὸ 1864 μέχρι τὸν θάνατό του τὸ 1894, ἤτοι 30 συναπτά ἔτη.

Πάντως, καὶ πέρα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἀγάπη του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γι' αὐτοὺς τοὺς τόπους καὶ γιὰ τοὺς κατοίκους τους ποὺ τὸν ἐνέπνευσαν γιὰ τὴν συγγραφή αὐτοῦ τοῦ σπουδαίου πονήματος, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι ὑπῆρχε πίσω του καὶ μιὰ ἀξιόλογη παράδοση σχετικὰ μὲ τὴν καταγραφή τῆς ἱστορίας διαφόρων περιοχῶν καὶ πόλεων. Πρόκειται γιὰ τὴν χρονογραφία, τὴν ἱστορικὴ δηλαδὴ ἀφήγηση στὴν ὁποία τὰ γεγονότα καταγράφονται μὲ τὴν σειρὰ τῆς διαδοχῆς τους,

1) Σεραφεῖμ, Δοκίμιον Περί Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, Ἐν Ἀθήναις 1884, σ. ζ'.

χωρίς την αναφορά της σχετικής σημασίας τους ή της αιτιώδους σχέσεώς τους. Αυτή υπήρξε η κατ' ἑξοχήν μορφή ιστοριογραφίας κατά τὸν Μεσαίωνα και πολλές ἦσαν οἱ χρονογραφίες ποὺ συντάχθηκαν τότε στὸν Εὐρωπαϊκὸ κυρίως χώρο, οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς ὁποῖες γράφτηκαν σὲ μοναστήρια ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς. Ἡ χρονογραφία, στὸν ἑλλαδικὸν χώρο, ἄκμασε στὰ χρόνια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, κυρίως ἀνάμεσα στὸν Ζ' καὶ τὸν ΙΑ' μ.Χ. αἰ.², ὅμως καὶ ἀργότερα καλλιεργήθηκε καὶ εὐδοκίμησε κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους. Μάλιστα, ἀρκετὰ χρονικὰ συναντοῦμε τὸν ΙΗ' αἰ. μὲ πλεονάζοντα ἴσως ἀνάμεσά τους τὸ «Χρονικὸ τοῦ Γαλαξιδίου»³. Συνεπῶς, ὁ Σεραφεὶμ Ξενοπούλος εἶχε μιὰ ἱστορικὴ παράδοση καὶ ἓνα ἔρεισμα, ὥστε νὰ προβεῖ σὲ ἓνα τόσο μεγαλόπνοο ἔργο, εἰδικὰ βέβαια, ἐπειδὴ δὲν εἶχε γραφτεῖ κανένα βιβλίον συγκεκριμένα γι' αὐτὲς τίς πόλεις.

«Κατὰ μίμησιν καὶ ἐτέρων ἀδελφῶν», ἀδελφῶν μητροπολιτῶν⁴ ἀλλὰ καὶ μοναχῶν, θέλησε νὰ συγγράφει τὴν ἱστορία του καὶ τὴν τοῦ λαοῦ τῆς Μητροπολιτικῆς τοῦ ἐπαρχίας⁵, καθὼς ἐνωθε ὅτι εἶχε καὶ τὴ δυνατότητα καὶ τίς ἱκανότητες καὶ τὸ ταλέντο, ὥστε νὰ κάνει κάτι τέτοιο. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν δημοργικὴ ἔφεση, στὸ συγκεκριμένο στόχο συνέδραμε καὶ ἡ ἐπιθυμία του νὰ μορφώσει τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν αὐτῶν, καθὼς, λόγω τῆς θέσεώς του, διεπίστωσε ὅτι οἱ Ἄρτινοι καὶ οἱ Πρεβεζάνοι δὲν εἶχαν οὔτε ἀμυδρὴ γνώση τῆς ἱστορίας τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ πατρίδος. Ὁ ζήλος του, λοιπόν, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι συντηρήθηκε καὶ ἐνδυναμώθηκε ἀπὸ τὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν ἀπλὸ λαὸ τοῦ ὁποῖου υπήρξε πνευματικὸς ἡγέτης καὶ καθοδηγητής.

Ἡ Σεραφεὶμ ἀφιέρωσε τὸ ἔργο του στοὺς Ἄρτινοὺς καὶ Πρεβεζάνους τῆς ἐποχῆς του⁶ ἐπειδὴ: α) συνέζησε κατὰ τὴν μακρόχρονη ποιμαντορικὴ του ζωὴ καὶ δράση μετὰ «καλῆς κάγαθῆς καὶ εἰρηναίας συμβιώσεως» καὶ β) διεπίστωσε «τὸν περὶ τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα φιλογενῆ ζῆλον» τοὺς ὡς καὶ τὴν φιλότιμη διάθεση καὶ τὴν θρησκευτικὴ «θεοφιλή» συμπεριφορὰ τους. Τέλος, τοὺς παρακαλεῖ νὰ δεχθοῦν τὸ ἔργο του ἐκφράζοντας τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὑπόληψή του⁷.

Χρόνος συγγραφῆς καὶ ἔτος ἐκδόσεως

Ἡ Σεραφεὶμ συνέγραψε τὸ Δοκίμιον κατὰ τὴ μέση χρονικὴ περίοδο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς του. Ἐνδεχομένως νὰ σκέφτηκε νὰ γράφει τὸ Δοκίμιον μόλις πληροφορήθηκε τὴν ἱστορικὴ δημοσίευση τοῦ ἀνεπιού του Ἀλεξάνδρου Ρηγίδου γιὰ τὴν Ἄρτα τὸ 1872⁸. Ἦδη, μέχρι τὸ 1869, εἶχαν ἐκδοθεῖ τὰ ἱστορικὰ βιβλία γιὰ τὴν

2) Περὶ Χρονογραφίας Ζ' - ΙΑ' αἰ.

3) Εὐθυμίου Ἱερομονάχου, 1703.

4) Ἀδελφῶν μητροπολιτῶν, ὡς λ.χ. τοῦ Ἀνθίμου Ἀλεξούδη, «Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Βελεγράδων», Κέρκυρα, 1868.

5) Σεραφεὶμ, Δοκίμιον, ὅπ. π., σσ. γ', η', ζ' - η'.

6) «Ὁ ἀξιότιμος ἐνάνδρου Ἡλείου γόνου, Δοκίμιον, ὅπ. π., σ. ε'.

7) Σεραφεὶμ, Δοκίμιον, ὅπ. π., σ. στ'.

8) Ὁ Ἄλ. Ρηγίδης ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἔγραψε σχετικὴ μὲ τὴν Ἄρτα μικρὴ τελετὴ μὲ τίτλο «Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς πανευκλεοῦς καὶ ἀρχαίας πόλεως Ἄρτας», Κωνσταντινούπολη, 1872.

Ἡπειρο τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ (1865), τοῦ Μ. Παρανίκα (1867) καὶ τοῦ Κ. Σάθα (1863, 1872, 1869).

Φαίνεται πάντως ὅτι συγκέντρωνε ἀπὸ καιρὸ ὕλικὸ καὶ ἔδειχνε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου αὐτοῦ καὶ προφανῶς πρέπει νὰ εἶχε ἀρκετὸ ὕλικὸ στὰ χέρια του. Λόγω τῆς θέσεώς του εἶναι φυσικὸ νὰ εἶχε πρόσβαση σὲ διάφορα ἀρχεῖα καί, ὡς μορφωμένος ἄνθρωπος, νὰ μὴν ἔμενε ἀδιάφορος γιὰ διάφορα σημαντικὰ γεγονότα, προγενέστερα ἢ σύγχρονά του, τὰ ὁποῖα πληροφοροῦνταν. Φαίνεται πολὺ πιθανόν νὰ συγκέντρωνε διάφορα στοιχεῖα καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1872, καθὼς τόσο εὐρὺ καὶ σημαντικό ὕλικὸ δὲν θὰ μπορούσε νὰ συλλέξει καὶ νὰ ἐλέγξει ἓνας ἄνθρωπος σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας καὶ τὰ μέσα πού ἦταν διαθέσιμα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ὁ ἴδιος μάλιστα γράφει ὅτι τὸ Δοκίμιον εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς «πολυετοῦς μελέτης»⁹. Ἐν συνεχείᾳ καὶ σὲ δέκα περίπου χρόνια εἶχε ἔτοιμο τὸ ὕλικὸ τῆς συγγραφῆς. Ἀπὸ τὸ 1882 μέχρι τὸ 1883 τὸ καθαροέγραψε, τὸ ἤλεγξε καὶ τὸ ἐξέδωσε «ὑπερμεσοῦντος τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1884»¹⁰. Ἐν προκειμένῳ, σημειῶνω ὅτι ἀπὸ τὸ Δοκίμιον τοῦ Σεραφεῖμ διασώθηκε μόνο μία αὐτόγραφη σελίδα¹¹, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν ἀνάλογή της σ. 7 τοῦ Δοκιμίου ὡς ἑξῆς:

§ 15. Τῷ ἔτει 1796, μετὰ διετίαν ἐκ τῆς ἀπὸ τὴν ἐκστρατείας Σκόδρας ἐπιστροφῆς αὐτοῦ ὁ Ἀλῆ Πασσάς, διοργάνωσε καὶ ἐλαβε παρὰ τῆς Ὑ. Π. καὶ τῶ Βοϊβοδαλῆαι τῆς Ἀρτις, ἧτις ἐξηρτᾶτο κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Αἰθιῶν. Ἐλαβε δὲ παύτην ἀπατήσας τὴν Ὑ. Π., ἐν τίτλῳ μισθώσεως τῶν Βασιλιῶν προσόδων, ἐπὶ τὸ δῶμα Μουσταφᾶ τινὸς ἀνυπάρκτου, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποῖου διετήρησε τὴν κατοχὴν, θεωρούμενος ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς κληρονομίας ταύτης τὴν ἐπαρχίαν ἐχούσης μητρὸς τοῦ Σουλτάνου (Βασιλέως), μέχρι τοῦ ἔτους 1824, ὅτε καὶ κατεστράφη (σ:).

§ 15. Τῷ ἔτει 1796, μετὰ διετίαν ἐκ τῆς ἀπὸ τὴν ἐκστρατείας Σκόδρας ἐπιστροφῆς αὐτοῦ ὁ Ἀλῆ Πασσάς, διοργάνωσε καὶ ἐλαβε παρὰ τῆς Ὑ. Π. καὶ τῶ Βοϊβοδαλῆαι τῆς Ἀρτις, ἧτις ἐξηρτᾶτο κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Αἰθιῶν. Ἐλαβε δὲ παύτην ἀπατήσας τὴν Ὑ. Π., ἐν τίτλῳ μισθώσεως τῶν Βασιλιῶν προσόδων, ἐπὶ τὸ δῶμα Μουσταφᾶ τινὸς ἀνυπάρκτου, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποῖου διετήρησε τὴν κατοχὴν, θεωρούμενος ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς κληρονομίας ταύτης τὴν ἐπαρχίαν ἐχούσης μητρὸς τοῦ Σουλτάνου (Βασιλέως), μέχρι τοῦ ἔτους 1824, ὅτε καὶ κατεστράφη (σ:).

Πηγὲς καὶ ὕλικὸ

Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ πιὸ πάνω, ὁ Σεραφεῖμ Ξενόπουλος δὲν ἦταν μόνος καὶ ἀβοήθητος κατὰ τὴν συγγραφὴ τοῦ πονήματός του. Ἀντιθέτως μάλιστα, εἶχε μία λαμπρὰ ἱστοριογραφικὴ παραγωγὴ πίσω του πού τοῦ στάθηκε πολὺτιμος ἀρωγὸς στὴν προσπάθειά του νὰ καταγράψει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα πού τὸν ἐνδιέφεραν

9) Σεραφεῖμ, Δοκίμιον, ὅπ. π., σ. στ'.

10) Σεραφεῖμ, Δοκίμιον, ὅπ. π., σ. στ' καὶ η'.

11) Τὴν πρωτοδημοσίευσά στὴν «Ἀρτινὴν Εὐθύνην», τ.χ. 100, Μάρτιος-Ἀπρίλιος, Ἀθήνα 1996, σ. 12.

και να προσπεράσει τα διάφορα προβλήματα που του προέκυπταν κατά την σύνταξη του ύλικού του. “Όλοι οι Έλληνες ιστορικοί και οι Βυζαντινοί και οι μετέπειτά τους, είναι κληρονόμοι της πολύπλευρης παραδόσεως που έρχεται από την κλασσική ελληνική γραμματεία, από την ακολουθούσα ελληνιστική ιστοριογραφία και την χριστιανική ιστορική έρευνα. Έκτός από αυτούς, υπάρχουν και οι λιγοστοί Λατίνοι ιστορικοί που μεταφράστηκαν στα ελληνικά, των οποίων βέβαια η επίδραση στους Έλληνες ιστορικούς υπήρξε μικρότερης έμβέλειας και σημασίας.

‘Ο ‘Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης αποτελούν, για πολλούς ιστορικούς, τα πρότυπα του έκλεπτυσμένου πεζού ιστορικού λόγου. ‘Η έπιρροή των δυο αυτών δημιουργών στο βαθύτερο περιεχόμενο της ιστοριογραφίας της έποχής υπήρξε ώστόσο αδύναμη και εν μέρει έπιπόλαιη. Φαίνεται πάντως πως ο Σεραφείμ γνωρίζει καλά το έργο τους, όπως και το έργο του Ξενοφώντα, έπηρεάζεται από αυτούς, αλλά πολύ περισσότερο φαίνεται να δέχεται τις έπιρροές των Βυζαντινών ιστοριογράφων και γενικότερα να υίοθετεί τις βυζαντινές αντιλήψεις για τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να γράφονται η ιστορία και η βιογραφία.

Πέρα από τους αρχαίους ιστορικούς λοιπόν, και άλλοι ιστορικοί της ελληνιστικής έποχής και των Βυζαντινών χρόνων είναι γνωστοί και συμβάλλουν –άλλος λιγότερο και άλλος περισσότερο– στην τελική δημιουργία της ιστορικής σκέψεως και μεθόδου που εφαρμόζει ο Σεραφείμ: ο Πολύβιος, ο Πλούταρχος, ο ‘Απολλόδωρος, ο Στράβων, ο Πλίνιος, όλοι αυτοί δημιούργησαν μία μεγάλη ιστορική παράδοση και βέβαια έπηρεασάν τον Σεραφείμ ως προς τον τρόπο αντιμετώπισεως του θέματός του. ‘Ετσι έξηγείται το γεγονός ότι στο έργο του Σεραφείμ καταχωρίζονται και πολλές αυτοβιογραφικές λεπτομέρειες, ενώ παράλληλα το κείμενό του συχνά φαίνεται κάπως μονόπλευρο και γεμάτο από πληροφορίες μόνο για πράγματα που τον ενδιέφεραν, ενώ παράλληλα ο συγγραφέας σιωπά για άλλα σύγχρονα συμβάντα. ‘Ετσι έξηγούνται και οι συχνές, πλατιές παρεκβάσεις για την αναφορά σε διάφορα ζητήματα, όπως επίσης και το τεράστιο ύλικό για ποικίλα θέματα, ίσως ακόμη και για ασήμαντα κουτσομπολιά. Και δέν πρέπει να ξεχνάμε τον Μελέτιο Γεωγράφο, τον ‘Αναστάσιο Γούδα, τον Παναγιώτη ‘Αραβαντινό, τον Μ. Παρανίκα, τον Κωνσταντίνο Σάθα, που όλοι τους ασχολήθηκαν με την ιστορία, όπως και την μελέτη του άνεσιού του ‘Α. Ρηγίδη για την ίδια την ‘Αρτα. Στις παραπάνω επιδράσεις πρέπει να προσθέσουμε και αυτές από την ‘Αγία Γραφή. Γνωστές άλλωστε ήταν στον Σεραφείμ οι έπιστολές του ‘Αποστόλου Παύλου.

‘Ο Σεραφείμ δυσκολεύθηκε να συναθροίσει καθαρό γραπτό ύλικό, άμεσες πηγές, για τις δυο πόλεις. Το πρόβλημα αυτό το έπεσήμανε έμφατικά ο ίδιος: Τα πολλοστά απομνημονεύματα, αρχεία και χειρόγραφα, ιδίως για την ‘Αρτα, την πρωτεύουσα του Δεσποτάτου της ‘Ηπείρου, κατεστράφησαν κατά την Τουρκοκρατία και κυρίως το 1821, μετά τη μάχη της ‘Αρτας, και το 1833 κατά την ληστρική επιδρομή του Ταφίλ Μπούζη¹². ‘Επόμενο ήταν ο Σεραφείμ να στηριχθεί στα προα-

12) Σεραφείμ, Δοκίμιον, όπ. π., σσ. ζ’-η’.

ναφερόθεντα παλαιά και νέα βιβλία περι Ἑπείρου και στις ἐνθυμήσεις ἡγουμένων και μοναχῶν. Ὁ ἴδιος ἰσχυρίζεται ὅτι συνέλεξε διάφορα χειρόγραφα σημειώματα¹³, κυρίως χρησιμοποίησε τίς ἐνθυμήσεις τοῦ χρονικογράφου ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῆς Κάτω Παναγιάς Κωνστάντιου Πλάτωνα-Ντερμάνη. Μελέτησε ἐπίσης τὰ κρατικά ἀρχεῖα τῆς Βενετίας και τῆς Κωνσταντινουπόλεως και εἶχε πρόσβαση και σέ διάφορα ἰδιωτικά ἐγγραφα. Γιὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνες (ΙΖ΄ και ΙΗ΄) τῆς ἱστορίας του στηρίχθηκε στήν προφορική παράδοση, ἔτσι ὥστε ν΄ ἀνασυνθέσει τὰ γεγονότα τῆς περιόδου.

Θέματα περιλαμβανόμενα στό Δοκίμιον

Ὁ συντάκτης, ὁ λογιώτατος και χαρισματικός Μητροπολίτης Ἐρτης και Πρεβέζης Σεραφεῖμ Α΄, ὁ και μέγας ὑμνογράφος¹⁴, συνέγραψε¹⁵ τὸ Δοκίμιον, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπό 438 σελίδες χωρὶς νὰ μνημονεῖ τις πηγές πού χρησιμοποίησε και χωρὶς νὰ παραθέτει σχετική βιβλιογραφία γιὰ τὰ θέματα πού ἀνέπτυξε.

Ὁ Σεραφεῖμ χώρισε τὸ δοκίμιό του σέ δύο μέρη:

Στό πρῶτο, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει εἰκοσιέξι κεφάλαια (σσ. 1-218) ἔγραψε γιὰ τήν Ἐρτα και τήν περιοχή της και συγκεκριμένα:

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

		Σελ.
Κεφάλαιον Α΄.	Περὶ τῆς Πόλεως Ἐρτης	1
Κεφάλαιον Β΄.	Περὶ τμήματος Τσουμέρκων ἁ. τοῦ ὑποκειμένου εἰς Πρέβεζαν πολιτικῶς τε και Ἐκκλησιαστικῶς	15
	β΄. Τοῦ ὑποκειμένου εἰς Ἰωάννινα	17
	γ΄. Τοῦ ὑποκειμένου εἰς Ἐρταν	19
	δ΄. Περὶ τοῦ τμήματος Μαλακασίου	29
Κεφάλαιον Γ΄.	Περὶ τοῦ τμήματος Ῥαδοβιζίου	32
	α΄. Κάτω Ῥαδοβιζίου	33
	β΄. Ἄνω Ῥαδοβιζίου	37
Κεφάλαιον Δ΄.	Περὶ τῶν χωριῶν τοῦ τμήμ. Κάμπου	39
Κεφάλαιον Ε΄.	Περὶ τῶν χωριῶν τοῦ τμ. Ποταμῆς	46
Κεφάλαιον ΣΤ΄.	Περὶ τῶν χωριῶν τοῦ τμήματος ὁδῶν Βρύσεως	48
Κεφάλαιον Ζ΄.	Περὶ τῶν χωριῶν τοῦ τμήματος ὁδῶν Καραβοσαρᾶ	53

13) Σεραφεῖμ, Δοκίμιον, σπ. π., σ. η΄.

14) Κωνσταντίνου Ἀ. Τσιλιγιάννη, «Τὸ ὑμνογραφικὸν ἔργον τοῦ Σεραφεῖμ Α΄ Ξενοπούλου Βυζαντινοῦ», ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου, Ἅγιον Ὄρος 1994.

15) Μὲ πολὺ ἐνθουσιασμό, ἀλλὰ ὄχι και χωρὶς λάθη.

Κεφάλαιον Η´.	Περί τῶν χωρίων τοῦ τμήματος ὁδῶν Λάκκας	59
Κεφάλαιον Θ´.	Περί τῶν βασιλευσάντων ἐν Ἡπειρῷ (πρὶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως)	66
Κεφάλαιον Ι´.	Περί τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἄρτης	75
Κεφάλαιον ΙΑ´.	Περί ἐπὶ Τουρκοκρατίας Διοικητῶν τῆς Ἡπείρου, ἐδρευόντ. εἰς Ἰωάννινα	87
Κεφάλαιον ΙΒ´.	Περί τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς τῆς Ἄρτης	91
Κεφάλαιον ΙΒ´.	Περί Ἐπισκοπῆς Νικοπόλεως καὶ ἄλλων ὑποκειμένων ἐπισκοπῶν τῇ Ἄρτη καὶ Ναυπάκτῳ	92
Κεφάλαιον ΙΓ´.	Περί τῶν κτημάτων τῆς Μητροπόλεως	135
Κεφάλαιον ΙΔ´.	Περί τῶν ἐν Ἄρτη διατηρουμένων καὶ μὴ ιερῶν Ἐκκλησιῶν	137
Κεφάλαιον ΙΕ´.	Περί τῶν ἐν Ἄρτη διασωθέντων ἱερῶν κειμηλίων	149
Κεφάλαιον ΙΣΤ´.	Περί τῶν σωζομένων ἱερῶν Μονῶν	152
Κεφάλαιον ΙΖ´.	Περί τῶν ἐν Ἄρτη Τεμενῶν	176
Κεφάλαιον ΙΗ´.	Περί κλίματος	179
Κεφάλαιον ΙΘ´.	Περί τροφίμων καὶ προϊόντων	181
Κεφάλαιον Κ´.	Περί ἐπιτηδευμάτων καὶ τεχνῶν	182
Κεφάλαιον ΚΑ´.	Περί γλώσσης τοῦ τόπου	184
Κεφάλαιον ΚΒ´.	Περί ἠθῶν, κλίσεων, ἐθίμων	185
Κεφάλαιον ΚΓ´.	Περί νομίμων	188
Κεφάλαιον ΚΔ´.	Περί ἐλεοθετῶν ἢ κληροδοτῶν	190
Κεφάλαιον ΚΕ´.	Περί τινων ἐν ἀρετῇ καὶ φιλογενεῖα διαπρεψάντων	207
Κεφάλαιον ΚΣΤ´.	Περί τῶν ἐν τοῖς τμήμασι τῆς Ἄρτης σχολείων	213

Στὸ δεῦτερο μέρος, τὸ βραχύτερο, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἑννέα μόνο κεφάλαια (σσ. 219-266) ἔγραψε γιὰ τὴν Πρέβεζα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς καὶ συγκεκριμένα:

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Κεφάλαιον ΚΖ´.	Συνοπτικὴ περιγραφὴ τῆς Πόλεως Πρεβέζης	Σελ. 219
Κεφάλαιον ΚΗ´.	Περί τῶν χωρίων τοῦ τμήματος Λάμμαρης	234
Κεφάλαιον ΚΘ´.	Περί τῶν χωρίων τοῦ τμήματος Λακκοπούλας	243
Κεφάλαιον Λ´.	Περί τῶν χωρίων τοῦ τμήματος Τσαμοχωρίων	248
Κεφάλαιον ΛΑ´.	Περί τῶν ἐν Πρεβέζῃ ὑπαρχουσῶν ἱερῶν Ἐκκλησιῶν	251
Κεφάλαιον ΛΒ´.	Περί τῶν κατὰ Πρέβεζαν ἱερῶν Μονῶν	256
Κεφάλαιον ΛΓ´.	Περί φόρων καὶ δικαστηρίων τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐπαρχιῶν	262

Στήν συνέχεια (σσ. 267-300) παρέθεσε όλα τὰ διπλώματα, τὶς τιμητικὲς τουρκικὲς καὶ ἑλληνικὲς διακρισεις καὶ τὰ παρὰσήματά του:

Κεφάλαιον ΛΔ΄. Ἐκκλησιαστικά καὶ πολιτικά ἔγγραφα 267

καὶ στὶς σσ. 301-314 ἓνα γλωσσάριο Ἄρτινῶν λέξεων μὲ τὸν τίτλο «Ἄλφαβητικὸς κατάλογος».

Κεφάλαιον ΛΕ΄. Ἄλφαβητικὸς κατάλογος ἔθιζομένων κυριῶν ὀνομάτων, φράσεων τινῶν, καὶ λέξεων διαφόρων μεθ' ἑρμηνείας 301
 Α΄. Κυριῶν ὀνομάτων
 Β΄. Φράσεων
 Γ΄. Λέξεων

Τέλος, στὶς σσ. 315-399, περιέλαβε ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον τμήμα τοῦ βιβλίου του μὲ τίτλο «Σημειώσεις καὶ ἔγγραφα τῶν ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ μνημονευόμενων»¹⁶, στὸ ὁποῖο ἀναπτύσσει κατὰ λημματικὸ τρόπο διάφορα ἱστορικά, λαογραφικά καὶ γεωγραφικά θέματα (χωρὶς βιβλιογραφικὲς τεκμηριώσεις)¹⁷, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν Ἄρτα¹⁸ καὶ τὴν Πρέβεζα κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας.

	Σελ.		Σελ.
(α) Περὶ Ἀμφιλοχίας	315	(μθ) Περὶ τῆς Πόλ. Φωτικής	345
(β) Περὶ Ζαγορίου	315	(ν) Περὶ Βονίτσας	345
(γ) Περὶ Εὐναχίδων	315	(να) Περὶ Κοζύλης	345
(δ) Περὶ Πετροβουνίου	316	(νβ) Περὶ Αἰτωλίας	345
(ε) Περὶ Σαλαχώρας	316	(νγ) Περὶ Ἰωαννικίου Καρτάνου	346

16) Ὁ Σεραφεῖμ χρησιμοποίησε μερικὰ χρυσοῦβουλλα, σιγίλλια καὶ διάφορα ἄλλα ἔγγραφα. Βέβαια, στὸν πρόλόγόν του μὲ τίτλο «Τοῖς ἐντευξομένοις» ἐπιβεβαιώνει ὅτι οἱ Τουρκαλβανοὶ κατέστρεψαν ἔγγραφα καὶ ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς Μητροπόλεως καὶ τῶν μοναστηριῶν Ἄρτας τὸ 1821 καὶ τὸ 1833 καὶ ὁμολογεῖ, ὁ Σεραφεῖμ, ὅτι μὲ περιοδεῖες ποὺ ἔκανε στὰ χωριὰ καὶ τὰ μοναστήρια τῆς Ἄρτας καὶ τῆς Πρέβεζας συνέλεξε χειρόγραφα, ἐνθυμήσεις καὶ προφορικὲς παραδόσεις.

17) Μόνο στὴν πρώτη παραπομπὴ μνημονεύει τὸν Θουκυδίδη.

18) Ὁ Γιάννης Τσουτσίνοσ ἐξέδωσε τὸ 1962, ἀπὸ τὸ Δοκίμιον τοῦ Σεραφεῖμ Α΄, μόνον τὸ τμήμα ποὺ ἀφορᾷ τὴν Ἄρτα, τονίζοντας ὀρισμένα λάθη ἀλλὰ καὶ παραλείψεις τοῦ συγγραφέα καὶ κυρίως, ἐν εἴδει ὑποσημειώσεων, σὲ κάθε σελίδα κατέγραψε πολλοὺς καὶ ἐνδιαφέροντες σχολιασμοὺς μὲ ἰκανὴ βιβλιογραφία («Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἡπειρωτικῆς πόλεως ΑΡΤΗΣ», κείμενο Σεραφεῖμ Ξενοπούλου καὶ συμπληρώσεις Γιάννη Τσουτσίνοσ, Ἄρτα 1962).

(ς)	Περὶ λέξεως Χάσι	316	(νδ)	Περὶ Καρόλου Δουκὸς Νεβέρ	346
(ζ)	Περὶ κήπου Π. Κίτσου	316	(νε)	Ἐπιστ. πρὸς αὐτὸν τοῦ Ἄρτης	346
(η)	Περὶ Ἄθανασίου Ἄρτα	317	(νς)	Ἐπιστ. Ἄρταίων πρὸς Ἐνετοὺς	347
(θ)	Περὶ γεφύρας Κοράκου	318	(νζ)	Ἐγγρ. ἄθωώσεως Μελετίου Ἄρτης	351
(ι)	Περὶ τῆς ἐν Ἄρτῃ ἀψίδος	319	(νη)	Ἀκύρωσις πράξεως Πατριαρχικῆς	354
(ια)	Περὶ Ναυπάκτου	319	(νθ)	Ἐπιγραφή ἐπὶ θύρας Μητροπόλεως	354
(ιβ)	Περὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου	320	(ξ)	Ἐπιστολὴ ἀγίου Κοσμά	357
(ιγ)	Περὶ Κορωνησίας	321	(ξα)	Περὶ τοῦ Ναοῦ τῆς Μητροπόλεως	358
(ιδ)	Περὶ Τσουμέρκων	321	(ξβ)	Περὶ τῆς Μεσοσπορίτισσας	359
(ιε)	Περὶ Σπαθαριάς	321	(ξγ)	Περὶ βακουφίου ἀγ. Γεωργίου	359
(ις)	Περὶ πολ. Ἀθηναίου	321	(ξδ)	Περὶ εἰσηγητικῆς ἐπιτροπῆς	361
(ιζ)	Περὶ Συρράκου	321	(ξε)	Περὶ Μουχουστίου	361
(ιη)	Περὶ Πόλ. Ἀκάνθου	322	(ξς)	Περὶ Τουρκοπαζάρου	361
(ιθ)	Περὶ Πόλ. Ἡρακλείας καὶ Θείου	322	(ξζ)	Περὶ Γεφυροπούλου	362
(κ)	Περὶ Λουκᾶ Χαιρέτου	322	(ξη)	Περὶ τινων ἀναγλύφων γραμμ.	362
(κα)	Περὶ Προικοσυμφ. Χαιρέτου	323	(ξθ)	Περὶ ὁμοίων ἐν Ὀδηγητρίᾳ	362
(κβ)	Περὶ Βαβῶν	324	(ο)	Σιγγίλιον τῆς Μονῆς ἀγ. Ἀποστόλων	363
(κγ)	Περὶ Φαῖα Πασσᾶ	327	(οα)	Πρᾶξις περὶ παρθεναγωγείου	365
(κδ)	Περὶ τοῦ χωρ. Μαρατιοῦ	328	(οβ)	Ταφεῖον Ἰουδαίων	366
(κε)	Περὶ Κομποτίου	328	(ογ)	Περὶ Κουτσομύτας λόφου	366
(κς)	Περὶ Ἀννίνου	328	(οδ)	Περὶ τοῦ φυσικῆν ὀπήν ἔχοντος λίθου	366
(κζ)	Περὶ τοῦ χωρίου Τσουπι	328	(οε)	Περὶ τοῦ χωρ. Βούλιανα	367
(κη)	Περὶ τοῦ χωρ. Κοιμένου	328	(ος)	Ἡ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπιγραφὴ Βλαχερνῶν	367
(κθ)	Περὶ χωρ. Βαθέως Καρβασ.	329	(οζ)	Χειραφέτησις τῆς Μονῆς Θεοτοκίου	368
(λ)	Περὶ τοῦ ποτ. ἀγ. Γεωργίου	329	(οη)	Ἐγγραφον τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ	369
(λα)	Περὶ Λιαμπόβου	329	(οθ)	Περὶ Μαυρῆς	369
(λβ)	Περὶ παιδομαζώματος	330	(π)	Περὶ τῆς Μονῆς Προδρομοῦ	369
(λγ)	Περὶ τῆς Λίμ. Ἄζερό	330	(πα)	Περὶ Χανοπούλου	370
(λδ)	Περὶ λέξεως Ἡπείρου	332	(πβ)	Περὶ τοῦ φρουρίου Ῥωγῶν	371
(λε)	Περὶ χωρῶν τῆς Ἡπείρου	333	(πγ)	Περὶ τῶν ἐλῶν Ἄρτης	372
(λς)	Περὶ λέξεως Πύρρος	333	(πδ)	Περὶ Πρινοκοκκίου	372
(λζ)	Περὶ ὁμοίας Νεοπτόλεμος	333	(πε)	Περὶ ἰχθυοτροφείων	372
(λη)	Περὶ τοῦ φρουρίου Ἄρτης	334	(πς)	Περὶ τῆς διαθήκης Ν. Προβόλου	373
(λθ)	Περὶ τοῦ ὄρους Πίνδου	335	(πζ)	Περὶ ὁμοίας Ἄν. Θεοφάνους	374
(μ)	Περὶ ἐπιγραφῆς εἰς Παρηγορίτσα	335	(πη)	Περὶ Ἀκαρνανίας	378
(μα)	Χρυσόβουλον Δεσπότης Συμεῶν	335	(πθ)	Περὶ τοῦ τοπ. Ἀλτί	378
(μβ)	Περὶ Ἀσλάν Πασσᾶ τοῦ ἁ.	338	(υ)	Περὶ γεφύρας τῆς Ἄρτης	378
(μγ)	Περὶ Ὀμέρ Πασσᾶ Βρυώνου	339	(υα)	Περὶ Ἀκτίου	382
(μδ)	Περὶ Νικοπόλεως	339	(υβ)	Περὶ τοῦ φόρου Γιοβᾶ	382
(με)	Περὶ Χειμάρρας	342	(υγ)	Περὶ συνθήκης μεταξὺ Ῥωσ. & Τουρκίας	382
(μς)	Περὶ Δελβίνου	342	(υδ)	Φιρμάνιον Αὐτοκρατορικόν	384
(μζ)	Περὶ Πολ. Ἄετοῦ	342	(υε)	Περὶ τοῦ ποταμοῦ Λούρου	390
(μη)	Περὶ Βουθρωτοῦ	345	(υς)	Περὶ τῆς θέσεως Φίλεππα	390
			(υζ)	Περὶ τοῦ χωρίου Κανάλη	391

(υη) Περὶ τοῦ λιμένος Κόμαρος	399'	(ρε) Περὶ τῆς θέσεως Κάκαβος	394
(υιθ) Περὶ τοῦ Ναοῦ τοῦ ἁγίου Θωμᾶ	391	(ρς) Περὶ τοῦ Ναοῦ Φανερομένης εἰς Πρέβεζαν	395
(ρ) Περὶ τοῦ Τουρκοβουνίου	391	(ρζ) Περὶ Μαργαρώνας	395
(ρα) Περὶ τοῦ κολπίσκου Κερρέντσας	391	(ρη) Περὶ τοῦ ὄρους Ζαλόγγου	395
(ρβ) Περὶ τοῦ Κασσωπαίου ὄρους καὶ τοῦ Μαντείου Δωδώνης	391	(ρθ) Περὶ Σιπαχίδων	396
(ργ) Περὶ τῶν Ἑλυσίων πεδίων	393	(ρι) Περὶ βεργκίου	397
(ρδ) Περὶ τῆς ποτὲ πόλεως Κασσιόπης	394	Σελὶς 122 Περὶ τοῦ Ταρῆλ Μπούζη	397
		Σελὶς 145 Περὶ Μουσαϊκοῦ	399

Χαρακτηριστικὴ διαπίστωση εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἀναπτυσσόμενα κεφάλαια εἶναι ἄνισα μεταξύ τους ὡς πρὸς τὴν ἔκταση, τὸν ἀριθμὸ σελίδων. Τὸ μεγαλύτερο κεφάλαιο (σσ. 91-134) ἀναφέρεται σὲ θέματα Ἑκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς, ἐπισκοπικῆ ἱστορία μετὰ γεγονότων, καὶ τὸ μικρότερο (σσ. 184-185) «Περὶ γλώσσης καὶ τόπου».

Παρατηρήσεις γὰρ τὸ ἔργο καὶ γὰρ τὴν γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος

Οἱ ἀρχαιότεροι κλασσικοὶ Ἑλληνες ἱστορικοὶ πρόσφεραν στοὺς μεταγενέστερους τὰ γοητευτικὰ πρότυπα τῆς γλώσσας καὶ τὸ ὕφος τους. Ὅπως ὅλοι οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι, ἔτσι καὶ οἱ ἱστορικοὶ συνέχισαν νὰ γράφουν ἐπὶ πολλὰ χρόνια σὲ μία φιλολογικὴ γλῶσσα πού σύντομα ἐγίνε ἀπρόσιτη γὰρ τὴν μεγάλη πλειονότητα τῶν συμπατριωτῶν τους. Ὡστόσο, τὸ ἔργο τοῦ Ξενόπουλου φαίνεται πῶς δὲν ἀκολουθεῖ αὐτὴ τὴν παράδοση. Τὸ Δοκίμιόν του φαίνεται νὰ βρίσκεται μεταξύ τῆς λογίας ἱστοριογραφίας καὶ τῶν λαϊκῶν χρονικῶν, πού γράφονταν στὴν καθομιλουμένη. Δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ ταυτίσουμε ἀκριβῶς μὲ τὰ δημῶδη ἱστορικά κείμενα, πού ξεχωρίζουν γὰρ τὴν ἀνωριμότητα, τὶς προκαταλήψεις καὶ τὴν ἄγνοια τῶν συγγραφέων τους, ἀλλὰ οὔτε καὶ συντάσσεται μὲ τὰ ἔργα τῆς κορυφαίας κλασσικίζουσας παραδόσεως.

Τὸ ἱστορικὸ δοκίμιό τοῦ Σεραφεῖμ Ξενόπουλου συνιστᾷ ἓνα εἶδος ἐκλαϊκευμένης ἱστορίας, πού ἀποτελεῖ ἐξελιγμένη μορφή τῶν ἀρχαίων χρονικῶν, οἱ συγγραφεῖς τῶν ὁποίων περιορίζονταν στὴν καταγραφή τῶν σημαντικότερων γεγονότων τῆς ἱστορίας μίας πόλεως, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἰδρύσεώς της ὡς τὶς μέρες τους. Τὸ ἔργο ὡστόσο διαφέρει σαφῶς ἀπὸ τὴν ἱστοριογραφία αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, καθόσον δὲν διακρίνεται γὰρ τὸν ἐπιστημονικὸ τῆς χαρακτῆρα. Πράγματι, ὁ Σεραφεῖμ δὲν ἀναφέρεται πάντοτε σὲ ὅλα τὰ μεγάλα ἱστορικά γεγονότα, ἀλλὰ κάνει ἐκτενῆ λόγο καὶ γὰρ ἄλλα δευτερεύουσας σημασίας ζητήματα, δὲν ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα γὰρ τὴν ἐγκυρότητα τῶν πηγῶν του, δὲν διασταυρῶνει πάντα τὶς πληροφορίες πού διαθέτει γὰρ τὴν ἐγκυρότητα τους καὶ δὲν αἰτιολογεῖ, ἀλλὰ οὔτε συνδέει ἀπαραίτητα τὰ γεγονότα μεταξύ τους. Ἀπειναντίας, μὲ γνώμονα τὶς θρησκευτικὲς του πεποιθήσεις, ἐπιλέγει καὶ ἐρμηνεύει ἀνάλογα τὰ γεγονότα πού παραθέτει. Μᾶς προσφέρει ὁμως πολὺτιμες μαρ-

τυρίες του είδους που συναντάμε στην αγιογραφική ιστορία, στέκεται συχνά περισσότερο στον θρησκευτικό μύθο παρά στο αντικειμενικό γεγονός, παρουσιάζει αυτό που, καθώς φαίνεται, ήθελε να διαβάσει ο μέσος αναγνώστης της εποχής του.

Γι' αυτό και ο λόγος στον οποίο είναι γραμμένο το έργο διακρίνεται για την ενάργεια και την καθαρότητά του. Δεν βρίσκουμε στο έργο του την δημώδη γλώσσα που χρησιμοποιούνταν την εποχή εκείνη. Ο Ξερόπουλος γράφει σε γλώσσα λόγια, αλλά απλή και γενικά κατανοητή. Αποφεύγει τις στομφώδεις έκφρασεις και τα πολυσύνθετα νοήματα, ώστε να μη καταστήσει το κείμενό του δύσληπτο. Έξάλλου, το έργο του, όπως και τα υπόλοιπα τέτοιου είδους έργα, δεν απευθύνονταν σε ιδιαίτερα καλλιεργημένο μόνο κοινό, αλλά είχαν ως αποδέκτη τους και τον απλό λαό και τον κληρο. Στόχος του Σεραφείμ είναι το έργο του να μπορέσει να διαβαστεί και να γίνει αντιληπτό από τον πολύ κόσμο.

Το ύφος του, από την άλλη πλευρά, είναι γλαφυρό και παραστατικό και δεν απουσιάζουν από το κείμενό του ή συναισθηματική φόρτιση και η άμεσότητα στην έκφραση. Γενικά το κείμενο αποπνέει μία σοβαρότητα τέτοια που προσδιορίζει και που είναι ταιριαστή κι απαραίτητη για ένα ιστορικό δοκίμιο, ωστόσο το ύφος δεν γίνεται υπερβολικά αυστηρό και άκαμπτο. Ίσως να εμπνέει λιγότερη εμπιστοσύνη από όση ο αυστηρός και άμερόληπτος τρόπος γραφής συγγραφέως όπως ο Θουκυδίδης και αυτός είναι και ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους ο σημερινός αναγνώστης δεν εκτιμάει την αξία κειμένων τέτοιου είδους.

Αυτά τα χαρακτηριστικά, που έντοπιζονται στο κείμενο του Σεραφείμ, το κατατάσσουν με μεγαλύτερη ασφάλεια στα Χρονικά ή άλλως τις Χρονογραφίες. Ο ίδιος το χαρακτηρίζει «περιληπτικό ιστορικό δοκίμιο», «τεύχος ονομασθέν δοκίμιον, «Πόνημα», «Πραγματεία»¹⁹. Στην πραγματικότητα και κρίνοντας με αντικειμενικότητα τα πράγματα, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί έργο ιστορικό²⁰. ούτε το περιεχόμενο αλλά ούτε και ο τρόπος γραφής του έργου δεν ανήκουν στην ιστοριογραφία. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που παρουσιάζει το έργο του Σεραφείμ Ξενοπούλου έγκειται στο γεγονός ότι είναι σημαντική πηγή πληροφόρησης τόσο για τα ιστορικά, όσο και για τα λαογραφικά,

19) Σεραφείμ, Δοκίμιον, όπ. π., σσ. στ', ζ', η' και 267.

20) Ο Κ. Σεργιόπουλος «Ο μητροπολίτης Άρτης Σεραφείμ Μ. Ξερόπουλος», στη σ. 125 αναφέρει «τέσσερες απόψεις» για το χαρακτηριστικό του Δοκίμιου: α) Ιστορική και τοπογραφική μελέτη (Χρ. Σούλη, Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαίδεια, τ. 21, σ. 680 και Φ. Οικονόμου, «Η έν Άρτη Έκκλησία από τής ιδρύσεώς της μέχρι των καθ' ήμάς χρόνων», Αθήνα 1972, σ. 36), β) ιστορικο-θρησκευτικό έργο (Αν. Κ. Όρλάνδου, ΗΧ, τ. Β', 1927, σ. 153), γ) συλλογή περιστατικών (Γ. Τσούτρινου, όπ. π., σ. 3), επειδή ο Σεραφείμ ονομάζει «περιστατικά τα διατυπούμενα από αυτόν γεγονότα, και στη σ.126 ό Κ. Σεργιόπουλος διαπιστώνει ότι το Δοκίμιο του Σεραφείμ είναι ιστορικό έργο, προσθέτοντας όμως ότι «το έργο περιλαμβάνει και πτυχές γεωγραφικές, φυσικές, πολιτικές και οικονομικές με όλες τις αποχρώσεις» για να καταλήξει δ) ότι είναι «έργο ιστορικό, γεωγραφικό» και, ως έκ τούτου, πρωτότυπο (σ. 134).

έθνολογικά και γεωγραφικά στοιχεία τὰ ὁποῖα περιλαμβάνει. Ἀποτελεῖ δέ, ὡς ἐκ τούτου, πολύτιμο ἀρωγὸ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις καὶ γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα, ἔλλειπει ἄλλων πηγῶν.

Κριτικὴ γιὰ τὸ Δοκίμιον τοῦ Σεραφεῖμ Ξενόπουλου

Τὸ «Δοκίμιον Ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἑπαιρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὠσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης» ἀποτελεῖ ἓνα σύνολο ἱστορικῶν ἐρασιμαμάτων, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ συντάξας βεβαιώνει διὰ τῆς διατυπώσεώς του, «Συλλεγὲν καὶ συνταχθὲν χάριν τῶν φιλομούσων καὶ φιλαρχαιολόγων ὁμογενῶν»²¹, πού ἀφορᾷ δύο γειτονικὲς πόλεις, τὴν Ἄρτα καὶ τὴν Πρεβέζα, οἱ ὁποῖες ἦταν ἐνταγμένους «εἰς μίαν καὶ κοινὴν Ἐπισκοπικὴν ἔδραν μέχρι τῆς εἰρηνικῶς ἀπελευθερωθείσης Ἄρτης τὸ 1881».

Ὡς χρονικὸ, τὸ Δοκίμιον εἶναι ἔργο ἀρκετὰ ἀξιόλογο καὶ σημαντικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ του, κατὰ τὴν ὁποῖαν, ὡς γνωστὸν, ὁρισμένοι λόγιοι κληρικοὶ προσπαθοῦσαν (μὲ ὄσες ἱστορικὲς καὶ ἄλλες πηγές συνήθροιζαν) νὰ καταγράψουν τὴν ἱστορία τῆς ἐπισκοπικῆς τῆς ἐπαρχίας γιὰ νὰ ἐνδυναμώσουν τὸ ἐθνικὸ καὶ θρησκευτικὸ φρόνημα τῆς νεολαίας, «παροτρύνοντες αὐτὴν εἰς τε τὸν φωτισμὸν νοός, εἰς τὴν πρόοδον τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς εὐκλείας οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀκραιφνῆ στερέωσιν τοῦ καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξου καὶ ἀμμιῆτου δόγματος»²².

Ὅπως καὶ τὰ περισσότερα κείμενα τῆς ἱστοριογραφίας αὐτοῦ τοῦ εἴδους, τὰ ὁποῖα γράφτηκαν ἀπὸ πολιτικούς, ὑψηλὰ ἱστάμενους ἀξιωματούχους καὶ ἀνώτατους κληρικούς, ἄνδρες πού εἶχαν πρόσβαση σὲ σπουδαῖες πηγές πληροφοροῦσεως, καὶ αὐτὸ τὸ ἔργο πρέπει ν' ἀντιμετωπισθεῖ ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη μὲ κριτικὸ πνεῦμα καὶ πολλὴ προσοχή. Εἶναι ἐξαιρετικὰ πολύτιμο ὡς παρακαταθήκη στοιχείων γιὰ ποικίλα ζητήματα, κυρίως γιὰ ζητήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τῶν δύο αὐτῶν πόλεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ συγγραφέας του ὑπῆρξε εὐσυνειδητὸς καὶ κατέβαλε σημαντικὴ προσπάθεια νὰ μᾶς παραδώσει ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα στοιχεῖα, δὲν χρησιμοποίησε ὅμως μὲ αὐστηρότητα κάποια συγκεκριμένη ἱστορικὴ μέθοδο καὶ ἀπεδείχθη ἄμοιρος τεχνικῆς καὶ ἱστορικῆς μεθοδολογίας²³.

Ὅμως, τὸ ἔργο αὐτό, τὸ «Δοκίμιον» τοῦ Σεραφεῖμ Α΄, ὀρθὰ χαρακτηρίζεται πόνημα χρέους καὶ ἔργο ἀγάπης γιὰ τὸν τόπο. Κυρίως ἀποτελεῖ βασικὸ κείμενο γιὰ περαιτέρω ἔρευνα τῶν θεμάτων πού πραγματεύεται καὶ τεκμηριώνει τὸ

21) Σεραφεῖμ, Δοκίμιον, ὅπ. π., σ. ε΄.

22) Σεραφεῖμ, Δοκίμιον, ὅπ. π., σ. ε΄.

23) Γιάννη Τσοῦταινου, ὅπ. π., σσ. 3-4. Κ. Στεργιόπουλου, ὅπ. π., σ. 125. Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τ. 15, 1921, σ. 23-28. Ἄν. Κ. Ὁρλάνδου, Ἑπαιρωτικὰ Χρονικά, (ΗΧ), τ. Β΄, 1927, σ. 153. Βλ. ἀκόμη τοῦ αὐτοῦ «Ἀρχεῖον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος» (ΑΒΜΕ), τ. Β΄, 1936, σσ. 52 καὶ 54.

ἦθος καὶ τὸ ὄφος μίας συγκεκριμένης ἐποχῆς²⁴. Πάντως, εἶναι σίγουρο πὼς δὲν βρῆκε τίποτε συστηματοποιημένα καταγραμμένο γιὰ τὴν συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τῆς Ἄρτας καὶ τῆς Πρέβεζας καὶ αὐτὸ δυσχέρανε σὲ σημαντικό βαθμὸ τὸ ἔργο του. Εἶχε λίγες πηγές καὶ φυσικὰ ἀπαιτοῦνταν κοπιώδης προσπάθεια καὶ γιὰ τὴν συλλογὴ καὶ γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ ὕλικού του καὶ γιὰ τὴν τελικὴ σύνθεσή του σὲ ἓνα συνολικὸ καὶ ἐνιαῖο ἔργο. Κατάφερε πάντως –καὶ αὐτὸ εἶναι ἄξιο ἐπαίνου καὶ θαυμασμοῦ– νὰ τιθασεῦσει τὸ τεράστιο ὕλικό ποὺ συγκέντρωσε καὶ νὰ τὸ παρουσιάσει κατατάσσοντάς το σὲ ἐνότητες. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο μᾶς δίνει μία σφαιρικὴ εἰκόνα γιὰ τὸν τόπο, τὸ κλίμα, τὴν γεωργικὴ παραγωγὴ, τὴν γλῶσσα, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν κατοίκων καὶ γιὰ διάφορα ἄλλα ζητήματα, ἀσχέτως ἂν ἡ ἱεράρχηση καὶ ἡ ἀξιολογικὴ ἀποτίμηση τῶν παρουσιαζόμενων ζητημάτων στὸ κείμενο μπορεῖ νὰ μὴ μᾶς ἱκανοποιεῖ. Παρουσιάζει ἱστορικὰ γεγονότα, πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἄνδρες, ἐκκλησιαστικοὺς ταγούς, ὅμως ὄχι πάντα μὲ τρόπο συστηματικὸ, ἀναφερόμενος σὲ μερικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα συναντῶνται διασπασμένα σὲ διαφορετικὰ κεφάλαια καὶ μάλιστα ὄχι χωρὶς ἑλλείψεις καὶ σφάλματα, ὅπως γιὰ παραδείγμα οἱ ἐσφαλμένες ἐρμηνεῖες ὀνομάτων. Στὸ πρόσωπο τοῦ Σεραφεῖμ δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς συναντᾶμε τὸν παντογνώστη ἢ τὸν εἰδικὸ ποὺ θὰ μᾶς παρουσιάσει μὲ ἀκριβεία καὶ ἐγκυρότητα ὅλα αὐτὰ στὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναφερθεῖ. Γι’ αὐτὸ καὶ ἡ ἀναφορὰ του στὰ διάφορα ζητήματα ἄλλοτε εἶναι περισσότερο καὶ ἄλλοτε λιγότερο ἐπιτυχημένη²⁵. Γι’ αὐτὸ ἐπίσης καὶ παρατηρεῖται ἀνισομέρεια στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιμέρους κεφαλαίων τοῦ βιβλίου του. Μπορεῖ νὰ μὴν εἶχε πάντοτε στὴ διάθεσή του τὶς ἀπαραίτητες πηγές, ὥστε νὰ μᾶς παρουσιάσει ἐκτενῶς τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐπεξεργάζεται καὶ σχολιάζει. Φαίνεται πάντως πὼς συχνὰ ἀρκεῖται σὲ ὅ,τι ἔχει καὶ ἐγκαταλείπει τὴν περαιτέρω ἔρευνα. Ἐξάλλου, σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ Δοκιμίου του παρατηροῦνται, ἐκτὸς ἀπὸ ὀρισμένα παροράματα, καὶ ὀρισμένα λάθη του, τὰ ὁποῖα γίνονται εἴτε ἐκ παραδρομῆς, εἴτε ὀφείλονται στὴν ἀγνοία του²⁶.

24) Ἀπὸ τὸ σχόλιο τοῦ Μ/Φ Συλλόγου «Ὁ Σκουφᾶς» στὴν φωτοαναστατικὴ ἐπανεκδόση τοῦ δοκιμίου, τὸ 1986 (σ. ιστ’).

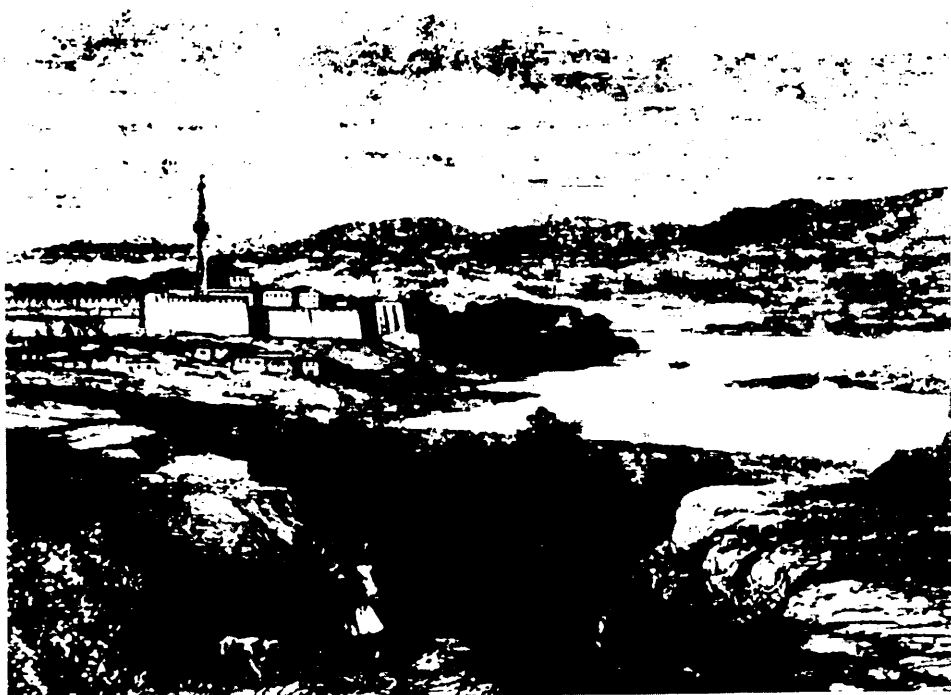
25) Βέβαια, σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ ἔργου του, εἶναι ἀλάθητος, ὡς λ.χ. γιὰ: α) τὶς ἑνδεκα ἐνορίες τῆς Πρέβεζας, β) τὴ σειρά μητροπολιτῶν Δρυϊνουπόλεως καὶ γ) τὸν χρόνον ἰδρύσεως (ΙΔ’ αἰ.) τοῦ ναοῦ Ἁγίου Βασιλείου τῆς Ἄρτας, Π. Φουρῆκη, ΗΧ, τ. Ε’ , 1930, σσ. 211-25. Εὐ. Ἱ. Σαβράκη, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. Ζ’ 1932, σ. 168. Ch. Diehl, Manuel d’ Art Byzantin, Β’ ἔκδ., Paris 1925-26, σ. 754.

26) Ὁ Σεραφεῖμ, σχετικὰ μὲ τὴν Ἄρτα, διατυπώνει, ἐσφαλμένα, διάφορες ἱστορικὲς ἀπόψεις. Ἐνδεικτικὰ καὶ συγκεκριμένα: α) Ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ Ἄρτα δὲν κατέχει τὴ θέση τῆς Ἀμβροκίας (σ. 3), β) συγχέει τὸν Ἰναχο μὲ τὸν Ἀραχθο (σσ. 45, 46 καὶ 53), γ) ἀναπτύσσει ἑλλειπτὴ καὶ ἐσφαλμένο ἐπισκοπικὸ κατάλογο (σσ. 91-135), δ) διατυπώνει ἐσφαλμένες χρονολογίες γιὰ τὸν Μιχαὴλ Β’, Δεσπότη τῆς Ἠπείρου (σ. 161), ε) πραγματοποιεῖ παρανόνηση τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Μονῆς Βλαχερνῶν (σσ. 367-368), στ) γράφει ὀρισμένες ἀνακριβείες γιὰ τὴν Παναγία Βελλᾶς (σσ. 21-22) καὶ ζ) σημειώνει ἐσφαλμένο ἔτος ἀνεγέρσεως τῆς ἱστορικῆς μονῆς τοῦ Σέλτσου (σ. 38).

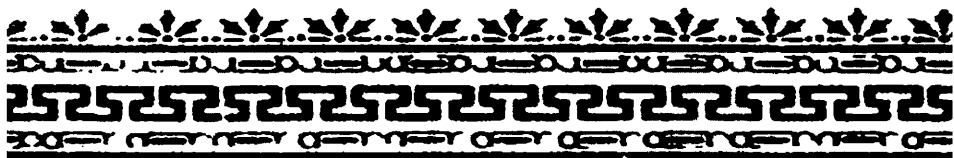
Ἡ κριτικὴ μας ὥστόσο, ὅσο αὐστηρὴ καὶ ἂν εἶναι, δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ παραβλέψει τὸ γεγονὸς πὼς ἔχουμε ἓνα ἔργο ἰδιαιτέρα σημαντικό, τὸ ὁποῖο γράφτηκε μὲ μεγάλη δυσκολία καὶ κάτω ἀπὸ δύσκολες συνθῆκες –ἂν λάβουμε ὑπ’ ὄψη μας τὶς συνθῆκες καὶ τὶς δυνατότητες ποὺ ὑπῆρχαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Καὶ μᾶλλον πρέπει νὰ εἴμαστε εὐγνώμονες καὶ ὀφείλουμε νὰ ἀποδίδουμε ἔπαινο στὸν Σεραφεῖμ ποὺ ἀποφάσισε νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ ἓνα τόσο κοπιαστικὸ καὶ χαῶδες θέμα, ὅπως ἡ συγγραφή τῆς ἱστορίας αὐτῶν τῶν δύο πόλεων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἄρτα σὲ παλαιὰ γραβούρα (ἀρχές 19ου αἰ.)

Ἡ Ἄρτα σὲ ἄλλη γραβούρα (ἀρχές 19ου αἰ.)

B

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ

‘Ο Σεραφείμ Α΄ Ξενόπουλος ό Βυζάντιος, Μητροπολίτης Ἄρτης καί Πρεβέζης, συνέγραψε καί ἐξέδωσε τό 1884 τό «Δοκίμιον ἱστορικῆς τίνος περιλήψεως τῆς πότε ἀρχαίας καί ἐγκρίτου Ἡπειρωτικῆς πόλεως ΑΡΤΗΣ καί τῆς ὡσαύτως νεωτέρας πόλεως ΠΡΕΒΕΖΗΣ»²⁷. Εὐχαριστημένος ἀπό τὴν ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου, ἀπεφάσισε τὴν περᾶτωση τῆς συγγραφῆς ἑνὸς ἄλλου, πλὴν ὅμως μεγάλου καί ἐπίπονου ἱστορικοῦ ἔργου, τό ὁποῖο εἶχε ἀρχίσει νὰ γράφει, πρὶν ἔλθει στὴν Ἄρτα, μὲ γενικό τίτλο «Ἱστορικοὶ κατάλογοι».

Εἶχε ἦδη συγκεντρώσει τό ἀπαραίτητο ὕλικό: πατριαρχικά δίπτυχα, καταλόγους πλήρεις ἢ ἀποσπασματικούς καί διαφόρων χρονικῶν περιόδων, βιβλία, ἄρθρα, χειρόγραφα καί πολλές δικές του σημειώσεις. Κατὰ αὐτόγραφο ὅμως δήλωσέ του γιὰ τὰ ὀνόματα καί λοιπὰ στοιχεῖα τῶν αὐτοκρατόρων τῆς παλαιᾶς καί νέας Ρώμης Χριστιανῶν καί Ὁθωμανῶν, ἀντιμετώπισε μεγάλη δυσκολία, διότι ἔλειπαν ἢ ἦταν δυσπρόσιτα ὠρισμένα βιβλία²⁸. Παρ’ ὅλον ὅτι εἶχε τελειώσει τό ἔργο του τό 1886,

27) Γιὰ τό βιβλίό αὐτό διάβαζε ἱστορική καί φιλολογική ἀνάλυση τοῦ Κωνσταντίνου Ἰ. Τσιλιγιάννη μὲ τίτλο («Τὸ Δοκίμιον περὶ Ἄρτης καί Πρεβέζης» τοῦ Σεραφείμ Α΄ τοῦ Βυζαντίου), (Ἄρτα 1998). Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ «Ἱστορικοῦ Δοκιμίου» τοῦ Σεραφείμ Α΄, μόνον τό περὶ Ἄρτης, ἐξέδωσε μὲ σχολιασμούς καί παραπομπές στὴν Ἄρτα τό 1962 ὁ Γιάννης Τσοῦτσίνος καί τό 1986 ὁ Μ/Φ Σύλλογος Ἄρτας «Σκουφᾶς» ἐξέδωσε μὲ φωτοαναστατική διαδικασία ὁλόκληρο τό βιβλίό περὶ Ἄρτης καί Πρεβέζης, ὅπως ἀκριβῶς ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Σεραφείμ Α΄ τό 1884 στὴν Ἀθήνα.

28) Κώδικας 2265, φ. 3, σ. γ΄. Δέν εἶναι ὀρθή ἢ ἀποψη τοῦ Κ. Στεργιόπουλου («Ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης Σεραφείμ Μ. Ξενόπουλος», περιοδ. «Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο», Ἰωάννινα 1985, σ. 103), ὅτι τὰ κείμενά του γιὰ τοὺς «Ἱστορικοὺς καταλόγους» τὰ εἶχε ἔτοιμα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καί τὰ μετέφερε στὴν Ἄρτα. Ἀπλῶς στὴν Κωνσταντινούπολη συγκεντρώσει τό ὕλικό, ἔτοιμασε τὰ περιεχόμενα καί ἄρχισε νὰ γράφει τὸν πρῶτο τόμο. Ὁ Σεραφείμ ὅταν ἦταν ἱεροδιάκονος τό 1847 ἠσχολεῖτο μὲ τὴ συγγραφὴ θρησκευτικῶν ὁμιλιῶν (διάβαζε τὰ αὐτόγραφα ὁμιλιῶν σὲ δύο βιβλία, ἀρ. εἰσ. 24413 καί 24414 τῆς Κεντρικῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Θεσσαλονίκης). Πρβλ. Δημητρίου Ἀγγ. Παπαζῆ, «Ἀνέκδοτοι λόγοι ... τοῦ Σεραφείμ Μ. Ξενοπούλου...», σ. 153, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Ἀνωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Βελγᾶς Ἰωαννίνων), καί, ὅταν ἦταν Ἐπίσκοπος Ἀργυρουπόλεως, συνέθετε Παρακλητικούς Κανόνες, δύο ὕμνογραφικὲς ἐκδόσεις Παρακλητικῶν

ἐπειδὴ ἦταν τελειομανῆς (μποροῦσε λ.χ. τὸ 1890 νὰ προβεῖ στὴν ἔκδοσή του) προσάθησε νὰ προσθέσει καὶ ἄλλα ἱστορικά στοιχεῖα μέχρι τὸ 1893²⁹ καὶ ἀσφαλῶς τὰ ὀνόματα τῶν Πατριαρχῶν τῆς χρονικῆς περιόδου τῶν ἐτῶν 1886-1893.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σεραφεῖμ Α΄ ὁ ἀνεπιός του Ἰωάννης Ρηγίδης³⁰ ὡς κληρονόμος παρέλαβε ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἄρτης τοὺς ὀγκώδεις χειρόγραφους τόμους τῶν «Ἱστορικῶν καταλόγων» καὶ τὸ 1907 τοὺς ἐπώλησε στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος³¹.

Σήμερα ὁλόκληρο τὸ μεγάλο (ἔξι χιλιάδων ἑξακοσίων ἐξήντα τεσσάρων αὐτογράφων σελίδων!) ἱστορικὸ τοῦτο ἔργο τοῦ Σεραφεῖμ Α΄ εἶναι ἀνέκδοτο. Ὑπάρχει στὸ τμήμα χειρογράφων τῆς παραπάνω βιβλιοθήκης καὶ περιλαμβάνεται σὲ τέσσερις κώδικες μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 2263 [τρεῖς τόμοι (590 + 964 + 944 = 2498 σελίδων), 2264 (ἓνας τόμος 1502 σελίδων), 2265 (ἓνας τόμος 1548 σελίδων) καὶ 2266 (ἓνας τόμος 1116 σελίδων)].

Ὁ πρῶτος κώδικας 2263 περιέχει τρεῖς δεμένους τόμους, οἱ ὁποῖοι περιλαμβάνουν δύο τμήματα τῆς πρώτης ἐνότητας μὲ τοὺς ἐξῆς τίτλους:

1. «Ἐπίσκοποι καὶ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν αὐτοκρατόρων»³² καὶ

Κανόνων, ἦτοι «Βίβλος Ἱερά», Κων/πολις 1860 καὶ «Βίβλος Ἱερά, πνευματικὸς κήπος», Κων/πολις 1860 καὶ «Βίβλος Ἱερά, πνευματικὸς κήπος», Κων/πολις 1863. Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1846 μέχρι τὸ 1864 δὲν εἶχε ἐλεύθερο καὶ πολὺ χρόνο γιὰ νὰ συντάξει τελικὰ τόσες χιλιάδες ἱστορικὲς σελίδες. Ἄλλωστε, πολλὲς ἀναφερόμενες πηγὲς εἶναι μετὰ τὸ 1864. Ὁ Σεραφεῖμ ἦλθε στὴν Ἄρτα τὸ 1864. Ἄρχισε νὰ συγκεντρώνει ὕλικὸ γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς Ἄρτας καὶ τῆς Πιρέβειας καὶ στρώθηκε νὰ γράφει τὸ τελικὸ κείμενο τοῦ μεγάλου ἔργου του καὶ παράλληλα νὰ συντάσσει τὸ «Ἱστορικὸ Δοκίμιον», τὸ ὁποῖο μάλιστα ἐξέδωσε τὸ 1884. Ἀπὸ τὸ 1885 προχωρεῖ στὴν ἀποπεράτωση τῶν «Ἱστορικῶν Καταλόγων» καὶ ἀπὸ τὸ 1890 γράφει τὶς τελευταῖες σημειώσεις καὶ προσθήκες μὲ τρεμᾶμένο χέρι. Συνεπῶς, συνέγραψε καὶ τὰ δύο ἱστορικὰ του ἔργα στὴν Ἄρτα.

29) Τὸ 1893 ἡ παλιὰ ἀσθένειά του ἐπιδεινώθηκε. Τὸ 1894 ἀπεβίωσε καὶ δὲν κατόρθωσε τελικὰ νὰ χαρεῖ τὴν ἔκδοσιν τοῦ μεγάλου ἱστορικῶ ἔργου του, ὅπως καὶ τοῦ μεγάλου καὶ ἀγνώστου ὑμνογραφικοῦ ἔργου του περὶ τοῦ ὁποῖου διάβαζε: Κωνσταντίνου Ἀ. Τσιλιγιάννη, Τὸ ὑμνογραφικὸν Ἔργον τοῦ Σεραφεῖμ Α΄ Ξενοπούλου τοῦ Βυζαντίου, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Ἐπιροπιάτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Ἁγιον Ὄρος 1994. Σχετικὸ μὲ τὴν ἀσθένειά καὶ τὸ θάνατό του διάβαζε τὴν «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» τῆς 4.1.1894 καὶ τὸ περιοδικὸ «Σαπῆρ», ἔτος 1894, τόμος 13ος, τχ. Γ΄, σσ. 95-96.

30) Μὲ τὸ ἴδιο ἐπώνυμο ἀναγράφονται δύο συνδρομητὲς τοῦ «Δοκιμίου» (σ. 414): ὁ ἀρχιδιάκονος Διονύσιος Ρηγίδης καὶ ὁ Ἰωάννης Π. Ρηγίδης. Ὁ Ἀλέξανδρος Ρηγίδης ἀπὸ τὴν Ἄρτα, συμμετέχοντας στὸν Ζαργάφειο διαγωνισμό «περὶ συλλογῆς ζώντων μνημείων» στὴ γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὑπέβαλε τὴν πραγματεία του «Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς πανευκλεοῦς καὶ ἀρχαίας πόλεως Ἄρτης» (βλ. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος, τ. Ζ΄ 1872-73, σ. 221). Κατὰ τὸν Πάνη Τσοῦτσινο (ὄπ. π. σ. 17), ὁ ἱερέας Διονύσιος Ρηγίδης ἦταν ἐπίσης ἀνεπιός τοῦ Σεραφεῖμ.

31) Κατὰ ἀτεκμηρίωτη ἀποψη τοῦ Αἰνίου Πολίτη, Διάβαζε 7η σειρὰ κάτω τῆς σελ. 288 τοῦ «Καταλόγου Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1991: «Οἱ ἀρ. 2263-2266 ἐξ ἀγορᾶς παρὰ Ἰωάννου Ρηγίδου (1907)».

32) Ὁ πρῶτος κώδικας 2263 περιλαμβάνει τρεῖς τόμους. Ὁ πρῶτος τόμος ἔχει τίτλο (ἐξ αὐτογράφου) «Ἱστορικὸς κατάλογος τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χρ(ιστοῦ) Ἐκκλησίας, Ἐρασιθεῖς καὶ συνταχθεῖς συνοπτικῶς ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ἄρτης Σεραφεῖμ Μ. Ξενοπούλου, Μέρους Α΄ ἐν ἔτει 1886» καὶ δευτέρου τίτλου ἐπόμενη σελίδα: «Ἐπίσκοποι καὶ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων, Μέρους πρώτων». Στὴν ἀριθμημένη ἀπὸ τὸν Σεραφεῖμ σ. 12 ἔγραψε, μετὰ ἀπὸ πολλὰ ἔτη, μὲ τρεμᾶμένο χέρι καὶ μὲ μολύβι μία προσθήκη. Ἐπίσης ἄλλες προσθήκες: στίς σελίδες 12, μὲ μελανὴ μελάνη 13, 14, 15, 16, 17, 20, 27, 30, 31, 32 κ.ο.κ. Μία μεγάλη προσθήκη σὲ ἔξχωριστὸ φύλλο

2. «Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν αὐτοκρατόρων»³³.

Αὐτὰ τὰ δύο τμήματα περιλαμβάνονται στὴ πρώτη ἐνότητα πού ἔχει γενικό τίτλο «Ἱστορικός κατάλογος» ἢ³⁴ «Ἱστορική περιλήψις τῶν πρώτων Ἑλλήνων Ἐπισκόπων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας»³⁵.

Ὁ δεύτερος κώδικας 22664³⁶ περιέχει τὴν δεύτερη ἐνότητα καὶ περιλαμβάνει πέντε ἱστορικούς καταλόγους, ἥτοι τῶν ἄλλων τεσσάρων κατὰ τάξη Πατριαρχείων καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔχουν τοὺς ἐξῆς τίτλους:

μεταξὺ τῶν σσ. 34 καὶ 35 καὶ νέες προσθήκες στὶς σελίδες 38, 40, 41, 42, 46, 48, 49, 51, 53, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 67, 71, 72, 75. Ἡ σ. 76 εἶναι καλυμμένη ἢ μισὴ σελίδα μὲ ἐπικεκολλημένη προσθήκη κειμένου καὶ παραπομπῆς μὲ μελανὴ μελάνη. Ἀπλὴ προσθήκη στὴ σ. 78, ἐπικεκολλημένη στὶς σσ. 79, 81 καὶ 82. Στὴν σ. 84 ἐντὸς κειμένου μὲ μολύβι ἢ λέξη «τριετοῦς» καὶ μὲ μελανὴ μελάνη εἶναι γραμμένες οἱ παραπομπές 85, 86, 87. Στὴν σ. 88 ὑπάρχει μισὴ πρόσθετη σελίδα ἐπικεκολλημένη καὶ γεγραμμένη μὲ μελανὴ μελάνη ὡς καὶ δύο πρόσθετες σελίδες μὲ μελανὴ μελάνη καὶ μὲ δικτὴ τοῦ ἀρίθμηση: 88, 89, 89 καὶ 90, 91, τοῦ πρώτου τόμου τοῦ κώδικος 2263 κ.ο.κ. Στὸ τέλος τῆς σ. ΔΔΙΙΙ ἔγραψε νέα προσθήκη μὲ πολλὰ ὀνόματα σὲ μελανὴ μελάνη, ἐνῶ προϋπῆρχε μὲ μαύρη-γκρι μελάνη στὴν ἴδια σελίδα (ΔΔΙΙΙ) ἢ φράση: «ἐμοὶ μὲν τὰ μέχρι τοῦδε γραφέσθω. τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἴσως ἄλλω μελήσει». Στὰ ἐπόμενα (6) ἔξι φύλλα ἔγραψε μὲ μελανὴ μελάνη «Πίναξ Ἀλφαβητικός» ὀνομάτων μὲ τὴν ἀρίθμηση ἀπὸ τὸ φύλλο 290 ἕως τὸ φ. 295ν. Ὁ πρώτος τόμος τοῦ κώδικος 2263 ἀρχίζει ἀπὸ τὸ γράμμα α καὶ ἀπὸ τὴν σ. 1 τοῦ Σεραφεῖμ (:Σ.) καὶ τελειώνει στὴ σ. 529 τοῦ Σεραφεῖμ καὶ στὸ φύλλο 295ν τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος (Ε.Β.Ε.).

- 33) Ὁ δεύτερος τόμος τοῦ κώδικα 2263 ἔχει πρῶτο τίτλο: «Ἱστορικός κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ Οἰκουμενικῶν, ἑρμισθεῖς καὶ συνταχθεῖς συνοπτικῶς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἁρτης Σεραφεῖμ Μ. Ξενοπούλου, Μέρους Β'», ἐν ἔτει 1886 καὶ δεύτερο τίτλο «Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν αὐτοκρατόρων, Μέρους δευτέρου». Ἡ ἀρίθμηση τοῦ Σεραφεῖμ συνεχίζει ἀπὸ ἐκεῖ πού τελειώνουν (σ. 529) τὰ κείμενα τοῦ πρώτου τόμου, ἥτοι ἀπὸ τῆ σ. 530 τοῦ δευτέρου τόμου. Ἡ ἀρίθμηση τῆς Ε.Β.Ε. ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1 στὸν δεύτερο τόμο τοῦ Κ. 2263. Τὰ χειρόγραφα τοῦ δευτέρου τόμου τελειώνουν στὴ σ. 1450 τοῦ Σεραφεῖμ καὶ φ. 474ν τῆς Ε.Β.Ε. Ἀκολουθεῖ κατάλογος ἀλφαβητικὸς μὲ ἀρίθμηση ἀλφαβητικὴ τοῦ Σεραφεῖμ καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν τὴν αὐτὴ συνεχόμενη ἀλφαβητικὴ σειρὰ δὲ «Πίναξ σημειώσεων τοῦ δευτέρου τόμου», ἥτοι ἀπὸ τὸ α' ἕως τὸ στ' τοῦ Σ. καὶ ἕως τὸ φ. 482ν τῆς Ε.Β.Ε.
- 34) Ὁ Σεραφεῖμ ἐν προκειμένῳ δὲν δείχνει ἀναποφασιστικότητα γιὰ τὸν προτιμητέο τίτλο, διότι τὸ δεύτερο μέρος τῆς διαζεύξεως, ἀποτελεῖ τὸν ἐπεξηγηματικὸ ὑπότιτλο.
- 35) Ὁ τρίτος τόμος τοῦ κώδικα 2263 περιλαμβάνει: «Σημειώσεις διάφοροι τοῦ Α' τμήματος» περὶ «τῶν βίων τῶν Ἐπισκόπων καὶ Πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως». Ἀπὸ τῆ σ. 1 μέχρι τῆ σ. XVII ὁ Σεραφεῖμ ἔγραψε προσθήκες - σημειώσεις γιὰ τὸν πρόλογο τοῦ καὶ ἀπὸ τῆ μέση τῆ σ. XVII ἀρχίζει τὶς προσθήκες - σημειώσεις γιὰ τοὺς Ἐπισκόπους καὶ Πατριάρχες μέχρι τῆ σ. CCCCXXXIX καὶ ἡ ἐπόμενη σελίδα, στὴν ὁποία ἀρχίζει μὲ ἀρίθμηση ἀραβικῶν ἀριθμῶν μὲ τὸν ἀριθμὸ ἥτοι σ. 440 Σεραφεῖμ, ἐνῶ συνέχισε τὶς σημειώσεις (ἐν προκειμένῳ σημειώνεται ὅτι στὴ σ. 442 τελειώνει ἡ σημείωση 69 καὶ ἀρχίζει ἡ 70 καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ὑπόλοιπες σημειώσεις). Ἡ ἀρίθμηση τῆς Ε.Β.Ε. ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Νο 1. Ὁ 3ος τόμος μὲ τὶς σημειώσεις καὶ τελειώνει στὴ σ. 900 τοῦ Σεραφεῖμ (:Σ.) καὶ στὸ φύλλο 472ν κατ' ἀρίθμηση τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος (:Ε.Β.Ε.).
- 36) Ὁ κώδικας 2264 περιλαμβάνει ἕναν τόμο μὲ γενικό τίτλο περιεχομένων «Ἱστορικοί κατάλογοι. Α' . Τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφ' ἑξῆς Πατριαρχῶν τῆς Ἀλεξανδρείας. Β' . Τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα Πατριαρχῶν τῆς Ἀντιοχείας. Γ' . Τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῶν Ἱεροσολύμων. Δ' . Τῶν πρώτων Προέδρων Μητροπολιτῶν καὶ τῶν ἔνδεκα Πατριαρχῶν τῆς Ρωσίας. Ε' . Τῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1833 Προέδρων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἁρτης Σεραφεῖμ Μ. Ξενοπούλου ἐν ἔτει 1886». Ὁ Σεραφεῖμ ἔγραψε μετὰ τὸν γενικό τίτλο μὲ ἀφιέρωση (φ. 1ν 2 τῆς Ε.Β.Ε.) «Τῇ φιλοστόργῳ Μητρὶ τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Μᾶ Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ

1. Ἱστορική περιλήψις τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς ἐν τῇ μεγαλουπόλει Ἀλεξανδρείᾳ³⁷.

2. Ἱστορική περιλήψις τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα πατριαρχῶν τῆς ἐν τῇ θεοσώστῳ Ἀντιοχείᾳ³⁸ Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

3. Ἱστορική περιλήψις τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα πατριαρχῶν τῆς ἐν τῇ περιωνύμῳ καὶ ἀγία πόλει Ἱερουσαλήμ³⁹, μητρὸς ἅπασαν τῶν ὑπ’ οὐρανὸν ἐκκλησιῶν, Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

4. Ἱστορική περιλήψις τῶν πρώτων μητροπολιτῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ὑπαρξάντων πατριαρχῶν τῆς ἐν Ρωσίᾳ⁴⁰ Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

5. Κατάλογος ἱστορικός τῶν προέδρων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Ὁρθοδόξου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος⁴¹.

Ὁ τρίτος κώδικας 2265 περιέχει τὴν τρίτη ἐνότητα, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὸν ἐξῆς ἱστορικό κατάλογο:

«Ἱστορικός κατάλογος τῶν ἐν τῇ πρεσβυτέρα Ρώμῃ ἀρχιερατευσάντων πρωθιεραρχῶν ἢ παπῶν τῶν τε εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἀποσχισθέντων τῆς πνευματικῆς ἐνότητος καὶ ἀδελφότητος»⁴².

Ὁ τέταρτος κώδικας 2266 περιέχει τὴν τέταρτη ἐνότητα καὶ περιλαμβάνει τὸν ἐξῆς ἱστορικό κατάλογο:

«Ἱστορικός κατάλογος τῶν αὐτοκρατόρων τῆς τε παλαιᾶς Ρώμης ἐθνικῆς καὶ τῆς νέας Ρώμης εἴτε Χριστιανῶν τε καὶ Ὀθωμανῶν», ἐνῶ ἡ ἄλλη διατύπωση τοῦ ἰδίου καταλόγου εἶναι «Ἱστορική περιλήψις τῶν ἐν τῇ πρεσβυτέρα Ρώμῃ τὸ κατ’ ἀρχὰς καὶ ἐν τῇ Νέᾳ ἐπομένως μέχρι τῆς παρούσης ἐποχῆς αὐτοκρατορησάντων»⁴³.

Ἐκκλησία εὐγνωμόνως προσήνεγκε καὶ ἀνέθηκε τόδε! Ὁ ταπεινὸς υἱὸς Αὐτῆς + Ἀρτῆς Σεραφεὶμ Ξενοπούλος». Ἀπὸ τὸ φ. 3 ἕως τὸ φ. 11 τῆς Ε.Β.Ε. τὸν Πρόλογον (σελίδες ε’ ἕως κα’ τοῦ Σ.). Ὁ τόμος αὐτὸς τελειώνει στὸ φ. 751 τῆς Ε.Β.Ε. μετὰ τὸν κατάλογο ὄλων τῶν Σημειώσεων.

37) Κώδικας 2264, φ. 13 τῆς Ε.Β.Ε.

38) Κώδικας 2264, φ. 199 τῆς Ε.Β.Ε.

39) Κώδικας 2264, φ. 355 τῆς Ε.Β.Ε.

40) Κώδικας 2264, φ. 573 τῆς Ε.Β.Ε.

41) Κώδικας 2264, φ. 694 τῆς Ε.Β.Ε.

42) Ὁ κώδικας 2265 περιλαμβάνει ἕναν τόμο, ὁ ὁποῖος ἔχει τίτλο «Ἱστορικός κατάλογος τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς τε παλαιᾶς Ρώμης Ἐθνικῶν καὶ τῆς Νέας Ρώμης εἴτα Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἐρανισθεῖς καὶ συνταχθεῖς συνεκτικῶς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀρτῆς Σεραφεὶμ Μ. Ξενοπούλου ἐν ἔτει 1886 καὶ περιέχει τὰ ἐξῆς μέρη: «Αὐτοκράτορες τῆς Πρεσβυτέρας καὶ Νέας Ρώμης (μέρος ἔβδομον) (φ. 2 τῆς Ε.Β.Ε.) μετὰ πρόλογο «Τοῖς ἐντευξομένοις ὁμογενεῖ χαιρέιν» «Ἰδοῦ ἐκτίθημι...» φ. 3 τῆς Ε.Β.Ε. ἕως φ. 5 καὶ τὸ ὑπόλοιπο κείμενο τελειώνει μετὰ «Πίνακα Ἀλφαβητικῶ»: φ. 774 τῆς Ε.Β.Ε.

43) Ὁ κώδικας 2266 περιλαμβάνει ἕναν τόμο, ὁ ὁποῖος ἔχει τίτλο: «Ἱστορικός κατάλογος τῶν ἐν τῇ πρεσβυτέρα Ρώμῃ Ἀρχιερατευσάντων Πρωθιεραρχῶν ἢ Παπῶν τῶν τε εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν Ἀποσχισθέντων τῆς πνευματικῆς ἐνότητος καὶ ἀδελφότητος, ἐρανισθεῖς καὶ συνταχθεῖς συνοπτικῶς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀρτῆς Σεραφεὶμ Μ. Ξενοπούλου ἐν ἔτει 1886». Γράφει ἀρχικὰ ἕναν πρόλογο 8 σελίδων μετὰ τίτλο «Τοῖς ἐντευξομένοις» (Κ. 2266, φ. 1 τῆς Ε.Β.Ε.), ἀκολουθοῦν στὴν 6η σ. τοῦ Σεραφεὶμ ἡ φ. 5ν τῆς Ε.Β.Ε. ὑποσάσματα ὡς καὶ ῥητὰ πατέρων καὶ ἀρχαίων ἐλλήνων φιλοσόφων, στὴ σ. 7 τοῦ Σεραφεὶμ ἡ φ. 6 τῆς Ε.Β.Ε. ἀρχίζει τὴν «Ἱστορική περιλήψη τῶν πρώτων Ἐπισκόπων...» καὶ στὴ σ. 9 τοῦ Σ. ἡ φ. 7 τῆς Ε.Β.Ε. ἀρχίζει μετὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο Ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας 46 μ.Χ. μετὰ προσθήκας νέων φύλλων καὶ μετὰ ὑποσημειώσεις σὲ

Ἀπὸ τὴν παραπάνω παράθεση ὄλων τῶν τίτλων τῶν «Ἱστορικῶν καταλόγων» τοῦ Σεραφεῖμ Α΄, διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Σεραφεῖμ Α΄ δὲν συνέγραψε μόνον «Ἐπισκοπικούς Καταλόγους», ἀλλὰ καὶ καταλόγους Παπῶν ἀκόμη καὶ καταλόγους «αὐτοκρατορησάντων» Χριστιανῶν καὶ Ὁθωμανῶν στὴν Κωνσταντινούπολη. Διὰ τοῦτο τοὺς ὀνόμασε Ἱστορικούς καταλόγους καὶ ὄχι Ἐπισκοπικούς.

Ὁ Μητροπολίτης Σεραφεῖμ Α΄ Βυζάντιος, ὡς λογιώτατος ἄνδρας καὶ συνεπῆς συγγραφέας, στὸ τέλος ἐκάστου καταλόγου παρέθεσε τίς «σημειώσεις» του, οἱ ὁποῖες καλύπτουν πολλές σελίδες καὶ ἀναπτύσσουν ἐρμηνεῖς καὶ σχόλια γιὰ ὀρισμένα ζητήματα σχετικὰ μὲ πρόσωπα ἢ πράγματα, καταχωρήσεις ἐγγράφων ἢ καὶ ὑποσημειώσεων στὸ κύριο κείμενο καὶ ἀλφαβητικούς πίνακες τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχηγῶν ἐκάστης ἐκκλησίας καὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι στὴν ἀρχὴ κάθε ἱστορικοῦ καταλόγου τοῦ Σεραφεῖμ Α΄ ὑπάρχει καὶ ἓνας ἐκτενὴς πρόλογος. Τὰ δύο πρῶτα κείμενα αὐτῶν τῶν ὑπερόχων προλόγων, διακρίνονται γιὰ ἓνα συγκινητικὸ ρητορικὸ ὕφος βαθιᾶς πίστεως καὶ θερμοῦ πατριωτισμοῦ.

Τὸ ἔτος 1996 ἡ Ἱερά Μητρόπολις Ἄρτης μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἄρτης κ.κ. Ἰγνατίου Δ΄ καὶ μὲ πρόλογο τοῦ Καθηγητοῦ κ. Βλασίου Ἰω. Φειδᾶ ἐξέδωσε τὸ βιβλίο μου μὲ τὰ αὐτόγραφα, τὴ μεταγραφή καὶ τὸ σχολιασμὸ τοῦ Προλόγου τοῦ δευτέρου Κώδικος 22664 τῶν Ἱστορικῶν Καταλόγων τοῦ Σεραφεῖμ Ξενοπούλου. Πρόκειται περὶ δημοσιεύσεως ἐνὸς κειμένου ἀπὸ τοὺς Ἱστορικούς Καταλόγους τοῦ Σεραφεῖμ μὲ εἰσαγωγικὴ ἀνάλυση, σχολιασμούς καὶ παραπομπές καὶ εἶναι τὸ μοναδικό, μέχρι σήμερα, ἐκδοθὲν τμῆμα ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς αὐτοὺς καταλόγους⁴⁴.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α. ΤΣΙΛΙΓΙΑΝΝΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ

© ΑΓΙΑΣΜΟΙΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ Α΄ ΠΑΠΟΥΣ.
ΤΟΥ ΣΕΡΑΦΕΙΜ Α΄
ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ - ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΡΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΑΓΙΑΣΜΟΙΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ Α΄ ΠΑΠΟΥΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ Α΄ ΠΑΠΟΥΣ
ΑΡΤΗΣ 1996

Γιὰ τὸν χρόνο συγγραφῆς τῶν ἱστορικῶν καταλόγων, ὁ Σεραφεῖμ σημειώνει:

Στὸ πρῶτο ἔργο του (τοῦ πρώτου κώδικα) ὑπάρχουν τρία σχετικὰ μνημόνια του μὲ μαῦρη καὶ γκρι μελάνη, ἦτοι: α) «ἐν ἔτει 1886», β) «ἐγγράφομεν ἐν Ἄρτῃ τῇ 10ῃ Νοεμβρίου τοῦ 1886» καὶ γ) «ἐν ἔτει 1886»⁴⁵. Ἀλλὰ οἱ ὑποσημειώσεις του εἶναι γραμμένες πολὺ ἀργότερα μὲ τρεμάμενο χέρι καὶ μελανῇ μελάνη.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου του, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑπτὰ μέρη ποὺ συμπεριλαμβάνονται στοὺς τρεῖς ὑπόλοιπους κώδικες, ὑπάρχουν ἐπίσης τρία χρονικά μνημόνια, ἓνα σὲ κάθε κώδικα, ἦτοι: α) «ἐν ἔτει 1886» καὶ «ἐγγράφομεν ἐν Ἄρτῃ 20 Σεπτεμβρίου 1886», β) «ἐγγράφομεν ἐν Ἄρτῃ κατὰ τὴν 8ην Ὀκτωβρίου

μελανῇ μελάνη. Ἀπὸ τὴ σ. 21 Σ. ἢ φ. 422 Ε.Β.Ε. ὁ Σεραφεῖμ ἔγραψε τίς σημειώσεις του γιὰ τοὺς βίους τῶν Παπῶν πρεσβυτέρας Ρώμης καὶ ἀπὸ τὴ σ. 227 ἢ φ. 537 Ε.Β.Ε. ὁ Σεραφεῖμ ἔγραψε ἕναν κατάλογο ὄλων ὅσων κατέκριναν τὴν Παπικὴ Ἐκκλησία, ἐνῶ ἀπὸ τὸ φ. 554 τῆς Ε.Β.Ε. ὑπάρχει πίνακας ἀλφαβητικός.

44) Κωνσταντίνου Ἀναστ. Τσιλιγιάννη, Ἱστορικοί Κατάλογοι, ὁ Πρόλογος τοῦ δευτέρου τόμου, Ἄρτα 1996.

45) Κώδικας 2263, τ. Α΄, Π, ζ΄ καὶ τ. Β΄ φ. 1.

1886» και γ) «έν έτει 1886» και «έγράφομεν έν Άρτη τήν 5ην Όκτωβρίου του έτους 1886»⁴⁶. Επίσης και έδω έχει γράψει άργότερα έντός του κειμένου προσθήκες και ύποσημειώσεις.

Όλες οι παραπάνω σημειούμενες χρονολογίες δέν άφορούν στην πραγματικότητα τή συγκεκριμένη ήμερομηνία που τελείωσε τά κυρίως κείμενα των ιστορικών καταλόγων του. Τά μόνα βέβαια χρονικά μνημόνια είναι ή ήμερομηνία τής συντάξεως των προλόγων του.

Πρίν τήν έναρξη γραφής των ιστορικών καταλόγων, ό Σεραφείμ είχε συγκεντρώσει άρκετά στοιχεία για τήν σύνταξη του μεγάλου τούτου ιστορικού έργου άπό τόν καιρό τής έπισκοπείας του (1860-1864) στά Τατάουλα τής Κωνσταντινουπόλεως⁴⁷. Τίς ιστορικές αυτές σημειώσεις συμπλήρωσε, όταν τό 1873 κλήθηκε νά καταστεί τοποτηρητής του Οίκουμενικού πατριαρχικού θρόνου⁴⁸, κατά τήν θητεία του ως Μητροπολίτου Άρτης και Πρεβέζης⁴⁹.

Όταν επέστρεψε στην Άρτα, στην έδρα τής Αρχιεπισκοπείας του, έχοντας φέρει και άλλα νεότερα ιστορικά στοιχεία, άρχισε νά συντάσσει στην τελική τους διατύπωση όλους τούς ιστορικούς καταλόγους⁵⁰.

Η τελική συγγραφή των Ιστορικών Καταλόγων δέν ήταν εύκολη εργασία. Είχε ένώπιόν του ένα βουνό πολλών, διαφόρων και σοβαρών ιστορικών στοιχείων άπό κληρικούς και λαϊκούς⁵¹, λογίους αλλά παράλληλα και πολλές έλλείψεις για τή ζωή και τή δραστηριότητα Έπισκόπων και Πατριαρχών. Έν προκειμένω πρέπει νά σημειωθεί ότι ό Σεραφείμ Α΄ συνέγραψε τούς Ιστορικούς Καταλόγους κατά τρεις διαδικασίες σέ σχέση μέ την πληρότητα ή μη των άπαραιτήτων ιστορικών στοιχείων. Τούτο μάς τό όμολογει ό ίδιος ό Σεραφείμ Α΄ μέ ad hoc αυτοχαρακτηρισμούς του για τήν άπό αυτόν τελική σύνταξη των καταλόγων περι έκκλησιαστικών και πολιτικών ήγετών και συγκεκριμένως βάσει των έξης διατυπώσεών του, ήτοι: α) «έρανησθείς και συνταχθείς»⁵². β) «ταπεινός συλλογεύς και συντάκτης»⁵³ και γ) «συντάκτης»⁵⁴, εκ των όποιών τεκμαίρεται ότι άλλοτε χρησιμοποίησε έτοιμα στοιχεία ή κείμενα και άλλοτε μετά άπό επίμονη έρευνα κατόρθωνε νά συλλέξει τό άπαραίτητο ιστορικό ύλικό για νά συντάξει μόνος του τό τελικό κείμενο, για τό όποιο φυσικά θά έννοιωθε ιδιαίτερη ύπερηφάνεια.

46) Κώδικας 2264, φ. 11, σ. κα΄. Κώδικας 2265, φ. 5, σ. γ΄. Κώδικας 2266, σ. 11 και φ. 1, σ. α΄.

47) Τό έργο αυτό ό Σεραφείμ Α΄ τό σχεδίασε και άρχισε νά τό γράφει, όταν ήταν Έπίσκοπος Άργυρουπόλεως στά Τατάουλα τής Κωνσταντινουπόλεως. Πρβλ. ύπος. 2 του παρόντος. Όλόκληρο δέ τό έργο αυτό τό συνέγραψε, τό διόρθωσε και τό όλοκλήρωσε στην Άρτα.

48) Μετά τό θάνατο του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Άνθίμου, επειδή ύπήρχε δυσκολία έκλογής του νέου Πατριάρχου κλήθηκε ό Μητροπολίτης Άρτης και Πρεβέζης Σεραφείμ ό Α΄ ως τοποτηρητής του Οίκουμενικού θρόνου άπό τήν 30 Σεπτεμβρίου μέχρι τήν 1η Δεκεμβρίου έπ. έτους 1873. Σεραφείμ Α΄ «Δοκίμιον περι Άρτης και Πρεβέζης», Άθήνα 1884, σ. 282.

49) Άπό τό 1864 μέχρι τό 1881.

50) Τόν Δεκέμβριον του 1873.

51) Όπως οι Κ. Κοντογόνης, Κ. Άσώπιος, Άλ. Ραγκαβής, Φίλ. Ίωάννου, Ζήκος Ρώσης, Παν. Κυριακός κ.ά.

52) Έμμεσος αυτοχαρακτηρισμός, διάβαζε Κ. 2263, τ. Α΄, σ. ΙΙ. Κ. 2263, τ. Β΄, φ. 1. Κ. 2265, φ. 1.

53) Άμμεσος αυτοχαρακτηρισμός, διάβαζε Κ. 2263, τ. Α΄, φ. 5ν, σ. ιστ΄.

54) Άμμεσος αυτοχαρακτηρισμός, διάβαζε Κ. 2263, τ. Β΄, φ. 430, σ. 1361. Κ. 2265, σ. ΙΙ.

“Όσον αφορά τὸν τερματισμὸ τῆς συγγραφῆς τῶν καταλόγων, δὲν ὑπάρχει σαφῆς χρονολογικὴ ἀναφορά⁵⁵. Ὁ Σεραφεὶμ, μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ «Ἱστορικοῦ Δοκιμίου» του, περιχαρῆς ἄρχισε νὰ ὀλοκληρῶνει τοὺς «Ἱστορικοὺς καταλόγους» του μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς ἐκδώσει. Ὅμως τὸ 1886 διεπίστωσε ὅτι στὰ κείμενά του ὑπῆρχαν μερικὰ ἱστορικὰ κενὰ καὶ σφάλματα, πού εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ὀρισμένες διορθώσεις καὶ προσθήκες καί, ὅπως τοῦτο πάντοτε ἐπεδίωκε, περισσότερες νέες ὑποσημειώσεις. Ἔτσι ἄρχισε μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα νὰ προσπαθεῖ νὰ καλύπτει τὰ κενὰ αὐτά. Ἡ προσπάθειά του αὐτῆ, ἐκτὸς ἀπὸ ἐπίπονη ἦταν καὶ χρονοβόρα. Τελικὰ κατόρθωσε νὰ τελειώσει τοὺς «Ἱστορικοὺς καταλόγους» περὶ τὸ 1893. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ συγκεκριμένα ἱστορικὰ γεγονότα πού εἶναι διατυπωμένα στοὺς καταλόγους αὐτοὺς καὶ ἐνδεικτικά: Τὸ τελευταῖο γεγονός πού ἱστορεῖται στὸ πρῶτο ἔργο, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στοὺς πατριάρχες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνάγεται στὸν Φεβρουάριο τοῦ 1892, ὅταν ὁ σουλτάνος χάρισε ἀδαμαντοκόλλητη ταμπακοθήκη στὸν Πατριάρχη⁵⁶. Ἐπίσης τὰ ἑπτὰ μέρη τοῦ δευτέρου ἔργου δὲν ἔχουν τὸ ἴδιο ἔτος τερματισμοῦ τους. Συγκεκριμένα στὴν ἱστορία τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπαντᾶται ἡ φράση «ὑπερμεσοῦντος Ἰουλίου» τοῦ ἔτους 1889 ἀπεβίωσε ὁ πατριάρχης Καλλίνικος⁵⁷. Στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀναγράφεται ὅτι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1893 θεμελιώθηκε τὸ συνοδικὸ μέγαρο καὶ ὅτι τὸν Αὔγουστο τοῦ ἴδιου ἔτους βαπτίσθηκε ὁ δεύτερος γιὸς τοῦ διαδόχου στὸ Τατόι⁵⁸. Ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων τερματίζεται μὲ γεγονὸς τοῦ 1891 καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τὸ 1724⁵⁹. Ἡ ἱστορία τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περατοῦται μὲ τὸ ἱστορικὸ γεγονός ὅτι ὁ πάπας Λέων ΙΓ΄ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1893 προσπάθησε μὲ ἐπίσημο ἀντιπρόσωπό του νὰ πείσει τὸν τσάρο Ἀλέξανδρο Γ΄ νὰ ἀποδεχθεῖ τὸ Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο⁶⁰.

Δεδομένου ὅτι τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1893 ἀσθένησε βαρῶς ἀπὸ ἄσθμα καὶ ρευματισμοὺς⁶¹ καὶ ἀπεβίωσε⁶² τὴν 5ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1894 πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς βέβαιος χρόνος τερματισμοῦ τοῦ ἔργου του τὸ ἔτος 1893, μὲ τὴν τελευταία σημείωσή του τὸν Αὔγουστο τοῦ 1893⁶³.

Τέλος, ἡ δημοσιοποίηση τῶν ἱστορικῶν καταλόγων τοῦ Σεραφεὶμ Α΄ τοῦ Βυζαντίου θεωρεῖται ὡς ἀναγκαία καὶ χρήσιμη, διότι: α) σήμερα ἔχουμε πτώση τῶν ἠθικῶν, ἔθνικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀξιών, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ 1886, β) τὰ κείμενα ἀποτελοῦν ἐγερτήριο ἔθνικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ σάλπισμα, γ) ἀναπτύσ-

55) Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράση του: «κατηνάλωσα ὄχι μικρὸ διάστημα χρόνου καὶ ὄχι ὀλίγους κόπους», Κώδικας 2266, φ. 3, σ. στ΄.

56) Κώδικας 2263, φ. 479ν, σ. 1450.

57) Κώδικας 2264, φ. 141, σ. 250.

58) Κώδικας 2264, φ. 141, σ. 250.

59) Κώδικας 2264, φ. 724.

60) Κώδικας 2264, φ. 509, σ. 304 καὶ φ. 664, σ. 186.

61) Διάβαζε «ΦΩΝΗ ΗΠΕΙΡΟΥ», 4. 1. 1894.

62) Χρ. Ἰ. Σούλη, ὀπ. π., σ. 680. Βασ. Ἀτέση, ὀπ.π., τ. Α΄ 1948, σ. 84. Φ. Βιτάλη Θ ΗΕ, τ. 11, 1967, στ. 58. Γ. Κ. Παῖδαρος, ὀπ. π., τ. 20, 1977, σ. 329. Περιοδικὸ «ΣΩΤΗΡ», τόμος 13ος, σσ. 95-96, τχ. Γ΄, καὶ «ΦΩΝΗ ΗΠΕΙΡΟΥ», 4.1.1894.

63) Ἰούλιος τοῦ 1893.

σονται υπό τῶν ἄλλοθρήσκων καὶ κυρίως ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων σκοτεινὲς προσπάθειες μειώσεως τῆς Ὁρθοδοξίας σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμο, δ) ἀκόμα καὶ σήμερα ὑπάρχουν κλασικιστὲς ποὺ ἀρνοῦνται τελείως τὴν προσφορά τῆς ἐκκλησίας στὸ ἔθνος καὶ ε) τὸ μεγάλο τοῦτο ἱστορικὸ ἔργο καὶ κυρίως οἱ πρόλογοί του εἶναι μεγάλης ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἱστορικῆς ἀξίας⁶⁴.

64) Διάβαξε σχετικὰ: Κωνσταντίνου Ἀ. Τσιλιγιάννη, «Ἱστορικοὶ Κατάλογοι», ὁ Πρόλογος περὶ Ἐπισκόπων καὶ Πατριαρχῶν ὡς καὶ Προέδρων τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ὅπως καὶ στὸν Κ. 2263 τῆς Ε.Β.Ε.) τοῦ Σεραφεῖμ Α΄ Ξενοπούλου τοῦ Βυζαντίου, Εὐλογία Μητροπολίτου Ἁρτης κ.κ. Ἰγνατίου τοῦ Δ΄ καὶ Πρόλογος τοῦ Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου κ. Βλασίου Ἰω. Φειδᾶ, Ἄρτα 1996. Ὁ ἀνωτέρω ὑπ’ ἐμοῦ πρωτοδημοσιευθεὶς μὲ σχόλια καὶ παραπομπὲς Πρόλογος ἀπὸ τὰ αὐτόγραφα τοῦ Σεραφεῖμ Α΄ περὶ τῶν Ἱστορικῶν Καταλόγων του εἶναι ἓνα προεχόντως σημαντικό κείμενο ὑπερόχου ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀνατάσεως, ἀφθάστου ῥητορικῆς τέχνης καὶ ὑψίστης λογοτεχνικῆς ἀξίας.

Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΚΤΑΚΤΟΥ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ LORENZO SORANZO ΓΙΑ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΠΡΟΞΕΝΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 1783

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Α. ΒΕΤΣΙΟΣ

Δρ Νεότερης Ιστορίας

Η² Άρτα σημαντικό έμπορικό κέντρο από την ύστερομεσαιωνική άκμή Η³ περιόδο¹, διαδραμάτισε και τó 18ο αιώνα σπουδαίο έμπορικό ρόλο, πού με τó χρόνο τήν ανέδειξε σέ ένα μεγάλο οικονομικό κέντρο στό χώρο τής Ήπειρου. Ή Γαληνότατη Δημοκρατία², διαπιστώνοντας τήν πλεονεκτική αὐτή θέση τής πόλης γιά τó έμπόριο, έγκατέστησε προξενικές άρχές στην ΞΆρτα στίς άρχές τού 18ου αιώνα³.

- 1) Βλ. D. Nicol, *Τό Δεσποτάτο τής Ήπειρου 1267-1479, Μιά συνεισφορά στήν ελληνική Ίστορία κατά τόν Μεσαίωνα*, Άθήνα 1991, σσ. 305-327· Ε. Ζαχαριάδου, «Παραγωγή και έμπόριο στό δεσποτάτο τής Ήπειρου», Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου γιά τó Δεσποτάτο τής Ήπειρου (Άρτα, 27-31 Μαΐου 1990), σσ. 87-93· Ε. Γιαννακοπούλου, «Η ΞΆρτα επίκεντρο τού ανταγωνισμού τών ξένων κατά τó 15ο και 16ο αιώνα», Μνημοσύνη 12 (1991-1993), σσ. 307-325· Ε. Βέτσιος, «Τó έμπόριο στήν περιοχή τής Άρτας στίς Ύστερο-μεσαιωνικούς χρόνους», Σκουφάς, τεύχ. 85 (Άρτα 1995), σσ. 29-37.
- 2) Ή Βενετία καλούνταν Γαληνότατη (Serenissima) και Κυρίαρχος (Dominante), βλ. Α. Άνδρεάδης, *Περί τής Οικονομικής Διομήσεως τής Έπτανήσου επί Βενετοκρατίας*, τ. 1, Άθήνα 1914, σσ. 76-79.
- 3) Γιά τίς προξενικές άρχές τής Βενετίας πού έγκαταστάθηκαν στήν ΞΆρτα κατά τόν 18ο αιώνα, βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τó έν Βενετία Ήπειρωτικών Άρχείων», Ήπειρωτικά Χρονικά, τ. 11 (1936), σσ. 291-293· ό ίδιος, «Η ΞΆρτα εις τά Άρχεία τής Βενετίας 1696-1787», Σκουφάς τ. 1-2 (1955-62): τ. 1, σσ. 1-8, 153-160, 238-247, 268-275, 308-314, 364-366, 397-401, τ. 2, σσ. 12-16, 47-50, 90-93, 123-127, 207-210, 265-268, 322-325, τ. 3 (1962-67), σσ. 25-28, 79-83, 141-145, 201-204, 250-252, 295-298, 340-343, 413-417, τ. 4 (1968-75), σσ. 484-487, 217 (659)-223 (665), 388 (830)-402 (844): Γ. Σιορόκας, *Τό Γαλλικό προξενείο τής Άρτας (1702-1789)*, Ίωάννινα 1891, σσ. 189-190· Κ. Γαβριλιάδη, «Οί σχέσεις τών Έλλήνων έμπόρων με τά προξενεία τής Βενετίας 1720-1767», Ήπειρωτικά Χρονικά 33 (1998-99), σσ. 331-346· Ε. Α. Βέτσιος, «Γεώργιος Κουμάνος - Ο πρώτος Βενετός πρόξενος στήν Άρτα τó 1720, Δικαιοδοσία - Καθήκοντα - (Μέ βάση τά βενετικά άρχεία)», Άρτα 2001, σσ. 1-16· ό ίδιος, «Οί ύποπρόξενοι τού βενετικού ύποπροξενείου τής Άρτας κατά τόν 18ο αιώνα», Άρτηνη Εϋθύνη, τεύχ. 131 (Ίανουάριος - Φεβρουάριος 2002), σ. 3· Ε. Βέτσιος, «Γεράσιμος Βρυώνης - Ο τελευταίος Βενετός ύποπρόξενος στήν Άρτα», Άρτηνη Εϋθύνη, τεύχ. 135, (Φεβρουάριος 2003), σ. 15· Χ. Παπακώστα, «Οί έμπορικοί πρόξενοι στή Δυτική Στερεά και Ήπειρο - Τó Βενετικό προξενείο τής Άρτας (1720-1797), Θησαυρίσματα, τ. 32, 2002 (ό τόμος, όπως άναφέρεται στό ίδιο περιοδικό, έκτυπώθηκε τόν Όκτώβριο τού 2003 και ούσιαστικά άρχισε νά κυκλοφορεί από τó 2004, καθώς είναι γνωστή ή μεταχρονολογημένη έκδοση τού περιοδικού), σσ. 251-298, όπου δύο (τά Νο 1 και Νο 4) από τά πέντε

Ἡ συνεχῆς παρουσία αὐτῶν τῶν ἐμπροσώπων τῆς Γαληνότατης Δημοκρατίας μέχρι τὸ 1797, τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ τῆς κατάκτησής της ἀπὸ τὸ Ναπολέοντα καὶ τῆς ὀριστικῆς πτώσης της, ἀποδεικνύει καὶ τὶς αὐξημένες ἐμπορικῆς σχέσεις μεταξὺ Βενετίας καὶ Ἄρτας καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 18ου αἰώνα.

Τὸ βενετικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας ἀρχισε οὐσιαστικὰ νὰ λειτουργεῖ ἀπὸ τὸ 1723, ὅταν διορίστηκε ὡς πρόξενος «Ναυπάκτου καὶ Ἄρτας», ὁ Γ. Κουμάνος⁴. Πρόθεση τῶν βενετικῶν ἀρχῶν ἦταν νὰ ἀποτελέσει ἡ Ἄρτα ἔδρα τοῦ νεοσύστατου βενετικοῦ προξενείου. Ἀπὸ τὴ μελέτη, ὅμως, τῶν ἀρχειακῶν ἐγγράφων πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Γ. Κουμάνος οὐδέποτε χρησιμοποίησε τὴν Ἄρτα ὡς μόνιμη ἔδρα τοῦ προξενείου του. Αὐτὸ ὀφειλόταν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά στὶς ἀντιδράσεις τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν ποὺ δὲν ἤθελαν τὴν ἐγκατάσταση Βενετοῦ προξένου στὴν Ἄρτα⁵ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη στὴν προτίμηση τοῦ Γ. Κουμάνου νὰ ἔχει ὡς ἔδρα τοῦ προξενείου του τὴ Ναύπακτο, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἡ μόνιμη κατοικία του. Ἐπιπλέον ὁ Γ. Κουμάνος θεωροῦσε ὅτι ἡ Ἄρτα βρισκόταν σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ τὶς σκάλες τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου (Σαλαῶρα, Κόπραινα), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξασφάλιζε δύσκολα τὰ προξενικά του δικαιώματα. Ἡ Ἄρτα ἀπὸ τὸ 1723 ἕως καὶ τὸ 1793 ἀπέτελεσε τελικὰ μόνιμη ἔδρα ὑποπροξενείου, ἀναγνωρισμένη ἀπὸ τὶς βενετικῆς καὶ ὀθωμανικῆς ἀρχῆς⁶.

ἀρχειακὰ ἐγγράφα ποὺ δημοσιεύονται στὴν ἐργασία εἶχαν ἤδη δημοσιευτεῖ σὲ προηγούμενες ἐργασίες τοῦ Ε. Βέτσιου [βλ. παραπάνω τὶς ἐργασίες μὲ τίτλο: «Γεώργιος Κουμάνος - Ὁ πρῶτος Βενετὸς πρόξενος στὴν Ἄρτα τὸ 1720, Δικαιοδοσία - Καθήκοντα - (Μὲ βάση τὰ βενετικὰ ἀρχεῖα) καὶ «Γεράσιμος Βρυώνης - Ὁ τελευταῖος Βενετὸς ὑποπρόξενος στὴν Ἄρτα»] Ε. Βέτσιος, «Ἡ περιοχὴ τῆς Ἄρτας κατὰ τὸν 18ο αἰώνα μέσα ἀπὸ τὰ βενετικὰ ἀρχεῖα», Ἀρτηγὴ Εὐθύνη, τεύχη: 136/137 (Μάρτιος/Ἀπρίλιος 2003), σ. 29-138 (Μάιος 2003), σ. 21-139 (Ἰούνιος 2003), σ. 22-145 (Δεκέμβριος 2003), σ. 16-148 (Μάρτιος 2004), σ. 22-149 (Ἀπρίλιος 2004), σ. 14-152 (Ἰούλιος 2004), σ. 22· ὁ ἴδιος, «Ἡ διπλωματικὴ καὶ οἰκονομικὴ παρουσία τῶν Βενετῶν στὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας κατὰ τὸν 18ο αἰώνα», (ἀν. διδ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 21-39, ὅπου γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορὰ γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία τοῦ βενετικοῦ προξενείου τῆς Ἄρτας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου αἰώνα.

- 4) Ὁ Γ. Κουμάνος ποὺ σημάδευε τὴν πρώτη περίπτου δεκαετία τῆς λειτουργίας τοῦ βενετικοῦ προξενείου στὴν Ἄρτα, καταγόταν ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ ὑπῆρξε μέλος τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας ἀπὸ τὸ 1701 ἕως τὸ 1710. Ἡ προξενικὴ του καριέρα ἦταν πλουσιότατη. Στὰ 1706 εἶχε διεκδικήσει τὸ ἀξίωμα τοῦ Βενετοῦ προξένου στὴ Σαγιαδά: ἕνα χρόνο ἀργότερα τὸν βρισκοῦμε νὰ ὑπηρετεῖ ὡς ὑποπρόξενος στὸ βενετικὸ προξενεῖο τοῦ Δυρραχίου (1708-1714). Στὰ 1740 καὶ μετὰ τὴ λήξη τῆς θητείας του στὸ προξενεῖο τῆς Ναυπάκτου ὑπηρετήσε ὡς πρόξενος τῶν Βενετῶν στὴ Μεθώνη, ἐνῶ τὴν περίοδο 1743-1749 ὑπηρετήσε ὡς πρόξενος στὴν Ἀρκαδία, ὅπου τὸν διαδέχθηκε στὸ ἀξίωμα ὁ Νικολὸς Κουμάνος, Α.Σ.Υ., Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda Serie, busta 32, φακ. 146: Console Veneto in Sagiada ὁ sia Basta, 9 Ὀκτωβρίου 1706, 16 Δεκεμβρίου 1706, 5 Ἰανουαρίου 1707 - busta 31, φακ. 250 Parte Seconda, 26 Ἀπριλίου 1720 - busta 32, φακ. Console Veneto in Salonichio, 5 Σεπτεμβρίου 1740 Α.Σ.Υ., Senato, Dispacci dei Provveditori da Terra e da Mar ed alter cariche, filza 989, No 6, 13 Σεπτεμβρίου 1743 - filza 993, No 162, 11 Αὐγούστου 1749. Γιὰ τὸν Γ. Κουμάνο ἐπίσης βλ. Χ. Παπακόστα, ὁ.π., σσ. 260, 265· Ε. Λ. Βέτσιος, «Ἡ διπλωματικὴ καὶ οἰκονομικὴ παρουσία τῶν Βενετῶν στὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας κατὰ τὸ 18ο αἰώνα», σσ. 45-47.
- 5) Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀντιδρούσαν οἱ ὀθωμανικῆς ἀρχῆς στὴν ἐγκατάσταση προξένου στὴν Ἄρτα, βλ. Ε. Βέτσιος, ὁ.π., σσ. 28-31.
- 6) Βλ. Ε. Λ. Βέτσιος, ὁ.π., σσ. 30-34.

Ἀπό τὸ 1723 ἕως τὸ 1793 ὑπῆρξαν ἀρκετές προτάσεις πρὸς τὶς ἀρχές τῆς Βενετίας γιὰ νὰ προαχθεῖ ἡ Ἄρτα σὲ ἔδρα προξενείου. Μιὰ ἀπὸ αὐτές ἦταν καὶ ἡ πρόταση τοῦ ἑκτακτοῦ προβλεπτή (Provveditor Estraordinario⁷) τῆς Λευκάδας Lorenzo Soranzo στὰ 1783⁸.

Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸ γενικὸ προβλεπτή τῆς θάλασσας (Provveditor⁹ General da Mar) Alvise Foscari στὶς 10 Ἀπριλίου 1783 ὁ Lorenzo Soranzo ἀνέφερε τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ὑποστήριζε τὴν ἀναβάθμιση τοῦ ὑποπροξενείου τῆς Ἄρτας σὲ προξενεῖο. Τόνιζε συγκεκριμένα ὅτι τὸ Δημόσιο ταμεῖο τῆς Βενετίας ἐπιβαρύνονταν τακτικά μὲ σημαντικὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἐπιδότηση τοῦ ὑποπροξενείου τῆς Ἄρτας¹⁰, καθὼς ἦταν ὑποχρεωμένο νὰ ἀποζημιώνει τὸν ὑποπρόξενο γιὰ δῶρα καὶ φιλοδωρήματα πού ἔδινε αὐτὸς πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἀξιωματούχους κάθε φορὰ πού αὐτοὶ διορίζονταν ἢ ἐπισκέπτονταν τὴν Ἄρτα¹¹, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλες δαπάνες τοῦ ὑποπρόξενου. Ἐπισύναπτε μάλιστα στὴν ἐπιστολὴ τοῦ καὶ μιὰ κατάσταση τῶν ἐξόδων πού τοῦ εἶχε ὑποβάλλει πρόσφατα γιὰ ἔγκριση ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ἄρτας Φραγκίσκος Πάγκαλος¹². Σύμφωνα μὲ τὴν κατάσταση αὐτὴ ὁ Φ. Πάγκαλος ὑποβλήθηκε σὲ ἔξοδα

- 7) Γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Provveditor Estraordinario, βλ. Κ. Μαχαϊράς, «*Ἡ Λευκὰς ἐπὶ Ἐνετοκρατίας 1684-1797*», σσ. 47-48.
- 8) Ἡ Χ. Παπακώστα (βλ., ὀ.π., σ. 271) πιθανότατα ἐκ παραδρομῆς ἀναφέρει ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἀναβάθμισης τοῦ ὑποπροξενείου τῆς Ἄρτας ἀνακινήθηκε μόνο ἀπὸ τὸ γενικὸ προβλεπτή τῆς θάλασσας Alvise Foscari. Πὰ ἄλλες προτάσεις πού ὑποβλήθηκαν γιὰ τὴν ἀναβάθμιση τοῦ ὑποπροξενείου τῆς Ἄρτας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου αἰῶνα, βλ. Ε. Α. Βέτιους, ὀ.π., σσ. 34-36.
- 9) Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοση τοῦ ὄρου provveditor μὲ τὰ καθιερωμένα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σάθα, «προνοητής», «προβλεπτής» ἢ σπανιότερα «ἐπιμελητής» συνδέεται ἴσως καὶ μὲ τὴ χρήση ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Βενετοὺς τοῦ ὄρου «προβλεπτής» (A.S.V., Consiglio dei Dieci, Lettere dei rettori, busta 301, τεύχος Provveditori generali da mar dal 1748 al 1794, passim, ὅπου προκηρῶνεις μὲ ἐντυπὴ τὴν ἐπιγραφή: «*Ἡμεῖς Πάβλος Ἀντώνιος Κονδούλμερ Προβλέπτης καὶ Καπιτάνος Κορυφόν*», βλ. Ι. Ψαρᾶς, «*Ἡ Βενετοκρατία στὴν Τήνο τὴν ἐποχὴ τοῦ Κρητικοῦ πολέμου (1645-1669)*», Θεσσαλονίκη 1985, σ. 71, ὑπόσ. 1.
- 10) Πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ Βενετία, πού τὸν 18ο αἰῶνα βρισκόταν πιά σὲ παρακμῆ, δὲν μποροῦσε νὰ διαθέσει μεγάλα ποσὰ γιὰ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς, πού ἡ οἰκονομικὴ τους ἀνέλιξη ἀφηνόταν στὰ εἰννοϊκὰ προξενικὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἐπιχειρηματικὴ τους ἱκανότητα. Ἐξάλλου τὸ θέμα τῶν ἐξόδων τῶν βενετικῶν προξενείων στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, πού θεωροῦνταν ἰδιαίτερος πολυδάπανα, εἶχε ἀπασχολήσει ἀπὸ πάλι τὴ βενετικὴ σύγκλητο καὶ τοὺς ὑπεύθυνους γιὰ θέματα ἐμπορίου, τοὺς Cinque Savi alla Mercanzia. Ἦταν μάλιστα ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους πού τοὺς ἔκαναν διστακτικούς στὴ σύσταση νέων ἐμπορικῶν σταθμῶν, ὅταν μάλιστα οἱ οἰκονομικὲς συνθήκες δὲν ἦταν εἰννοϊκὲς ἢ τουλάχιστον δὲν προμήνυαν μελλοντικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου, βλ. Μ. Ἀθανασιάδου, «*Ἐμπορικὲς σχέσεις Θεσσαλονίκης-Βενετίας κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα*», (ἀν. διδ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 2000, σ. 104, 107.
- 11) Τὰ ἐτήσια ἔξοδα τῶν βενετικῶν προξενικῶν ἀρχῶν τῆς Ἄρτας δὲν ἦταν ἀμελητέα, εἰδικὰ στὶς τουρκικὲς ἀρχές. Οἱ προξενικὲς ἀρχές ἦταν ἀναγκασμένες νὰ φιλοδωροῦν τὶς τουρκικὲς ἀρχές τῆς Ἄρτας (Βοεβόδα, καθὴ) κάθε φορὰ πού τὶς ἐπισκέπτονταν. Ἐπειδὴ συνέβαινε συχνὰ ἀντικατάσταση τοῦ βοεβόδα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους, οἱ προξενικὲς ἀρχές ἦταν ὑποχρεωμένες νὰ κάνουν τὰ ἴδια ἀκριβῆς δῶρα στὸν ἀντικαταστάτη του. Τὰ φιλοδωρήματα στὶς τουρκικὲς ἀρχές συνίστατο σὲ χρηματικὰ ποσὰ, ἀλλὰ καὶ σὲ εἰσαγόμενα ὑφάσματα, ἀποικιακὰ προϊόντα (καφές, ζάχαρη, σιρόπια), φαρμακευτικὰ παρασκευάσματα, ὅπως τὴ φημισμένη θεριακὴ, καὶ κομφοτεχνήματα τῆς βενετανικῆς χειροτεχνίας, βλ. Μ. Ἀθανασιάδου, «*Ἐμπορικὲς σχέσεις Θεσσαλονίκης-Βενετίας κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα*», (ἀν. διδ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 104-106.
- 12) Ὁ Φραγκίσκος Πάγκαλος ἐξελέγη ὑποπρόξενος τῆς Βενετίας στὴν Ἄρτα στὶς 10 Ἰουνίου 1774. Στὶς 12 Ἰουνίου 1774 ὁ Angelo Rosalem, Βενετὸς πρόξενος στὴν Πάτρα, ἐνημερῶνει τὴν ἀρχὴ τῶν Cinque

1.519 βενετικῶν λιρῶν γιὰ δῶρα ποῦ εἶχε δώσει στὸν νέο βοεβόδα τῆς Ἄρτας Ismail Bey καὶ στὸν νέο καδῆ τῆς περιοχῆς. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἔκτακτος προβλεπτής τέτοια ποσὰ ἦταν ἐπιβαρυντικά γιὰ τὸ Δημόσιο ταμεῖο καὶ ἡ ἀναβάθμιση τοῦ ὑποπροξενείου τῆς Ἄρτας σὲ προξενεῖο ἦταν ἐπιβεβλημένη γιὰ νὰ ἐλαφρυνθεῖ τὸ Δημόσιο ταμεῖο ἀπὸ τέτοια ἔξοδα. Πρότεινε, λοιπόν, τὸ διορισμὸ ἑνὸς προσώπου ὑψηλοῦ κύρους καὶ ἀνάλογης ἐμπειρίας στὴ θέση τοῦ προξένου τῆς Ἄρτας, ὁ ὁποῖος θὰ εἶχε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὴν ἀρμοδιότητα νὰ διαχειρίζεται μόνος του τὰ σημαντικά, κυρίως ἀπὸ τὰ προξενικά δικαιώματα, ἔσοδα τοῦ προξενείου καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ ἀνταποκρίνεται ὁ ἴδιος στὴν ἀντιμετώπιση τῶν προξενικῶν ἔξοδων, χωρὶς νὰ δίνει ἀναφορὰ γιὰ τὴ διαχείριση τῶν χρημάτων στὸν πρόξενο τῆς Πάτρας ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξαριτιόταν μέχρι τότε τὸ ὑποπροξενεῖο τῆς Ἄρτας¹³. Ἄς ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ὅτι κάθε ὑποπρόξενος κατέβαλε καὶ ἕνα χρηματικὸ ποσὸ στὸν προϊστάμενό του Βενετὸ πρόξενο, ποῦ κυμαινόταν ἀνάλογα μὲ τὰ ἔσοδά του ἀπὸ τὰ βενετικά πλοῖα. Ἐπισήμανε ἐπιπλέον ὅτι ἡ διακίνηση ἀπὸ τὶς σκάλες τῆς Ἄρτας στὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο ἑνὸς μεγάλου ὄγκου ἐμπορευμάτων ποῦ ἐρχόταν ἀπὸ τὰ Γιάννενα θὰ ἄφηνε στὸ νέο πρόξενο ἱκανοποιητικά κέρδη ἀπὸ τὴ διαχείριση τῶν προξενικῶν δικαιωμάτων. Στὰ Γιάννενα τέλος ὁ ἔκτακτος προβλεπτής πρότεινε νὰ διοριστεῖ ἕνας ὑποπρόξενος ποῦ θὰ ὑπαγόταν διοικητικά στὸν πρόξενο τῆς Ἄρτας καὶ θὰ τὸν βοηθοῦσε στὴν διεκπεραίωση διαφόρων ἐμπορικῶν ὑποθέσεων στὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ διορισμὸς στὰ Γιάννενα ἑνὸς ὑποπρόξενου τῆς Βενετίας θὰ διευκόλυνε παρὰλληλα τὶς βενετικὲς ἀρχές, καθὼς ἡ μέχρι τότε ἔλλειψη ἀντιπροσώπου τῆς Βενετίας στὴν πόλη, ἀνάγκαιζε τοὺς Βενετοὺς νὰ ἀποστέλλουν ἐκεῖ κατὰ περιόδους, καὶ ὅταν παρίστατο ἀνάγκη, δικό τους ἀμειβόμενο πρόσωπο γιὰ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὰ βενετικά συμφέροντα. Ἔτσι ἡ ὑπαρξη ὑποπρόξενου τῆς Βενετίας στὰ Γιάννενα, θὰ ἔλυνε διάφορα προβλήματα ποῦ ἦταν ἀλληλένδετα μὲ τὰ βενετικά συμφέροντα.

Οἱ προτάσεις τοῦ ἔκτακτου προβλεπτή τῆς Λευκάδας Lorenzo Soranzo κοινοποιήθηκαν πρὸς τὴ Γερουσία ἀπὸ τὸν γενικὸ προβλεπτή τῆς θάλασσας Alvise Foscarini μὲ ἐπιστολὴ ποῦ ἀπέστειλε στὴ Βενετία στὶς 14 Μαΐου 1783. Ὁ Alvise Foscarini παρὰλληλα πρότεινε νὰ μελετηθοῦν οἱ προτάσεις αὐτὲς καὶ νὰ ἐξετασθεῖ ἕως ποῖο βαθμὸ θὰ μπορούσαν νὰ υλοποιηθοῦν. Τελικὰ τὸ αἶτημα τοῦ ἔκτακτου προβλεπτή τῆς Λευκάδας Lorenzo Soranzo, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἀρχειακῶν πηγῶν, δὲν ἱκανοποιήθηκε. Οἱ καιροί, ὅπως φαίνεται, δὲν ἦταν κατάλληλοι, γιὰ νὰ υιοθετηθεῖ τὸ αἶτημα αὐτὸ ἀπὸ τὴ φθίνουσα πολιτικά καὶ οἰκονομικά Βενετικὴ Δημοκρατία. Λίγα χρόνια, ὅμως, ἀργότερα στὰ 1793 ἡ Βενετία ἀποφάσισε νὰ ἀναβαθμίσει τὸ ὑποπροξενεῖο τῆς Ἄρτας σὲ προξενεῖο καὶ νὰ διορίσει ὡς πρόξενο τῆς Ἄρτας τὸν Γεράσιμο Βρουῆνη, Βενετὸ ὑπῆκοο ποῦ κατὰ γόταν ἀπὸ τὸν Ἄσο τῆς Κεφαλονιάς.

Savi alla Mercanzia ὅτι διόρισε νέο ὑποπρόξενο στὴν Ἄρτα τὸν Φραγκίσκο Πάγκαλο. Στὶς 17 Ἰουνίου ἡ ἀρχὴ τῶν Cinque Savi ἐνημέρωσαν τὸ γενικὸ προβλεπτή τῆς θάλασσας Antonio Renier γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Φ. Παγκάλου, A.S.V., Cinque Savi alla Mercanzia, Prima Serie, b. 729, 10 Ἰουνίου 1774 καὶ b. 586, 17 Ἰουνίου 1775.

13) Γιὰ τὴν ἐξάρτηση τῶν προξενικῶν ἀρχῶν τῆς Ἄρτας βλ. Ε. Λ. Βέτιος, ὁ.π., σσ. 39-40.

Παρακάτω δημοσιεύονται σέ διπλωματική μεταγραφή οί δύο έπιστολές τών Βενετών άξιωματούχων μέ μόνη παρέμβαση τήν άποκατάσταση τής στίξης, όπου μπορούσε νά υπάρξει σύγχυση κατά τήν ανάγνωση. Μικρές έπεμβάσεις έγιναν και στα κεφαλαία. Λέξεις σέ άγκύλες [] δηλώνουν πιθανή ανάγνωση. Οί συντομογραφίες άναπτύχθηκαν σέ όρθή γραφή και τοποθετήθηκαν σέ παρένθεση. Όπου ύπρχε άλλαγή φύλλου τοποθετήθηκε διπλή κάθετη γραμμή //.

*Έγγραφο 1

A.S.V., Cinque Savi alla Mercanzia, Prima Serie, Consoli, Diversorum b. 400, No 87

Nuove gravose spese al pubb(lic)o Errario convenne aver da incotrare il V(ice) Cons(ol)e Pangalo all' Arta, anche coll' arrivo del nuovo Voivoda Ismail Bei e Caddi di essa terra, conforme rilleverà l' E(ccellenza) V(ostra) dall' ingionta di lui avanzatami polizza e contenuto di sua lettera per essere rassegnata come Savio alla venerata di lei approvazione.

Non essendo però soli tali aggravi, alli quali tocca alla stessa pubblica cassa aver da sottostare, ma maggiori altri p(er) le varie Figure, quali vengono inoltrate o dall' Ecc(ellen)te Porta o dal Belerbei della Rumelia o da altri Primari Comandanti delle circostanti province, a misura dell' emergenze che di frequente si vanno accadendo, le quali doppo il primo loro recapito nella città di Janina discendono pure nella terra d' Arta: trova indispensabile l' umiltà mia p(er) debito d' Uffi(ici)o aver da far p(rese)nte anche all' E(ccellenza) V(ostra) la necessità che vi sovvrasta di un sodo espediente, cui voglia di solevar la med(esi)ma pubb(lic)a cassa da consimili annui displ(n)di e d' influire a tutte le pubb(lic)e cure in questa confinaz(io)ne spinosa un miglior pubb(lic)o servizio.

Le scale interne del golfo di d(et)ta terra d' Arta si rendono ubbertose nel proprio comercio p(er) la quantità e qualita delle merci che in esse vi tramanda detta città di Janina: e da ciò ne derriva che li dretti // consolari delle stesse scale, tanto lontane e separate da quelle di Patrasso nel Regno di Morea, possono equiparare decoratam(ent)e il mantenimento d' un separato Cons(ol)e Principale coll' obbligo di subir egli senza aggravio della pubblica cassa alle spese sue [summenzionate].

Per tutte le viste dunque si fa necessaria la destinaz(io)ne d' una simile principal Figura locale in detti luochi di Janina ed Arta, in persona però di esperienza e credito. Ma la sua residenza fosse in quest' ultimo, come vicino alla marina e scalle del littorale ottomano e nel suo contiguo territorio di Giannina, destinargli un V(ice) Cons(ol)e, dove la prossimità favorirebbe al principale di poter questo prontamente accorrere con la di lui propria persona e con le sue instru(zio)ni, secondo l' importanza dell' esigenza che vi emergesse, nel qual modo esservi anche in essa città di Janina una Pubb(lic)a Figura che aggisca, la quale supplirebbe a quelle ocorrenze, che ivi pure tanto interessano li pubblici gelosi riguardi: e finalm(ent)e cesserebbe la necessità di [incoltrarvi] a quella parte negl' incontri di gravi urgenze p(er)sona trascielta con apportato appanagio, in maggior aggravio del Pubb(lic)o Errario: conforme fu costretto anche l' Ecc(ellentissi)mo di lei Precessore: e p(er) l' ulti-//ma decorsa insorgenza contaggiosa e p(er) altri rilevanti oggetti avervi da destinare la persona provatta del sig(no)r Antonio Ponzetta, il quale in

fatto p(er) tutto il tempo che collà con tale inspez(io)ne ebbe a trattenersi, riconobbe pur questa mia divota rappresentanza di aver egli molto ottimamente supplito a tutti li appoggiatigli incarrichi. E le baccio umilmente le mani.

S(anta) Maura li 10 ap(ri)le 1783 s(tile) n(uovo)

Ill(ustrissi)mo de(votissi)mo servitore Lorenzo Soranzo Pro(ve)d(ito)r Es(traor)d(inari)o.

Στὴν πρώτη σελίδα τοῦ ἐγγράφου ἀπὸ ἄλλο χέρι οἱ σημειώσεις: Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo S(igno)r Col(endissi)mo 3 mag(gi)o 1783 s(tile) n(uovo).

*Εγγραφο 2

A.S.V., Cinque Savi alla Mercanzia, Prima Serie, (Consoli),
Diversorum busta 400, No 87 (14 Μαΐου 1783)

Serenissimo Principe¹⁴

La poliza per lire millecinquacentodiecinove, spese dal Vice Console di Arta Veneto in regali alli Voivoda a Cadi comparsi di nuovo al governo di quella città, mi fu rimessa per l' approvaz(ion)e dall' Ill(ustrissi)mo S(igno)r Prov(vdeito)r Estrao(d(inari)o di S(anta) Maura con lett(er)e 10 ap(ri)le, che inserisco nell' originale.

E per la qualità della spesa e per esser stata praticata senza saputa e assenso Pub(li)co per affar che ammeteva un preventivo raguaglio a questa divota Carica mi son determinato di rigettarla.

Non meritarebbe per tanto la cosa che avessi a produrmi a V(ostre) E(ccellenze), se il contesto e carte inserite in dette lettere non esibissero argom(en)to a qualche riflesso. Il zelo dell' Ill(ustrissi)mo Estrao(d(inari)o accenna delle altre spese rissentite in passato dall' Errario per convenienze del Vice Consolato di Arta verso li Comand(ant)i Turchi· quando poi assicura che quest' officio con li legittimi diritti del Consolato frequentato da imbaracaz(io)ni suddite potrebbe pienam(en)te supplirle. Ma nella pratica attuale, essendo in obbligo il Vice Console di Arta di render conto della utilità di tall' off(ici)o al Console di Parasso, da cui dipende, tal restrizione non gli permette far uso delli profitti per le spese occorrenti fra l' anno, e si revoglie a importunar la Pub(bli)ca Autt(orit)à per ottener bonificaz(io)ni. La virtu del Prrov(vedito)r Estrao(d(inari)o detaglia con lodevole sentim(en)to le circostanze di quel Vice Consolato e la mia divozione con lo studio di minorar gl' aggravati alla cassa le rassegna alla Sovrana Autt(orit)à di V(ostre) E(ccellenze) che saprà riconoscer se convenga alli Pub(li)ci riguardi costituir la Figura Consolare di Arta indipendente da quella di Patraso ed in tal modo trovarsi chi lo esercita con facultà di soggiacer alle spese che seco porta il Ministero senza ulterior carico dell' Errario. Grazie.

Corfu 14 maggio 1783 s(tile) n(uovo).

Alvise Foscari (terz)o P(rovveditor) G(e)n(era)l da Mar

14) Τὰ ἐγγράφα ἀπειθύνονταν πρὸς τὸ Δόγη τῆς Βενετίας, ἀλλὰ οὐσιαστικά πρὸς τὴ Γερουσία, ἡ ὁποία καὶ ἐπιλαμβανόταν αὐτῶν. Τῆς Γερουσίας πρόεδρος ἦταν ὁ Δόγης.

ΒΟΜΠΛΙΑΝΑ: ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ*

ΕΥΣΤΡΑΤΙΑ ΣΥΓΚΕΛΛΟΥ

Μοναδική μαρτυρία για το κάστρο των Βομπλιανών παρέχει το Χρονικό των Τόκκων, αφηγηματική πηγή του 15ου αι.¹ Πρόκειται για το κάστρο το οποίο έχει ταυτιστεί από τους P. Soustal και J. Koder με το Καστρί Ἀμμιστόπου στη Φιλιππιάδα², ενώ σε νεώτερο δημοσίευμα της Β. Καρατζένη γίνεται λόγος για πιθανή ταύτιση με το φρούριο στο Χανόπουλο³. Η πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή της Ἄρτας αποκάλυψε λείψανα αρχαίου τείχους στη θέση Μαρατοβούνι, μικρό ύψωμα απέναντι από την πόλη της Ἄρτας στη δυτική όχθη του Ἀράχθου⁴, γεγονός που προσθέτει νέα στοιχεία και οδηγεί σε νέες προτάσεις σχετικά με την ταύτιση των Βομπλιανών.

Σύμφωνα με το Χρονικό των Τόκκων: «...καστέλλι ηῦρίσκετον πλησίον εἰς τὴν Ἄρταν, τὰ Βομπλιανὰ τὸ ἔλεγαν, εἰς τὸ βουνὶν ἀπάνω / αὐτὸ (δὲ) ἦτον τὸ κλειδί

* Τὸ ἄρθρο αὐτὸ δημοσιεύθηκε στὸ περ. Ἱστοριογεωγραφικά, Γιάννενα-Θεσσαλονίκη 2004, τόμ. 10, σελ. 157-167. Ἀποτελεῖ μὴ πρώτη προσέγγιση στὴ διερεύνηση τῆς θέσης τῶν Βομπλιανῶν. Στὸ μέλλον, ἴσως ἢ ἀποκάλυψη νεώτερων ἀρχαιολογικῶν καὶ ἱστορικῶν στοιχείων ἐπιβάλλει τὴν ἐκ νέου ἐξέταση τοῦ θέματος. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν καθηγητὴ κ. Μιχαὴλ Κορδῶση γιὰ τὶς ὑποδείξεις του.

1) Βλ. Χρ. Τόκκων, ἐκδ. G. Schiro, *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonimo, Prolegomeni, testo critico e traduzione*, Ρώμη 1975. Γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τοῦ Χρονικοῦ, βλ. Μ. Πρέκα, «Ἡ ἐθνικότητα στὸ Χρονικὸ τῶν Τόκκων», Πρακτικά Διεθνoῦς Συμποσίου γιὰ τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου, Ἄρτα , 27-31.5.1990, Ἄρτα 1992, 303-308. Τὸ Χρονικὸ θεωρεῖται σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀξιόπιστη πηγή σὲ θέματα ἱστορικῆς γεωγραφίας. βλ. Ἄ. Κοβάνη, «Στοιχεῖα ἱστορικῆς γεωγραφίας στὰ δημόδια κείμενα: α) Ἱστορία τοῦ Βελισαρίου. β) Χρονικὸ τῶν Τόκκων», Βυζαντινὸς Δόμος 10-11 (1999-2000), 137-139.

2) Βλ. P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis und Kephallenia, Tabula Imperii Byzantini 3*, Βιέννη 1981, σσ. 126-127 [ἐντοπίζει τὰ Βομπλιανὰ στὴ θέση Καστρί, στὴν περιοχή τῶν Μολιανῶν (Τοργομύλου), ἡ ὁποία φέρει ἐπίσης τὸ ὄνομα Μπλιανὰ]. Πρβλ. Ἄ. Κοβάνη, Στοιχεῖα ἱστορικῆς γεωγραφίας, ὀπ. 140. P. Soustal, «Bompliana und "Phidokastron" zwei mittelalterliche Festungen in der umgebung von Arta (Epirus)», *Actes du XVe Congres International d' Etudes Byzantines*, Athènes, Sept. 1976, τ. II/B, Ἄθινα 1981, 717 (ὅπου τὰ Βομπλιανὰ ἐντοπίζονται στὸ Καστρί Θεσπρωτικοῦ). P. Soustal, *Die griechischen Quellen zur mittelelterlichen historischen Geographie von Epirus*, (ἀνέκδ. διδακτορικὴ διατριβή), Βιέννη 1975, σ. 116 σημ. 2.

3) Βλ. Β. Καρατζένη, «Τὸ ἱερὸν ὄρος καὶ τὸ ἐπιφανὲς ὄρος Κράνεια τῆς Ἀμβρακίας», στὸ: Φηγός, Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Σωτῆρη Δάκαρη, Ἰωάννινα 1994, σ. 294, σημ. 26.

4) Βλ. Π. Καρατζένη, «Θέση Μαρατοβούνι», Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 51 (1996), Χρονικὰ Β/1, 394.

της Ἄρτας καὶ τοῦ τόπου» (στ. 2041-2043). Οἱ ἐπιχειρήσεις πού διεξήγαγε ὁ Κάρολος Τόκκο στὴν περιοχή τῆς Ἄρτας κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο 1414-1416 καὶ οἱ ὁποῖες περιγράφονται στὸ Χρονικό⁵ ἀποκαλύπτουν ὅτι τὰ Βομπλιανὰ ἀποτελοῦσαν ἀμυντικὸ προπύργιο τῆς πόλης καὶ τοῦ κάστρου τῆς Ἄρτας κατὰ τὸν 15ο αἰ. Τόσο ὁ Κάρολος Τόκκο, ὅσο καὶ οἱ Ἄλβανοι ἡγεμόνες τῆς Ἄρτας γνώριζαν τὴ στρατηγικὴ σημασία τῶν Βομπλιανῶν, ἡ ὁποία ἐπισημαίνεται καὶ στοὺς ἀκόλουθους στίχους: «εἶδεν καλά καὶ ἔμαθεν ὁ δούκας ὁ ἀφέντης, / ὅτι μετ’ αὐτὸ εὐχολα τὴν Ἄρταν νὰ ἐπάρη. / Ἄπάνωθὲν τῆς ἔστεκεν, ἦτον ὡσάν γουλά τῆς» (στ. 2067-2069) καὶ «ἔλεγεν (ἐνν. ὁ Γιακούμπ) «Χωρὶς αὐτὰ ’ς τὴν Ἄρταν δὲν ὀρίζω, / οὐδὲ ἀφεντεύω τὴν ποσῶς ἐάν οὐδὲν τὰ ἐπάρω» (στ. 2681-2682).

Τὰ Βομπλιανὰ κατελήφθησαν ἀπὸ τὸν Κάρολο στὰ πλαίσια ἐνὸς εὐρύτερου πολεμικοῦ σχεδίου, πού ἀποσκοποῦσε στὴν κατάληψη τῆς Ἄρτας. Μὲ τὴν πρώτη ἐπιχειρήσή του στὴν περιοχὴ⁶, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἡγεμόνα τῆς Ἄρτας Μουρίκη Σπάτα (14 4/5), κατόρθωσε νὰ καταλάβει τὸ κάστρο, τὸ ὁποῖο βρισκόταν σὲ θέση φυσικὰ ὀχυρὴ καὶ διέθετε ἰσχυρὴ ἄμυνα: «χέρωμα ἦτον δυνατὸν ἐκεῖνο τὸ καστέλλι, / καὶ ἐπολέμησεν πολλὰ ἡ χώρα ἀπὸ μέσα» (στ. 2049-2050). Ὁ Κάρολος μὲ τὰ «ἄρχοντόπουλά του» πολιορκῆσε τὸ κάστρο καὶ κατόπιν ἐφόδου κυριεύσε τὴ χώρα καὶ τὸν πύργο⁷: «Ὁ δούκας πρῶτος μετ’ αὐτοὺς, μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὸ χέρι / ’ς τὴν ρίζαν ἀγκουμπίσασιν τοῦ τοίχου καὶ τῆς πόρτας / καὶ ὡς ἐν ριπῇ ἐσέβησαν ἠπῆρσιν τὴν χώραν... Τὸν πύργον ἐπολέμησαν, σπουδαῖα τὸν ἠπῆραν» (στ. 2060-2062, 2064). Στὴ συνέχεια ἐνίσχυσε τὸ κάστρο μὲ φρουρὰ καὶ τοποθέτησε ἐπικεφαλῆς «ἄρχοντα γιαννινιώτην», τὸν Μιχαὴλ Καφοκαβάδη⁸, μὲ ἀποστολὴ «νὰ εἶναι ἐκεῖ, νὰ μάχεται τὴν Ἄρταν καθεκάστην» (στ. 2076, 2082). Τὰ Βομπλιανὰ, λοιπόν, ἀποτελέσαν γιὰ τὸν Κάρολο ὀρμητήριο γιὰ παρενοχλητικὲς ἐπιχειρήσεις κατὰ τῆς Ἄρτας. Ἐπειτα ἀπὸ διάστημα δύο περιπυρῶν ἐτῶν, ὁπότε εἶχε πραγματοποιηθεῖ ἡ κατάκτηση τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς περιοχῆς, τὰ Βομπλιανὰ φαίνεται ὅτι ἦταν τὸ «σύνορον» τῆς ἐπικράτειας τοῦ Καρόλου μὲ τοὺς Ἄλβανούς⁹.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1416 συνελήφθη ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ Καρόλου κοντὰ στὰ Βομπλιανὰ ὁ Γιακούμπ, ἡγέτης τῆς Ἄρτας¹⁰. Ὁ τελευταῖος εἶχε ἐπιχειρήσει νὰ ἐπιτεθεῖ κατὰ τῶν Βομπλιανῶν, ὕστερα ἀπὸ παρότρυνση τοῦ «κοντόσταυλου»

5) Γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις αὐτές, βλ. Χρ. Τόκκων, στ. 2217-2226, 2307-2334, 2431-2530, 2531-2573, 2686-2697, 2915-3030. Πρβλ. Ε. Συγκέλλου, «Ἡ κατάληψη τῆς Ἄρτας ἀπὸ τὸν Κάρολο Α΄ Τόκκο (1414-1416): προβλήματα τοπογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ», *Πρακτικὰ Β΄ Διεθνoῦς Ἀρχαιολογικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὴ βυζαντινὴ Ἄρτα καὶ τὴν περιοχή τῆς, Ἄρτα 12-14.4.2002* (ὑπὸ ἐκδόσει).

6) Γιὰ τὴν ἐπιχείρησή αὐτή, βλ. Χρ. Τόκκων, στ. 2040-2082.

7) Ἦταν σύνηθες κατὰ τὴ διάρκεια τῶν πολιορκιῶν νὰ καταλαμβάνονται πρῶτα τὰ τεῖχη καὶ στὴ συνέχεια τὸ ἐσωτερικὸ μέρος τοῦ κάστρου καὶ ὁ πύργος· βλ. Μ. Κορδῶσης, «Ὁ πάνω (καὶ κάτω) γουλάς τοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων στὴν ὑστεροβυζαντινὴ περίοδο», *Ἱστοριογεωγραφικὰ 7* (2000), 152.

8) Γιὰ τὸν Μιχαὴλ Καφοκαβάδη, βλ. G. Schiro, *Сronaca*, ὁ.π., σ. 75 σημ. 2, σ. 33 σημ. 4. E. Trapp κ.ἄ., *Prosopographisches Lexikon Palaiologenzeit*, Βιέννη 1976 κ.ε., τ. 5, ἀρ. 11590.

9) Βλ. Χρ. Τόκκων, στ. 2689.

10) Γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολογία τοῦ γεγονότος, βλ. G. Schiro, *Сronaca*, ὁ.π., σ. 72. Γιὰ τὸν Γιακούμπ, βλ. E. Trapp κ.ἄ., *Lexikon*, ὁ.π., τ. 11, ἀρ. 26521.

του κάστρου¹¹, έπεσε όμως στην παγίδα που του είχε στήσει ο Μιχαήλ Καψοκαβάδης σε συνεννόηση με τον Κάρολο¹². Στο Χρονικό περιγράφεται λεπτομερώς ή προσπάθεια διαφυγής του Γιακούμπ και δίδονται πληροφορίες για την τοπογραφία της περιοχής. 'Ο Γιακούμπ, σύμφωνα με το Χρονικό, «εις τὸ βουνὸν ἐκίνησεν νὰ φεύγῃ εἰς τὸ πλάγι», τὸ ὁποῖο «εἶχεν κρᾶκορα, κακοτοπία μεγάλη, / ... καὶ ἐγλίστρησε ἐκ τὰ κρᾶκορα καὶ ἐσέβην εἰς κοιταῖα. / Καὶ αὐτοῦ τὸν ἔξαστόρησεν ὀλίγον ὁ δεσπότης / 'ς τὴν ἀποκάτω του μεριά». 'Εσέβην εἰς τὰ δάση. / 'Ἐκεῖ πάλιν τὸν ἐμπλασαν ἄλλοι ἐκ τοῦ δεσπότη. / Αὐτοῦ τὸν ἐτριγύρισαν, φωνάζον του δεσπότη, / ὀλόγυρα τὸν γύρισαν μέσα εἰς τὰ κοιταῖα» (στ. 2835, 2840, 2846).

Ἀπὸ τὴν περιγραφή τῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τῶν Βομπλιανῶν μέσα ἀπὸ τὸ Χρονικό προκύπτουν τὰ ἑξῆς: α) Τὸ κάστρο τῶν Βομπλιανῶν βρισκόταν σὲ ὄχυρὴ θέση καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἄρτα, καθὼς «ἦτον ὡσάν γουλάς της»¹³. β) Στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ πού βρισκόταν τὸ κάστρο ὑπῆρχε δύσβατη περιοχὴ καὶ πλησίον τῆς δάση¹⁴. γ) Ὁ ποταμὸς τῆς Ἄρτας (Ἄραχθος) παρεμβαλλόταν προφανῶς μεταξὺ τῆς Ἄρτας καὶ τῶν Βομπλιανῶν καὶ ἦταν τὸ βασικὸ σημεῖο διέλευσης πρὸς τὴν Ἄρτα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν πορεία τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Καρόλου μετὰ τὴ σύλληψη τοῦ Γιακούμπ. δ) Ὁ δρόμος ἀπὸ τὰ Βομπλιανὰ πρὸς τὴν Ἄρτα περνοῦσε ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Ἄρτας πρὶν καταλήξει στὸν Ἄραχθο, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴ θέση του στρατοπέδου τοῦ Γιακούμπ, τὸ ὁποῖο στήθηκε νότια τῶν Βομπλιανῶν καὶ διαλύθηκε ἀπὸ τὸν Κάρολο: «Καὶ στρέφεται (ἐνν. ὁ Γιακούμπ) νὰ κατεβῆ ὀπίσω εἰς τὲς τέντες / καὶ ἦβλεπε καὶ ἐξέβηκεν 'ς τὸν κάμπο ὁ δεσπότης. / Τὴν τένταν του ἐπαράλαβε καὶ ἐπεριώρισάν την. / καὶ τὸ φουσσάτο ἐτζάκισαν, ἀρχισαν νὰ τοὺς διώχουν» (στ. 2819-2822). ε) Τὸ κάστρο τῶν Βομπλιανῶν φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε μικρὸ οἰκισμό, καθὼς διέθετε πύργο, κουλούρι καὶ χώρα¹⁵. Στὸ Χρονικό ἐπισημαίνεται ἡ δράση τῶν «καστρινῶν» καὶ τῶν Βομπλιανιτῶν¹⁶. Τὸ κάστρο εἶναι πιθανὸ νὰ ἰδρῦθηκε ἀπὸ τὴν ἄλβανικὴ οἰκογένεια τῶν Σπάτα πού ἐξουσίαζε τὴν Ἄρτα ἀπὸ τὸ τελευταῖο

11) O G. Schiro (*Cronaca*, ὁ.π., σ. 75) ὀνομάζει τὸ πρόσωπο αὐτὸ Παπαδόπουλο. Πρβλ. D. Nicol, *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου 1267-1479. Μιὰ συνεισφορά στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία κατὰ τὸν Μεσαίωνα*, Ἀθῆνα 1991, σ. 261. Γιὰ τὸ ἄξιωμα τοῦ κοντόσταυλου βλ. E. Κριαρᾶς, *Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημόδους Γραμματείας 1100-1669*, Θεσσαλονίκη 1980, τ. 8, σσ. 253-254 (κοντοσταύλος).

12) Γιὰ τὰ γεγονότα αὐτά, βλ. *Χρ. Τόκων*, στ. 2686-2867.

13) Τὴν θέση βόρεια τῆς Ἄρτας ὑποδηλώνουν οἱ φράσεις «νὰ καταβοῦν 'ς τὴν Ἄρτα», «κατέβησαν, ἔπεσαν εἰς τὸν τόπον», ἂν καὶ μορεῖ νὰ ὑπονοοῦν ἀπλῶς κάθοδο ἀπὸ ὑψηλὸ σημεῖο· βλ. *Χρ. Τόκων*, στ. 2869, 2874. Ἡ θέση δυτικὰ τῆς Ἄρτας προκύπτει ἀπὸ τὴν παρεμβολὴ τοῦ ποταμοῦ Ἄραχθου, πού ρεεῖ στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ κάστρου τῆς Ἄρτας.

14) Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν λέξεων κρᾶκορα (= γκρεμὸς) καὶ κοιταῖα (= ἀπόκρημνοὶ τόποι), βλ. E. Κριαρᾶς, *Λεξικὸ*, ὁ.π., τ. 8, σσ. 364, 220.

15) Γιὰ τὴ δομὴ τοῦ κάστρου τῶν Βομπλιανῶν, βλ. M. Κορδῶσης, «Κάστρα Ἠπείρου καὶ Αἰτωλοακαρνανίας στὸ Χρονικὸ τῶν Τόκων: γενικὰ τοπογραφικὰ χαρακτηριστικὰ. Ἀφιέρωμα στὸν N.G.L. Hammond (ἀνάτυπο)», *Παράρτημα «Μακεδονικῶν» 7*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 252, 253, 254. Στὰ Βομπλιανὰ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχαν καὶ φυλακὲς στὶς ὁποῖες ἔμειναν αἰχμάλωτες οἱ δυνάμεις τοῦ Γιακούμπ πού συνελήφθησαν στὴν ἐπιχείρηση κατὰ τῶν Βομπλιανῶν· βλ. *Χρ. Τόκων*, στ. 2865-2866.

16) Βλ. *Χρ. Τόκων*, στ. 2699, 2711-2718, 2050.

τέταρτο του 14ου αι. και η οποία βρισκόταν σε συνεχή αντιπαράθεση με τους ηγεμόνες των Ίωαννίνων¹⁷. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων μεταξύ του Θωμά, ηγεμόνα της Ἄρτας, και των δυνάμεων του Καρόλου Β΄ Ἀνδραγαυοῦ στὶς ἀρχές του 14ου αι., στήν ἴδια περιοχή, δὲν γίνεται λόγος γιὰ κάστρο τῶν Βομπλιανῶν¹⁸. Ἀντίθετα, οἱ ἀμυντικὲς ἀνάγκες ποῦ προέκυψαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀλβανικῆς κυριαρχίας στήν Ἄρτα ἐπέβαλαν τὴν ἀνέγερση νέων ὀχυρῶν, ὅπως ἦταν προφανῶς τὰ Βομπλιανᾶ, γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς περιοχῆς¹⁹. Ἄλλωστε ἡ σλαβικὴ προέλευση τῆς λέξης δὲν ἀποκλείεται νὰ σχετίζεται μετὰ τὴν ἀλβανικὴ παρουσία στήν περιοχή²⁰.

Γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς ἀκριβοῦς θέσης τῶν Βομπλιανῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιγραφή του Χρονικοῦ, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ μελέτη τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων τῆς περιοχῆς, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται τόσο ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, ὅσο καὶ ἀπὸ παλαιότερους μελετητές, τὰ ἔργα τῶν ὁποίων παρέχουν πολλὲς πληροφορίες τοπογραφικοῦ χαρακτῆρα. Ἡ ἐπιτόπια ἔρευνα συμβάλλει ἐπιπλέον στὴν προσπάθεια αὐτή. Τὸ σχετικὸ πρόσφατο δημοσίευμα, τὸ ὁποῖο ἀναφέρει ἀνακάλυψη λειψάνων ἀρχαίας ὀχύρωσης στὸ Μαρατοβούνι, ἀποτελεῖ ἀφορμὴ γιὰ νέες προτάσεις σχετικὰ μετὰ τὴν θέση τῶν Βομπλιανῶν. Ὅμως, καθὼς οἱ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις του Καρόλου Τόκκο κατὰ τῶν Βομπλιανῶν ἀποτελοῦν τὸ βασικὸ ἐργαλεῖο διερεύνησης τῆς τοπογραφίας τῆς περιοχῆς, ἡ παράλληλη μελέτη στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ποῦ διεξήχθησαν στὴν περιοχή κατὰ τὴ νεότερη περίοδο μπορεῖ νὰ διευκλύνει τὴ διερεύνηση αὐτή²¹.

Ἡ ἀρχαία ἀκρόπολη στὸν Ἀμμότοπο βρίσκεται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὸ κάστρο τῆς Ἄρτας (περίπου 15 χλμ.) στὴν ἔξοδο ἑνὸς φυσικοῦ περάσματος τῶν Πέντε Πηγαδιῶν καὶ ἡ στρατηγικὴ τῆς σημασίας ἐγκειτο στὸν ἔλεγχο του δρόμου ποῦ συνέδεε τὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο καὶ τὴν Ἄρτα μετὰ τὴν Ἰωάννινα²². Ἀντίθετα, εἶναι σαφές στὸ Χρονικὸ ὅτι τὰ Βομπλιανᾶ λειτουργοῦσαν ὡς ἀσπίδα προστασίας του κάστρου τῆς Ἄρτας. Εἶναι ἐπίσης ἀμφίβολο ἂν ὁ Κάρολος κατὰ τὴν πρώτη ἐπιχειρήσή του κατὰ τῶν Βομπλιανῶν διήλθε ἀπὸ τὸν δρόμο αὐτὸ ἢ χρησιμοποίησε

17) Γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Σπάτα, βλ. G. Schiro, «La genealogia degli Spata tra il XIV e XV sec. E due Buas sconosciuti», *Rivista di Studi Bizantini e Neellenici* 28-29 (1971, 1972), 67-85. Ὁ Σ. Ξενοπούλος ἀποδίδει τὸ ὄνομα Σπαθαριά, ποῦ ἔφερε ἐπίσης ἡ Βλαχέρνα, στὸν Γκίνη Σπάτα, ὁ ὁποῖος διέθετε κτήματα στὴν περιοχή· βλ. Σ. Ξενοπούλος, *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, Ἐν Ἀθήναις 1884*, Ἄρτα 1986, σσ. 16, 321, σημ. ιε'.

18) Γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ, βλ. Χρ. Μορέως, ἐκδ. J. Longnon, *Livre de la conquête de la princée de l'Amorée (1204-1305)*, Παρίσι 1911, σσ. 381-399.

19) Στὸ Χρονικὸ τῶν Τόκκων ἀναφέρονται «καστέλλια» καὶ «κάστρη» στὴν περιοχή τῆς Ἄρτας· βλ. Χρ. Τόκκων, στ. 338, 2567.

20) Βλ. κατωτέρω σημ. 25, 35.

21) Βλ. Πολεμιστής, «Ἡ μάχη του Γριμπόβου», *Σκουφᾶς* 92 (2000), 253-259. Ἡ Οἰκονομόπουλος, *Ἱστορία του Ἑλληνοτουρκικοῦ Πολέμου. Ἀπὸ τῆς ἐνάρεξως τῆς τελευταίας Κρητικῆς Ἐπανάστασης μέχρι του τέλους του πολέμου*, τ. 1, Ἐν Ἀθήναις 1898, σσ. 918-963.

22) Βλ. Σ. Δάκαρης - W. Hoerpfner - L. Schwandner - Ντ. Γραβάνη, «Ἀνασκαφὴ στὸν Ἀμμότοπο», *Σκουφᾶς* 42-43 (1976), 80. Γιὰ τὴν ταύτιση του ἀρχαίου οἰκισμού στὸ Καστρί Ἀμμότοπου μετὰ τὸ Ὄρραον, βλ. Β. Καρατζῆνη, *Τὸ Ἱερὸν ὄρος*, δ.π., 296 σημ. 29.

τόν δρόμο πού κατέρχεται από τὰ Ἰωάννινα μέσω Πλάκας - Πλατανούσας - Κοροφουνίου - Ἰμαρέτ²³. Τὸ κάστρο στὸν Ἀμμότοπο ἦταν μὲν προσιτὸ ἀπὸ τὴ βόρεια καὶ δυτικὴ πλευρὰ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ καὶ νότια ἦταν σχεδὸν ἀπρόσιτο²⁴. Ἔτσι, ὁ Κάρολος θὰ μπορούσε νὰ τὸ προσεγγίσει εὐκολὰ στὴ βόρεια ἢ δυτικὴ πλευρὰ, μόνον ἂν χρησιμοποιούσε τὴ διαδρομὴ Ἰωαννίνων - Ἄρτας μέσω Πέντε Πηγαδιῶν. Ὁ Πακούμπ, ἐφόσον κατευθύνθηκε ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Ἄρτα (μέσω Χανόπουλου) καὶ ἐπιχείρησε νὰ τὸ προσβάλλει προφανῶς στὴ νότια πλευρὰ, πρέπει νὰ συνάντησε καλύματα κατὰ τὴν ἀνοδὸ του πρὸς τὸ κάστρο. Τὰ καλύματα αὐτὰ ἀναφέρονται στὸ Χρονικὸ μόνον κατὰ τὴν ὑποχώρησή του.

Τὸ φρούριο στὸ Χανόπουλο εἶναι πλησιέστερο στὴν Ἄρτα (περίπου 5 χλμ.) καὶ σὲ σημεῖο διελεύσεως πρὸς αὐτήν, ὅμως εἶναι μικρῶν διαστάσεων καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ὑπαρξὴ κάστρου μὲ ὀλοκληρωμένη δομὴ, ὅπως εἶχαν τὰ Βομπλιανὰ. Ἐπιπλέον, ὁ λόφος πάνω στὸν ὁποῖο βρίσκεται εἶναι ἰδιαίτερα χαμηλὸς καὶ βατὸς, ὥστε μόνον ἡ ὑπαρξὴ μικροῦ φυλακίου (πύργου) θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὴν κατόπτευση τοῦ χώρου. Βέβαια ἡ ἔτυμολογία τῆς λέξης (Βομπλιανὰ) παραπέμπει σὲ θέσεις μὲ πηγαία νερά, πού ὑπῆρχαν στὸ Χανόπουλο. Θὰ μπορούσε ὅμως ἐξίσου νὰ χαρακτηρίσει θέση πλησίον ποταμοῦ²⁵. Τὸ φρούριο στὸ Χανόπουλο ἀναφέρει ὁ Σεραφεῖμ Ξενοπούλος, κάνοντας ταυτόχρονα λόγο καὶ γιὰ δεύτερο φρούριο, τὸ ὁποῖο ἀπέχει μισὴ ὥρα ἀπὸ τὸ πρῶτο, στὴν ἴδια περιοχὴ (Γκιλιμπερίνη), δηλαδὴ στὴ νότια ἀπόληξη τοῦ ὄρους Ξηροβούνι²⁶.

Τὸ δεύτερο φρούριο φαίνεται ὅτι βρίσκεται στὸ Μαρατοβούνι καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ταυτίζεται μὲ τὰ Βομπλιανὰ²⁷, καθὼς: α) Τὸ ἀρχαῖο τείχος στὸ Μαρατοβούνι εἶναι μεγαλύτερο σὲ ἔκταση ἀπὸ τὸ φρούριο στὸ Χανόπουλο καὶ φαίνεται ὅτι ἦταν κατάλληλο γιὰ τὴν ὀργάνωση μικροῦ οἰκισμοῦ. β) Τὸ Μαρατοβούνι, ἂν καὶ δὲν εἶναι πολὺ ψηλὸς λόφος²⁸, βρίσκεται πλησιέστερα στὴν Ἄρτα, μάλιστα σὲ σημεῖο ὀρατὸ ἀπὸ αὐτήν, ὥστε νὰ ἐλέγχεται ἡ πιθανότητα εἰσβολῆς στὸ κάστρο τῆς Ἄρτας καὶ νὰ κατοπτεύεται ὁ κάμπος. Ὁ στρατιωτικὸς ρόλος τοῦ κάστρου εἶναι προφανῆς στὴν περίοδο ἀνασφάλειας τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰ., κυρίως μετὰ τὴν κυριαρχία τοῦ Καρόλου Τόκκο στὴν Αἰτωλοακαρνανία καὶ τὰ Ἰωάννινα²⁹. γ) Ὁ παραστατικὸς

23) Γιὰ τοὺς δρόμους αὐτοὺς, βλ. P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis*, δ.π., σσ. 91-92.

24) Βλ. Σ. Δάκαρης, κ.ἀ., Ἀνασκαφὴ, δ.π., 81.

25) Τὰ Βομπλιανὰ προέρχονται ἀπὸ τὴ σλαβικὴ λέξη βομπλό = πηγή, βλ. M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Λειψία 1970, σσ. 24, 203, 298. Ὁ Ἰ. Λαμπρίδης *Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα. Πωγωνιακὰ 7* (1989), σ. 18] θεωρεῖ ἀλβανικῆς προέλευσης τὸ ὄνομα Βομπλόν, πού φέρει χωριὸ στὴν περιοχὴ Πωγωνίου. Βλ. Ἰ. Λαμπρίδης, *Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα. Ἰωάννινα - Ἀλλῆ Πασῶς - Κούρεντα καὶ Τσαρκοβίστα - Κατσανοχώρια - Μαλακάσι - Ἰερά σπηνώματα - Πωγωνί - Ζαγόρι - Σούλι*, 1-10, Ἰωάννινα 1971.

26) Βλ. Σ. Ξενοπούλος, *Δοκίμιον*, δ.π., σ. 327.

27) Τὴ σύνδεση τῶν Βομπλιανῶν μὲ τὸ Μαρατοβούνι προέτρεψε ἡ κατ' ἰδιαν συζήτηση μὲ τὴν κα Β. Καρατζένη, πού πραγματοποιοῦσε τὶς ἀνασκαφές στὸ Χανόπουλο καὶ στὸ Μαρατοβούνι καὶ τὴν ὁποία εὐχαριστῶ γιὰ τὶς ὑποδείξεις της.

28) Τὸ Μαρατοβούνι εἶναι λόφος ὑψηλότερος ἀπὸ τὸν λόφο, στὸν ὁποῖο βρίσκεται τὸ φρούριο στὸ Χανόπουλο.

29) Ὁ Κάρολος μέσα σὲ δέκα περίπου χρόνια εἶχε κατορθώσει νὰ ἐκτοπίσει τοὺς Ἀλβανοὺς ἡγεμόνες τῶν κάστρων τῆς Αἰτωλοακαρνανίας (1400-1410) καὶ τὸ 1411 ἀναδείχτηκε ἡγεμόνας τῶν Ἰωαννίνων.

τρόπος με τὸν ὁποῖο περιγράφεται στὸ Χρονικὸ ἢ προσπάθεια διαφυγῆς τοῦ Γιακούμπ μέσα ἀπὸ δύσβατα μέρη ἐμπεριέχει στοιχεῖα ὑπερβολῆς καὶ ἐντάσσεται στὰ πλαίσια ὀργάνωσης τοῦ ἀφηγηματικοῦ κειμένου. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ γεωφυσικὴ μορφή τοῦ χώρου εἶναι διαφορετικὴ σὲ σχέση με τὸ παρελθόν, ὅμως ἡ ὕπαρξη δασώδους περιοχῆς καὶ ἡ «κακοτοπία τοῦ περιβάλλοντος φαίνονται πιθανά, καθὼς τὸ Μαρατοβούνι βρίσκεται πλησίον ὑψηλότερου ὄρους, τοῦ Ξηροβουνίου καὶ γύρω ἀπὸ κατάφυτη περιοχὴ³⁰. δ) Τὰ στρατιωτικὰ γεγονότα ποὺ ἐπακολούθησαν τῆς κατάκτησης τῶν Βομπλιανῶν ἀπὸ τὸν Κάρολο τὸ 1414/5 δείχνουν ὅτι τὰ Βομπλιανὰ, ἐφόσον θεωρηθεῖ ὅτι βρίσκονταν στὸ Μαρατοβούνι, ἐξασφάλισαν στὸν Κάρολο ἐλευθερία κίνησης ἀπὸ τὸ δρόμο Ἄρτα - Ἰωάννινα μέσω Πλάκας. Ἐντίθετα, ἡ ἐλεύθερη κίνηση στὸν δρόμο Ἄρτας - Ἰωαννίνων μέσω Πέντε Πηγαδίων, ἐξασφαλίστηκε ἀργότερα μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς τῶν Ἀλκαδιῶν³¹.

Μία ἀκόμη θέση ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς πιθανὴ γιὰ τὰ Βομπλιανὰ, εἶναι τὸ Γρίμποβο, «θέσις φύσει ὄχυρά καὶ ἀπόρθητος». Στὴ μάχη τοῦ Γριμπόβου (1897), ἡ ὁποία «συνεκροτήθη ἀκριβῶς εἰς τὰς ἄνωθεν τοῦ Χανοπούλου, ὄροσειρὰς τοῦ Ἰμαρέτ καὶ Γριμπόβου καὶ εἰς τὴν πρὸς τὴν Γρεμενίτσαν ἐκτενομένην κοιλάδα», ἰσχυρὸ στρατιωτικὸ σημεῖο ὑπῆρξε ἡ κορυφὴ τοῦ Γριμπόβου³². Ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς μάχης προκύπτει ὅτι τὸ Γρίμποβο³³ παρουσιάζει ἀναλογίες μετὰ τὰ Βομπλιανὰ, ὅπως περιγράφονται στὸ Χρονικὸ τῶν Τόκων, καθὼς: α) Δεσπόζει στὸν κάμπο τῆς Ἄρτας καὶ εἶναι ὄρατὸ ἀπὸ τὸ κάστρο, στὰ ΒΔ. β) Βρίσκεται σὲ ἀπόκρημνο σημεῖο καὶ ἡ πρόσβαση στὴν κορυφὴ γίνεται μέσω χαράδρας. γ) Ἐλέγχει τὰ περάσματα τόσο πρὸς τὴν Ἄρτα, ὅσο καὶ πρὸς τὸ Χανόπουλο καὶ τὴ Στρεβίνα, δηλαδὴ τοὺς δύο δρόμους Ἄρτας - Ἰωαννίνων. δ) Γιὰ τὴν προσέγγιση στὴν κορυφὴ ἀπαιτεῖται πορεία λίγων ὥρων καὶ στρατοπέδευση, ἡ ὁποία δὲν ἦταν καὶ τόσο ἀναγκαῖα προκειμένου γιὰ πιὸ κοντινὴ θέση, ὅπως ἦταν τὸ Μαρατοβούνι. ε) Τὸ σλαβικὸ τοπωνύμιον (Γρίμποβο³⁴) πιθανὸν νὰ σχετίζεται μετὰ σλαβικὴ ἢ ἀλβανικὴ παρουσία³⁵.

βλ. Χρ. Τόκων, στ. 282-517, 775-1607. Βλ. ἐπίσης, Σ. Ἀσωνίτης, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ τῶν νήσων τοῦ νοτίου Ἰονίου. Ἀπὸ τὴν προσάρτηση τῆς κομητείας τῆς Κεφαλληνίας στὸ πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας μέχρι τὸ θάνατο τοῦ Καρόλου Α΄ Τόκων: 1325-1429* (ἀνεκδ. διδ. διατριβή), Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 139-141, 145-152, 154-156, 159-164, 167. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν γεγονότων, βλ. Ε. Ζαχαριάδου, «Οἱ χίλιοι σίχιοι στὴν ἀρχὴ τοῦ Χρονικοῦ τῶν Τόκων», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 25 (1983), 158-181.

30) Πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιο ὅτι ὁ ποταμὸς Ἄραχος βρίσκονταν ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο, ὅπως δείχνει ἡ εἰκόνα 1. Ἡ περιοχὴ τοῦ Ἰμαρέτ ἦταν κατάφυτη καὶ στὰ δεξιὰ ἀκολουθοῦσε κοιλάδα· βλ. Πολεμιστής, *Ἡ μάχη τοῦ Γριμπόβου*, ὅ.π., σ. 254. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν 15ο αἰ., ἡ περιοχὴ ἦταν πρόσφορη γιὰ κτηνὴν· βλ. Χρ. Τόκων, στ. 2741.

31) Γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ, βλ. Χρ. Τόκων, στ. 2335-2367.

32) Βλ. ἀνωτέρω σημ. 21.

33) Τὸ Γρίμποβο βρίσκεται 8 χλμ. ΒΔ τῆς Ἄρτας. Γιὰ τὸ χωριὸ, βλ. Σ. Ξενοπούλου, *Δοκίμιον*, ὅ.π., σ. 16. Ἡ μάχη τοῦ Γριμπόβου ἐγινε στὴ θέση Στρώμα, βλ. χάρτη 1.

34) Βλ. M. Vasmer, *Die Slaven*, ὅ.π., σ. 58, 28. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς λέξης Γρίμποβο ὡς κρημνώδους τόπου, βλ. Ν. Ρέμπελις, «Ἐπιδρομὲς Σλάβων καὶ Σλαβικὰ τοπωνύμια», *Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία* 114 (1986), 94. Ὁ Ἰ. Λαμπριδῆς *Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα. Μαλακασιανὰ* 4 (1888), σ. 18, σημ. 3], θεωρεῖ τὴν κατάληξη -οβον, βλαχικὴ.

35) Γιὰ τὴν σχέση τῶν σλαβικῶν τοπωνυμίων μετὰ τὶς σλαβικὲς καὶ ἀλβανικὲς ἐγκαταστάσεις στὴν Ἡπειρο, βλ. Γ. Θεοχαρίδης, «Προβλήματα τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου», *Δωδώνη* 1 (1972), 13.

Ἐπιπλέον, οἱ πηγές του Χανόπουλου βρίσκονταν πολὺ κοντά, ὥστε νὰ δοθεῖ στὴν περιοχὴ ἡ ἀντίστοιχη ὀνομασία (Βομπλιανὰ)³⁶. στ) Ἡ κορυφὴ τοῦ Γριμπόβου διαθέτει ἔκταση τέτοια πού θὰ μπορούσε νὰ ὀργανωθεῖ σ' αὐτὴ οἰκισμὸς καὶ κάστρο.

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Σεραφεῖμ Ξενόπουλος περιγράφοντας τὴν ἐξεταζόμενη περιοχὴ, ἀναφέρει ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λείψανα φρουριῶν στὸ Χανόπουλο καὶ προφανῶς στὸ Μαρατοβούνι, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα, καὶ πύργο τοῦ Μπαλίαγα. Ὁ πύργος αὐτὸς βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴ Γραμμενίτσα: «ἐπὶ τοῦ λόφου, θέσις ἐστὶ, χρησιμεύουσα ὡς χειμερινὴ τροφὴ προβάτων, ὀνομαζομένη Προγόν, ὅπου τὸ πάλαι ἦν χωρίον ὑπὸ τὸ ὄνομα Προγόνου»³⁷. Ἡ ἐπιτόπια ἐρευνα ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀνωτέρω θέσης, ἡ ὁποία διατηρεῖ τὴν ὀνομασία Προγόν (φέρει ἐπίσης καὶ τὶς ὀνομασίες Πρόγονοι, Πρόγονον), ἐνῶ μόνο παλαιὰ οἰκήματα ἀναφέρονται στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἀπὸ τοὺς ντόπιους κατοίκους³⁸. Τὸ Προγόν βρίσκεται στὰ Ζαρκαδαίμα, σὲ ὕψωμα μιᾶς ἐνιαίας λοφοσειρᾶς πού κεῖται ἀνατολικά τοῦ Γριμπόβου καὶ παραπλεύρως τοῦ Ἀράχθου. Ἡ λοφοσειρὰ αὐτὴ, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἀπὸ τὴ Βλαχέρνα, συναντᾶ στὸ ὕψος τοῦ Κορφοβουνίου τὴν Γκιλμπερίνη (πύργος Τσουγκρι) καὶ ἀνήκει στὶς νοτιοανατολικὲς ἀπολήξεις τοῦ Ξηροβουνίου. Στούς λόφους ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα Σ(υ)καμνιές, Παλιορράχη, Τούρλα, Ράχη Ζερβαίμα (βλ. χάρτης 1).

Στὴν ἴδια περιοχὴ «πλησίον τῆς μονῆς (ἐνν. τῶν Βλαχερνῶν)», ὁ Σεραφεῖμ Ξενόπουλος κάνει λόγο γιὰ χωρίον Βούλιανα, οἰκούμενον ὑπὸ ποιμενοβλάχων»³⁹. Σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες ντόπιων κατοίκων, τὰ Βούλιανα ἢ Βουλιανὰ (σημερινὴ ὀνομασία) ἀποτελοῦσαν οἰκισμὸ πλησίον τοῦ Ἀράχθου, ὁ ὁποῖος καλύφθηκε ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ ὅταν κατασκευάστηκε ἡ τεχνητὴ λίμνη⁴⁰. Τὸ χωριὸ ἀπλωνόταν σὲ κατάφυτη περιοχὴ στοὺς πρόποδες τῆς Παλιορράχης, ἐνῶ στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου ὑπῆρχε τουρκικὸ παρατηρητήριον (καρακόλι). Λέγεται μάλιστα ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Βουλιανῶν ἦταν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι δημιούργησαν τὸ χωριὸ τῶν Βλαχερνῶν κατόπιν σταδιακῆς μετοικεσίας σ' αὐτὸ⁴¹. Ἀπὸ τὴν ἐπιτόπια ἐρευνα προκύπτει ὅτι τὰ Βουλιανὰ βρίσκονταν σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Βλαχέρνα (περίπου 3 χλμ.) στὶς πλαγιές δασώδους λόφου μὲ κωνοειδῆ ὄψη. Ἡ θέση αὐτὴ θὰ μπορούσε ἐπίσης, νὰ θεωρηθεῖ ὡς πιθανὴ γιὰ τὰ Βομπλιανὰ τοῦ Χρονικοῦ τῶν Τόκκων,

36) Ἡ περιοχὴ τοῦ κάμπου κάτω ἀπὸ τὸ Γριμπόβο καὶ πάνω ἀπὸ τὸ Χανόπουλο ὀνομάζεται Βρύσες, βλ. Π. Οἰκονομόπουλος, *Ἱστορία*, ὅ.π., σσ. 941, 950. Βλ. ἐπίσης χάρτη 1 (θέση Βρυσοῦλες).

37) Βλ. Σ. Ξενόπουλος, *Δοκίμιον*, ὅ.π., σ. 16. Δὲν ἀποκλείεται τὸ Προγόν νὰ συνδέεται μὲ μέλη τῆς οἰκογένειας τοῦ Δημήτριου Πρόγον, Ἀλβανοῦ ἡγεμόνα τῆς Κροΐας πού εἶχε συμμαχήσει κατὰ τὸν 13ο αἰ. μὲ τὸν ἡγέτη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Α', βλ. D. Nicol, *Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου* (μετ. Π. Λεύκα), Ἰωάννινα 1974, σσ. 27-28. Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Οἱ Βαλκανικοὶ λαοὶ κατὰ τοὺς Μέσους Χρόνους*, Ἰωάννινα 1986, σ. 228.

38) Σήμερα στὴ θέση Προγόν διαμένουν ἔξι οἰκογένειες. Οἱ μαρτυρίες τῶν ντόπιων κάνουν λόγο γιὰ παλιὰ ἐκκλησία τῆς Ἁγ. Τριάδας, νεκροταφεῖο καὶ πιθανὸ οἰκισμὸ, καθὼς καὶ ταμπουρί τῶν Τούρκων στὴν περιοχὴ.

39) Βλ. Σ. Ξενόπουλος, *Δοκίμιον*, ὅ.π., σ. 16.

40) Σχετικὰ μὲ τὸν χώρο τῆς τεχνητῆς λίμνης τοῦ Ἀράχθου, βλ. Α. Σχισμένος, *Ἄραχθος ὁ θεοπότημος τῆς Ἠπείρου*, Ἀθήνα 2002, σσ. 62-66.

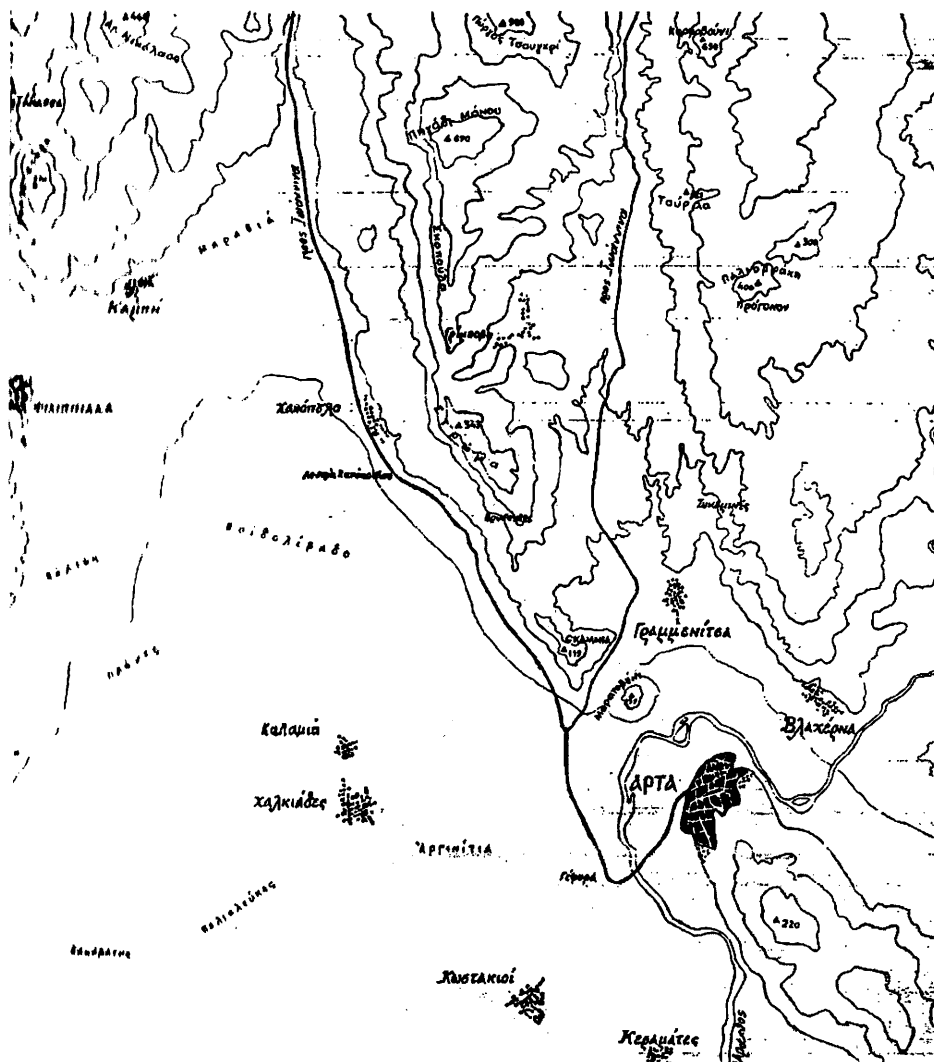
41) Ὑπάρχουν σήμερα στὴ Βλαχέρνα κάτοικοι, οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι εἶναι ἀπόγονοι οἰκογενειῶν πού ἦλθαν ἀπὸ τὰ Βουλιανὰ, π.χ. ἡ οἰκογένεια Βίτσου.

καθώς: α) Βρίσκεται στα βόρεια της Ἄρτας καί σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό αὐτή (περίπου 8 χλμ. σ' εὐθεία γραμμὴ ἀπὸ τὸ κάστρο. β) Εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναπτυχθεῖ σέ αὐτὴ οἰκισμὸς καί νὰ δημιουργηθεῖ ὄχρωση στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ λόφου. γ) Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἄρτα ἐπιβάλλει τὴν ὀργάνωση στρατοπέδου σέ πεδινὴ περιοχὴ, τὴν ὁποία διέθεταν τὰ Βουλιανὰ. Ἡ περιοχὴ μάλιστα ἀπὸ τὴ Βλαχέρνα –ὅπου δὲν ἀποκλείεται νὰ στήθηκε τὸ στρατόπεδο τοῦ Γιακούμπ– ὡς τὰ Βουλιανὰ παραπλεύρως τοῦ Ἀράχθου, ἦταν κάμπος. δ) Ἀπόκρημνος εἶναι ὁ λόφος πάνω ἀπὸ τὰ Βουλιανὰ, καθὼς καί οἱ συνεχόμενοι λόφοι, προκειμένου γιὰ διαφυγὴ πρὸς τὰ δυτικά, τὴν ὁποία φαίνεται ὅτι ἐπιχείρησε ὁ Γιακούμπ. ε) Σὲ θέση κατοπτέυσεως τοῦ κάμπου καί ἐλέγχου τῆς κίνησης ἀπὸ βορρᾶ⁴² τὰ Βουλιανὰ ἀποτελοῦν ἀσπίδα προστασίας γιὰ τὴν Ἄρτα. στ) Τὸ τοπωνύμιον εἶναι τὸ μοναδικὸ στὴν περιοχὴ ποὺ θυμίζει τὰ Βομπλιανὰ τοῦ Χρονικοῦ καί θέτει ἐρωτηματικὰ ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴ μεταγραφὴ τοῦ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο⁴³.

Συμπέρασμα: Ἀπὸ τὰ τρία ἐξεταζόμενα ἀρχαῖα φρούρια, τὰ ὁποῖα βρίσκονται στοὺς πρόποδες καί τίς νότιες ἀπολήξεις τοῦ Ξηροβουνίου καί ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, ἐκεῖνο ποὺ βρίσκεται στὸ Μαρατοβούνι συγκεντρώνει ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Βομπλιανῶν τοῦ Χρονικοῦ τῶν Τόκκων. Ὅμως, ἀπὸ τὴν τοπογραφικὴ διερεύνηση τῆς περιοχῆς προκύπτουν καί νέες πιθανές θέσεις, ὅπως ἐκεῖνες τοῦ Γριμπόβου (Στρώμα), καί τοῦ Προγόνου - Βουλιανῶν. Ὅλες οἱ θέσεις αὐτὲς ἔχουν ἰδιαίτερη στρατηγικὴ σημασία γιὰ τὸν ἔλεγχον τῆς Ἄρτας, ὅπως ἀκριβῶς εἶχαν τὰ Βομπλιανὰ κατὰ τὸν 15ο αἰ. Ἐνδέχεται, λοιπόν, ἢ σύγχρονη ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα νὰ φέρει στὸ φῶς νέα δεδομένα. Ὅπως ἔχουν σήμερα τὰ πράγματα, πάντως, νομίζω ὅτι συνδυασμὸς ἐδαφικῶν γνωρισμάτων καί ἡ ἐπιβίωση τοῦ τοπωνυμίου Βουλιανὰ, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε ὅτι περισσότερες πιθανότητες γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ κάστρου συγκεντρώνει ἡ περιοχὴ Προγόνου-Βουλιανῶν.

42) Τὰ Βουλιανὰ βρίσκονταν σὲ θέση ἐλέγχου τοῦ δρόμου ποὺ κατευθυνόταν ἀπὸ Ἰωάννινα πρὸς Ἄρτα μέσω Πλάκας (στὰ ἀνατολικά), ἐνῶ ἤλεγχαν καί τὴν κίνηση ΒΑ τῆς Ἄρτας, ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Ἀραχθό.

43) Πρὸβλ. Ε. Ζαχαριάδου, Οἱ χίλιοι στόχοι, ὁ.π., 172 σμ. 23 (ὅπου τὸ κάστρο τῶν Κανδηλῶν στὴν Αἰτωλοακαρνανία θεωρεῖται ἐπιπόνηση τοῦ συγγραφέα).

Ἡ ΒΑ περιοχή τῆς Ἄρτας (τὰ Βουλιανὰ τῆς Παλιορράχης).

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ (1832-1862)

ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΚΩΣΤΑΒΑΣΙΛΗΣ

Δρ Φ.

Τὸ πρόβλημα τῶν προσφύγων στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ περίοδο ἔχει τὶς ρίζες του στὶς μετακινήσεις πληθυσμιακῶν ὁμάδων ποὺ συνέβησαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821 ἀλλὰ καί μετὰ ἀπὸ αὐτὴ, γιὰ διαφορετικούς λόγους κάθε φορά. Χωρὶς νὰ ἔχει ἀποτελέσει ὡς τώρα ἀντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας, εἶναι ἄξιο λόγου, δεδομένου ὅτι μελετώντας το μποροῦμε: α) νὰ ἀνιχνεύσουμε τὶς βάσεις τῆς συγκρότησης τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας, β) νὰ ἐντοπίσουμε τὶς ρίζες τῆς πολιτικῆς τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ ποὺ σημάδεψε τὴν Ἑλλάδα γιὰ ἕναν αἰῶνα περίπου (1821-1922), γ) νὰ ἀνακαλύψουμε μὴν ἄλλη πτυχὴ τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης τόσο τῶν Βαυαρῶν, ὅσο καὶ τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα.

Παρὰ τὶς διαφορετικὲς ἀντιλήψεις ποὺ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σχετικὰ μὲ τὴν ἐννοιολογικὴ ἐρμηνεία τῶν ὄρων «πρόσφυγας» καὶ «μετανάστης», μποροῦμε βέβαια νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ προσφυγικὸς πληθυσμοὺς ἀποτελούμενους ἀπὸ διαφορετικὲς ὁμάδες, καθεμιά μὲ τὰ δικά της χαρακτηριστικά. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἐξετάζουμε τοὺς πρόσφυγες ποὺ κατὰγονται ἀπὸ τὶς περιοχὲς τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, συμπεριλαμβάνοντας στοὺς τελευταίους καὶ τοὺς Σαρακατσάνους.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐπανάστασης, Ἡπειρώτες καὶ Θεσσαλοὶ φτάνουν στὰ ἐδάφη ποὺ θὰ ἀποτελέσουν ἀργότερα τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ὑποχωρώντας στὴν πίεση τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τους νὰ ἐδραιώσουν τὴν ἐπανάσταση στὰ ἐδάφη τους μὲ μόνιμη ὑπερίσχυσή τους ἐναντι τῶν Τούρκων. Οἱ Ἡπειρώτες ἐγκαθίστανται ἀρχικὰ στὴν Αἰτωλοσακχαρνανία, σὲ περιοχὲς κοντὰ στὴν Ἀμφιλοχία καὶ τὸ Ἀργίλιο ποὺ γειτνιάζουν μὲ τοὺς τόπους καταγωγῆς τους. Ἐκεῖ ἔρχονται, εἰδικὰ οἱ Σουλιῶτες, σὲ προστριβὲς μὲ τοὺς ντόπιους κατοίκους, οἱ ὁποῖοι σὲ μὴ τουλάχιστον περίπτωσι (προσπάθεια ἐγκατάστασης Σου-

λιωτών στο Ζαπάντι) κατορθώνουν να ματαιώσουν την έποικιστική προσπάθεια. Οί Θεσσαλοί περνούν αρχικά στις Σποράδες και τη Βόρεια Εύβοια απ' όπου ενεργούν πειρατικές επιδρομές στα κοντινά παράλια. Κι εκεί παρατηρούνται φαινόμενα τεταμένων σχέσεων με τους ντόπιους που αποδίδονται σε καταπιεστική στάση των προσφύγων.

Οί κινήσεις αυτές δίνουν το έναυσμα ώστε το θέμα της αποκατάστασης των προσφύγων να συζητηθεί κατά τη διάρκεια των εργασιών της Γ' Έθνοσυνέλευσης, σηματοδοτώντας έτσι την επίσημη χρονική έναρξη του προσφυγικού ζητήματος κατά την επαναστατική περίοδο.

Το πρόβλημα εντείνεται κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Καποδίστρια, όποτε και τίθεται έντονότερα το ζήτημα της ίδρυσης αυτόνομου αρχικά κι αργότερα ανεξάρτητου κράτους με περιορισμένα σύνορα. Πολλοί Έλληνες τότε, κυρίως από περιοχές όπου ή επανάσταση είχε σιγήσει, εισέρχονται σε ελληνικό έδαφος πλέον αναζητώντας μόνιμη εγκατάσταση κι αποκατάσταση. Ο Καποδίστριας με συντονισμένες και βραχυπρόθεσμες ενέργειες προσπαθεί να ανακουφίσει τους πρόσφυγες επιλύοντας το έπισιτιστικό τους πρόβλημα και βρίσκοντάς τους τόπους εγκατάστασης.

Για το σκοπό αυτό παραπέμπει τὰ αίτήματα των προσφύγων στη Δ' Έθνοσυνέλευση, ενώ πιέζει ώστε να αντιπροσωπευθούν σ' αυτή όλες οι περιοχές του ελληνικού έθνους. Στόχος του είναι ή δημιουργία μόνιμων αγροτικών εγκαταστάσεων ώστε ή ελληνική κοινωνία να μετατραπεί σε κοινωνία μικροϊδιοκτητών, αποδυναμώνοντας την κυριαρχία των κοτζαμπάσηδων. Έτσι εγκρίθηκε ή εγκατάσταση των Σουλιωτών στην περιοχή της Έπιδάουρου, ενώ την ίδια περίοδο Ήπειρώτες και Θεσσαλοί ζητούν από τον Κυβερνήτη μεσολάβηση ώστε οι πατρίδες τους να περιληφθούν στα σύνορα του νέου ελληνικού κράτους που τότε ακόμη βρίσκονταν υπό διαμόρφωση.

Την περίοδο αυτή οι Ήπειρώτες πρόσφυγες έρχονται από κάθε μεριά της Ήπειρου, από τη Β. Ήπειρο και την Άρτα ως την Πρέβεζα και τους Καλαρρύτες. Σε πολλές περιπτώσεις Ήπειρώτες και Σουλιώτες συγχρωτίζονται σε ένιαία ομάδα που ονομάζεται Ήπειροσουλιώτες διεκδικώντας από κοινού την επίλυση των προβλημάτων τους. Από την άλλη, ο κύριος όγκος των Θεσσαλών προέρχεται από τὰ χωριά του Όλύμπου, ενώ ξεχωριστή θεωρείται ή περίπτωση μετοίκησης των κατοίκων δύο χωριών: Μιτζέλα και Γιαννιτζού. Όλοι αυτοί αντιμετωπίζοντας τόσο τις δυσκολίες προσαρμογής σ' ένα όχι ιδιαίτερα φιλικό περιβάλλον όσο και την αδυναμία άμεσης ανταπόκρισης κι επίλυσης των προβλημάτων τους εκ μέρους του Κυβερνήτη, κρατούν μιάν αρνητική έως έχθρική στάση απέναντί του, ενώ σε πολιτικό επίπεδο γίνονται όπαδοί της λογικής της Μεγάλης Ίδέας ή όποια τους πρόσφερε την προοπτική έπιστροφής στις πατρίδες τους, καθώς οι περισσότεροι είχαν έξαναγκασθεί να πάρουν το δρόμο της προσφυγιάς είτε λόγω των βιαιοπραγιών των Τούρκων είτε λόγω της επαναστατικής τους δραστηριότητας είτε έξαιτίας των δύσκολων συνθηκών διαβίωσης στο όθωμανικό κράτος.

Αυτή την περίοδο και μετά την αδράνεια της Γ' Έθνοσυνέλευσης σχετικά με το αίτημά τους για παραχώρηση γής στην Έπίδαυρο, οι Σουλιώτες παραμένουν στο Άργίλιο, ενώ μεγάλος αριθμός τους εγκαθίσταται στη Ναύπακτο. Οί Θεσσα-

λομαγνήσιοι συμμετέχουν στην ίδρυση του συνοικισμού «Νέα Πέλλα» μαζί με τους Μακεδόνες στην περιοχή της Ἀταλάντης όπου λίγο αργότερα ἐγκαθίστανται και οἱ Ὀλύμπιοι ὄπλαρχηγοί. Ἀπὸ τοὺς Ἀρτινοὺς πού εἶχαν καταφύγει στην Κατούνα, ἄλλοι παραμένουν ἐκεῖ, ἐνῶ ἄλλοι συνενώνονται με τοὺς Σουλιώτες τοῦ Ἀγρινίου.

Ὅπως γίνεται ἀντιληπτό, χωρὶς νομοθετικὴ ρύθμιση τοῦ θέματος τῶν προσφύγων, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ υπάρξει σχεδιασμένη καὶ συντεταγμένη ἐγκατάστασή τους. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπῆρχε κι ὀργανωμένη ὑποδοχὴ τους στοὺς τόπους ἐγκατάστασης με ἀποτέλεσμα πολλὲς φορὲς νὰ δημιουργοῦνται προστριβὲς με τοὺς ντόπιους. Ἡ στάση τῶν τελευταίων ὡστόσο δὲν εἶναι πάντα ἐνιαία. Διαμορφωνόταν ἀπὸ πολλὲς καὶ διαφορετικὲς παραμέτρους, ὅπως λ.χ. ἡ σχέση ντόπιων καὶ προσφύγων στὸ παρελθόν, τὰ συμφέροντα ἢ οἱ προσδοκίαι του ἐνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον, τὸ μόνιμο ἢ τὸ προσωρινὸ τῆς ἐγκατάστασης κ.ο.κ.

Μετά τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, στὴν ταραγμένη περίοδο πού ἀκολούθησε δὲ μπορούσε νὰ γίνει λόγος γιὰ οὐσιαστικὴ ἐπίλυση τοῦ προβλήματος, παρὰ τίς κάποιες προσπάθειες νὰ θεθεῖ τὸ θέμα στίς δύο Ἐθνοσυνελεύσεις πού γίνονταν παράλληλα ἀπὸ τὴ φιλοκαποδιστριακὴ ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντικαποδιστριακὴ μερίδα. Ἡ τελικὴ ἐπίλυση ὅμως τοῦ πολιτικοῦ καὶ πολιτειακοῦ ζητήματος με τὴν ἐπιβολὴ τοῦ Ὁθωνα ὡς βασιλιᾶ τῆς Ἑλλάδας ἀνοίγει νέους δρόμους γιὰ τοὺς πρόσφυγες.

Στὰ πρῶτα χρόνια βασιλικῆς διακυβέρνησης τοῦ νεοσύστατου κράτους, ἡ Ἀντιβασιλεία, ὡς φορέας κι ἐκπρόσωπος τῆς νέας ἡγετικῆς τάξης, ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα τῆς ἀποκατάστασης τῶν προσφύγων ὡς μιὰ ἐπιμέρους πτυχὴ ἐνὸς εὐρύτερου κοινωνικοῦ προβλήματος πού εἶχε νὰ κάνει με τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀποκατάσταση τῶν ἀγωνιστῶν στὰ πλαίσια ἐνὸς κράτους δομημένου σύμφωνα με τὰ δυτικοευρωπαϊκὰ πρότυπα. Ἔτσι προχώρησε πρῶτα σ' ἐκείνες τίς ρυθμίσεις πού ἔκρινε ἀναγκαῖες γιὰ τὴ σωστὴ διοικητικὴ ὀργάνωση τῆς χώρας (διάλυση τῶν ἀτάκτων καὶ συγκρότηση τακτικοῦ στρατοῦ, ὀργάνωση δήμων καὶ νομαρχιῶν σ' ὅλη τὴ χώρα, συγκρότηση γραφείου ἐποικισμού κ.τ.λ.), καὶ κατόπιν ἀσχολήθηκε ἐξειδικευμένα με τὸ πρόβλημα συναντῶντας ὡστόσο ἐμπόδια πού προέκυπταν τόσο ἀπὸ τὸ γραφειοκρατικὸ πνεῦμα της ὅσο κι ἀπὸ τίς προστριβὲς μεταξὺ τῶν μελῶν της. Ἡ δυστοκία αὐτὴ εἶναι ἐμφανῆς ἀν ἐξετάσουμε συγκριτικὰ τοὺς ρυθμοὺς αὐξησης τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἀντιβασιλείας σὲ σχέση με τὴν περίοδο διακυβέρνησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ὁθωνα, ἐνῶ οἱ συνέπειές της κυρίως στὸν τομέα τῆς ἀνάπτυξης τῆς γεωργίας καὶ τῆς οἰκονομίας γενικότερα εἶναι ἀρνητικὲς.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τοὺς πρόσφυγες συγκεκριμένα, ἡ Ἀντιβασιλεία ἐπιχειρεῖ ἀνεπιτυχῶς νὰ ἐπιλύσει ὀριστικὰ τὸ ζήτημα τῶν Σουλιωτῶν. Με τὴν ἔκδοση ἀρκετῶν Β.Δ. ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἡπειροσουλιωτῶν στὸ Ἀγρινίον καὶ τὴ Ναύπακτο, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι διαθετικὴ νὰ λάβει ἐνεργὰ τὸ μέρος τους σὲ πιθανὴ ἀντίδραση τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ. Ἦταν λοιπὸν ἀναπόφευκτο νὰ δημιουργηθοῦν προστριβὲς μεταξὺ τῶν Ἀγρινιωτῶν καὶ τῶν 800 περίπου Ἡπειροσουλιωτῶν, πολὺ δὲ περισσότερο πού ἰσχυρὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῆς περιοχῆς ὑποδαύλιζαν τέτοιες συγκρούσεις με στόχο τὴν ἰδιοποίηση τῶν ἐθνικῶν γαιῶν πού ἀναμενόταν νὰ παραχωρηθοῦν στοὺς πρόσφυγες.

Μιά άλλη ομάδα Ἡπειρωτῶν ἔλαβε ἄδεια νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν περιοχὴ τῆς Μενδενίτσας (Βουδουνίτσας) στὴν τοποθεσία Μόλος, ἡ ὁποία πέραν τῶν ἄλλων διέθετε καὶ προφυλαγμένο φυσικὸ λιμάνι, χωρὶς ὁμως νὰ γίνεται περαιτέρω ἀναφορά στὰ ἔγγραφα γιὰ τὴν τύχη τοῦ συνοικισμοῦ αὐτοῦ.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Θεσσαλοὺς πού ἔχουν συνοικισθεῖ με τοὺς Μακεδόνες, ἡ πορεία τοῦ συνοικισμοῦ τους εἶναι ὁμαλὴ καὶ ἡ παραχώρηση καὶ διανομὴ τῶν γαιῶν δὲ συναντᾷ σοβαρὰ ἐμπόδια, με ἀποτέλεσμα νὰ ἔχει σχεδὸν περατωθεῖ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἀντιβασιλείας. Παράλληλα ἐπιτρέπεται ἡ μετοίκηση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Γιαννιτοῦ (ἢ Γιανσιοῦν ἢ Γιαννιτζοῦ) μέσα στὰ ὄρια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἐνῶ παραχωροῦνται γαίεις καὶ θεσπίζονται εὐεργετικὲς διατάξεις προκειμένου οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὸ χωριὸ Μιτζέλα τοῦ Πηλίου νὰ ἰδρῦσουν τὴ Νέα Μιτζέλα σὲ περιοχὴ κοντὰ στὰ σύνορα με τὴ Μαγνησία.

Οἱ Σαρακατσάνοι ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τὴν ἀντιβασιλεία ὡς ἰδιαίτερη κοινωνικὴ ομάδα. Ἐπιδιώκεται ἡ ἐγκατάλειψη τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφικῆς ζωῆς τους καὶ ἡ μόνιμη ἐγκατάστασή τους σὲ συγκροτημένους οἰκισμοὺς προκειμένου νὰ μπορέσουν νὰ πάρουν ἄδεια ἐγκατάστασης στὰ λιβάδια πού τους εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴ συντήρηση τῶν κοπαδιῶν τους. Οἱ ἴδιοι οἱ Σαρακατσάνοι ἐπιδιώκουν τὴν παραχώρηση λιβαδικῶν ἐκτάσεων σὲ περιοχὲς τῆς Θήβας, τῆς Λιβαδειᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς Βόνιτσας, ἐνῶ με διάφορες ἀναφορὲς ἡ καὶ τεχνάσματα ἐπιχειροῦν νὰ συνδυάσουν μιὰ φαινομενικὰ μόνιμη παραμονὴ σ' ἓναν τόπο με τίς ἐποχικὲς μετακινήσεις πού κρίνουν ἀναγκαῖες γιὰ τὰ κοπάδια τους.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς χωρὶς οὐσιαστικὸ στόχο με βραχυπρόθεσμα ἀλλὰ καὶ μακροπρόθεσμα μέτρα, ἦταν ἡ ἀδυναμία ἀποκατάστασης τόσο τῶν ἤδη ἐγκατεστημένων στὴ χώρα προσφύγων, ὅσο καὶ ἐκείνων πού ἦρθαν ἀργότερα στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος. Πολλοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ἐπιστρέψουν στὶς τουρκοκρατούμενες πατρίδες τους, ἄλλοι ἀκολούθησαν τὸ δρόμο τῆς ληστείας καὶ ἄλλοι ἐπέλεξαν τὴν προσκόλλησή σὲ κάποιον «προστάτη» (πολιτικὸ ἢ μεγαλογαιοκτημόνα συνήθως) θέτοντας τίς βάσεις γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ «πελατειακοῦ» συστήματος πού ταλάνισε τὴ νεοελληνικὴ κοινωνία γιὰ πάνω ἀπὸ ἓναν αἰῶνα.

Ὁ Ὅθωνας λοιπὸν ἀναλαμβάνοντας ὁ ἴδιος τὰ ἦνια τοῦ κράτους διαθέτει μιὰ σχετικὴ θεσμικὴ ὑποδομὴ ὡς πρὸς τὴν ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων, ἡ ὁποία ἐνισχύεται με θεσμοὺς ὅπως ὁ νόμος «περὶ προικοδοτήσεως τῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν» καὶ ἡ ἴδρυση τῆς ἑλληνικῆς φάλαγγας. Εἰδικὰ ὁ νόμος «περὶ προικοδοτήσεως» (26 Μαΐου - 7 Ἰουνίου 1835) περιλάμβανε στὶς διατάξεις του καὶ τοὺς πρόσφυγες, ἀκόμα καὶ αὐτοὺς πού δὲν εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἀκόμη στὸ βασίλειο, δημιουργώντας ἔτσι ἓνα σαφὲς κίνητρο γιὰ τὴν εἴσοδο πληθυσμῶν στὸ νέο κράτος.

Ὁ ἴδιος ὁ νόμος βέβαια δὲν ἀφοροῦσε δωρεὰν παραχώρηση γῆς στοὺς ἀκτήμονες ἀγωνιστές, ἀλλὰ πώληση με εὐνοϊκοὺς ὄρους χρηματοδότησης. Στόχος τοῦ νόμου ἦταν ἡ δημιουργία κοινωνίας μικροῖδιοκτητῶν πού θὰ στηρίζαν τὴ βασιλεία προκειμένου νὰ ὑπάρχει ἀσφάλεια καὶ τάξη ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ἰδιοκτησία τους. Ἡ ἐφαρμογὴ του ὁμως δὲν εἶχε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα, καθὼς τὸ χρεολύσιο εἶχε θεωρηθεῖ ἀρκετὰ ὑψηλό, τὸ ὄριο παραχωρήσιμης γῆς εἶχε ἀυξηθεῖ καὶ ὑπῆρχαν καὶ ἀντιδράσεις τῶν μεγαλογαιοκτημόνων. Παρ' ὅλα αὐτὰ αὐτὰ ὑπάρ-

χει σημαντική αύξηση πληθυσμού την περίοδο αυτή (ειδικά τη διετία 1835-1837) κυρίως στις περιοχές όπου εγκαθίστανται πρόσφυγες.

Λόγω της εισόδου μεγάλου αριθμού προσφύγων υπήρξε ανάγκη διαμόρφωσης ενός διακρατικού θεσμικού πλαισίου μεταξύ Ὁθωμανικής Αυτοκρατορίας κι Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ὥστε και ἡ μετακίνηση τοῦ προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ νά διευκολύνεται και τὰ δικαιώματά τους νά μὴν παραβιάζονται. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων κρατικῶν συμφωνιῶν εἶναι τὸ πρωτόκολλο τῆς 30/1/1836 ποὺ ἐφαρμόστηκε ὡς νόμος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους και ἡ συνθήκη «Ζωγράφου» τῆς 3-15/3/1840 ποὺ ὁμως δὲν ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Στὸ πρωτόκολλο τοῦ 1836 μεταξύ τῶν πληρεξουσίων τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καθορίζονταν μὲ σαφήνεια οἱ προθεσμίες μετανάστευσης τῶν κατοίκων τῶν δύο χωρῶν ἐνῶ τονίζονταν ὅτι ἦταν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Σουλτάνου νά μὴν παρεμποδίζεται ἡ μετανάστευση Ἑλλήνων ὑπηκόων του πρὸς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸν ὅρο νά μὴν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιστροφή του μετὰ ἀπὸ παρέλευση τριῶν ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασή του στὸ ἑλληνικὸ κράτος. Ἰδιαίτερη μέριμνα λαμβανόταν γιὰ τοὺς ναυτικούς ὥστε νά εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξάσκηση τοῦ ἐπαγγέλματός τους κι ἔτσι κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων τόσο ἡ ἑλληνικὴ ὅσο και ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνηση ἐπικύρωσαν τὸ πρωτόκολλο αὐτὸ παρόλο ποὺ παρουσίαζε σὲ πολλὰ σημεῖα κενὰ και ἀσάφειες.

Ἡ συνθήκη «Ζωγράφου» ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, προσπάθησε νά καλύψει ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο αὐτὲς τίς ἀσάφειες, κυρίως στὰ δικαιώματα τῶν προσφύγων στὴν ἀκίνητη περιουσία τους και στὴ διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, στάθηκε ὁμως ἀδύνατο νά ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὸν Ὁθωνα και ξεσήκωσε θύελλα ἀντιδράσεων και διαμαρτυριῶν στὸ ἑλληνικὸ κράτος καθὼς περιεῖχε ἓνα ἄρθρο τὸ ὁποῖο, στὴν οὐσία, καθιστοῦσε ἀδύνατο στοὺς Ἑλληνες διπλωμάτες στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία νά προστατεύσουν Ἑλληνες ὑπηκόους της σὲ περίπτωση δίωξής τους. Ἡ ἀπεμπόληση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος ἀνέτρεπε τὴν οὐσία και τὴν ἰδεολογία τῆς ἀσκούμενης ἀπὸ τὸν Ὁθωνα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς και ὡς ἐκ τούτου ἦταν ἀδύνατο νά ἐπικυρωθεῖ.

Μιά ἄλλη παράμετρος τῆς θεσμικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος ἀποκατάστασης τῶν προσφύγων ἀποτελεῖ ἡ δυνατότητα ἐνταξίς τους στὴν κρατικὴ μηχανὴ ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι ἐφόσον θεωροῦνται πιά νόμιμοι Ἑλληνες πολίτες. Ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ ὑπάρχει μιὰ ὑφέρπουσα ἐχθρότητα ἐκ μέρους τῶν ντόπιων κατοίκων κυρίως πρὸς τοὺς ἐρχόμενους ἀπὸ τὴ Δύση ἢ τὴν Κωνσταντινούπολη πρόσφυγες, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἐγγράμματοι και μορφωμένοι, καταλάμβαναν εὐκολότερα δημοσιοῦπαλληλικές θέσεις στερώντας τις ἀπὸ τοὺς ντόπιους.

Προκύπτει ἔτσι τὸ ζήτημα τῶν «αὐτοχθόνων» και «ἐτεροχθόνων» ποὺ ξεπρόβαλλε σ' ὅλη του τὴν ἔκταση κατὰ τὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ 1843 και κατέληξε νά ἀναγνωρίσει μὲν δικαιώματα Ἑλλήνα πολίτη στοὺς «ἐτεροχθόνους», νά τοὺς χωρίσει ὁμως σὲ τρεῖς κατηγορίες ὅσον ἀφορᾶ τὴ δυνατότητα διορισμοῦ τους σὲ θέσεις τοῦ δημοσίου ἐξαίρουμένων κάποιων τομέων ποὺ ἀπαιτοῦσαν ὑψηλὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο. Παράλληλα ἡ Ἐθνοσυνέλευση μὲ ἀπόφασή της ἐπέτρεπε τὴν ἰδιαίτερη βουλευτικὴ ἐκπροσώπηση μόνον ἐκείνων τῶν προσφύγων ποὺ θά εἶχαν συνουκιστεῖ μέχρι τις ἐκλογές και θά εἶχαν συγκροτήσει δήμους μὲ πληθυσμὸ ἰκανὸ νά ἐκλέξει βουλευτὴ.

Παρ' όλο πού τó ζήτημα λήγει μάλλον συμβιβαστικά, ή διαπιστωμένη αυτή αντίπαθεια τών «αυτοχθόνων» πρós τούς «ετεροχθόνους» και οι περιορισμοί πού τέθηκαν στη δυνατότητα διορισμού τών δευτερων στό δημόσιο, αποτελούν αντίκνητρο γιά τήν έλευση προσφύγων στην Έλλάδα μέ αποτέλεσμα νά υπάρξει μειωμένη πληθυσμιακή αύξηση τήν περίοδο 1843-1847 όπως φαίνεται χαρακτηριστικά στις περιπτώσεις τών περιοχών όπου κατά κύριο λόγο εγκαθίστανται οι πρόσφυγες (π.χ. στό νομό Αίτωλοακαρνανίας τó 1842-1843 έχουμε αύξηση 5.522 κατοίκων, ενώ όλη τήν τετραετία 1843-1847 αύξηση μόνο 3.220 κατοίκων).

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ή νομοθετική λύση τού ζητήματος τής όριστικής παραχώρησης γής στους πρόσφυγες, στους τόπους όπου είχαν ήδη εγκατασταθεί, συναντούσε διάφορα προσκόμματα και δυσκολίες. Από τις αντιδράσεις τών ντόπιων ή τών τοπικών αρχών, μέχρι τή δυσκίνητη γραφειοκρατική διοίκηση, ή όποια, πολλές φορές, ακύρωνε ειλημμένες αποφάσεις έξαιτίας τού χρόνου πού είχε ήδη παρέλθει καθιστώντας άδύνατη τήν έφαρμογή τους. Στην περίπτωση τών Σουλιωτών ή πρακτική αυτή είναι εμφανής.

Έκει διακρίνουμε τρεις ομάδες πού έντοπίζονται ήδη στό Άργίριο, τó Άντίριο και τή Ναύπακτο. Οι Σουλιώτες τής Ναυπάκτου φαίνεται ότι διατηρούν καλές σχέσεις μέ τούς ντόπιους κατοίκους, γεγονός πού καθιστά πιό όμαλή τήν άποκατάστασή τους, χωρίς όμως κι εδώ νά λείπουν οι χρονοτριβές, οι καθυστερήσεις και ή κωλυσιεργία εκ μέρους τής κεντρικής διοίκησης.

Στη Ναύπακτο όμως οι Σουλιώτες έχουν άρωγούς τις τοπικές αρχές, κάτι πού δέ συμβαίνει στό Άργίριο, όπου τó Έπαρχιακό Συμβούλιο τηρεί έχθρική στάση. Όσο κι άν φαίνεται κι από έγγραφα ντόπιων κατοίκων ότι ή στάση αυτή έξυπηρετεί κυρίως οικονομικά συμφέροντα, ή αντίθεση τών τοπικών αρχών αποτελεί διαρκώς τροχοπέδη στις όποιες πρωτοβουλίες, λαμβάνονται από τήν κυβέρνηση γιά τήν επίλυση τού προβλήματος, μέ αποτέλεσμα νά μήν υπάρξει νομική τακτοποίησή του ακόμα κι αρκετές δεκαετίες μετά τήν άπομάκρυνση τού Όθωνα από τó θρόνο. Όσον άφορᾶ τις σουλιώτικες οικογένειες πού είχαν εγκατασταθεί στό Άντίριο, φαίνεται ότι ακολουθούν τή μοίρα τών συμπατριωτών τους τής Ναυπάκτου και βαθμιαία αποκαθίστανται στις περιοχές όπου είχαν αρχικά εγκατασταθεί, άν και ούτε κι αυτό δέ γίνεται χωρίς προβλήματα.

Οι ύπόλοιποι Ήπειρώτες είτε ολοκλήρωσαν τις εγκαταστάσεις τους είτε δέν έπέμειναν στην τυπική αναγνώριση τού συνοικισμού τους. Γεγονός είναι πάντως ότι δέν αναφέρονται στα αρχεία τής περιόδου αυτής αποφάσεις ή κινήσεις σχετικά μέ τούς συνοικισμούς τών Ήπειρωτών στις περιοχές Μόλου ή Μενδενίτσας. Αντίθετα αναλαμβάνονται πρωτοβουλίες γιά εγκαταστάσεις ήπειρωτικών οικογενειών στην Κυλλήνη τής Ήλειας (1837-1840). Σ' αυτές τις οικογένειες προστίθεται και σημαντικός αριθμός Παργίων πού βρίσκονται πρós τó παρόν στην Κέρκυρα και οι όποιοι έπιθυμούσαν νά εγκατασταθούν στό ελληνικό κράτος. Η κυβέρνηση παρέχει διαβεβαιώσεις γιά πλήρη άποκατάσταση στους πρόσφυγες αυτούς, φροντίζει γιά τή χάραξη τού νέου οικισμού και ύπόσχεται βοήθεια σέ χρήμα, γεωργικά έφοδια και τρόφιμα γιά τήν αντιμετώπιση τών πρώτων αναγκών τους. Η έφαρμογή όμως τών ύποσχέσεων αυτών δέν ήταν έφικτή, μέ αποτέλεσμα οι πρόσφυγες νά αντιμετώπισουν αρχικά πρόβλημα έπιβίωσης, ενώ συναντούσαν και τήν έχθρότητα

των ντόπιων. Παρ’ όλα αυτά όμως ο συνοικισμός προχώρησε και ολοκληρώθηκε κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα, συμπεριλαμβανοντας κι άλλους Ήπειρώτες που βρίσκονταν ως τότε (1840) στη Ζάκυνθο.

Οι επαναστάσεις του Ραδοβυζίου το 1854 αλλά και τα κινήματα στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία ενίσχυσαν τον αριθμό των Ήπειρωτών προσφύγων. Για όσους είχαν ξερθεί μετά το 1854 λήφθηκε απόφαση για οικονομική τους ενίσχυση, ενώ παράλληλα έγιναν προσπάθειες να εγκατασταθούν είτε σε περιοχές της πρωτεύουσας είτε σε συνοικισμούς άλλων Ήπειρωτών, γεγονός που κατέστησε εύκολότερη την αποκατάστασή τους.

Η περίπτωση των Θεσσαλών αντίθετα, συναντά λιγότερα εμπόδια. Οι Θεσσαλομαγνησιοί του συνοικισμού της Νέας Μιτζέλας είχαν κάνει σημαντικές προόδους στην ανέγερση οικιών και δημοσίων κτιρίων σε σημείο που να προσκαλούν τον Όθωνα να τους επισκεφθεί. Έδώ η πρόοδος του συνοικισμού δεν συναντά άξεπέραστα εμπόδια, κυρίως εξαιτίας της έλλειψης αντίδρασης από τους ντόπιους. Ός εκ τούτου ο συνοικισμός ολοκληρώθηκε αρκετά γρήγορα για τα δεδομένα των οθωνικών κυβερνήσεων και μετονομάστηκε μάλιστα σε Αμαλιάπολη το 1839 προς τιμήν της συζύγου του Όθωνα, Αμαλίας, λίγο καιρό μετά την τέλεση του γάμου τους και την επιστροφή τους στην Ελλάδα.

Όσον αφορά την αποκατάσταση των κατοίκων της Γιαννιτζούς, αντιμετωπίζεται μὲν θετικά, φαίνεται όμως ότι συναντούσε δυσκολίες ως προς τη δυνατότητα των Γιαννιτζιωτών να ανταποκριθούν στις οικονομικές απαιτήσεις του κράτους σχετικά με τη διανομή της γης που θα τους χορηγούνταν τόσο για καλλιέργεια, όσο και για κατοικία. Το γεγονός εξάλλου ότι υπήρχε διαφωνία νομικής φύσεως με την οθωμανική κυβέρνηση αναφορικά με την κυριότητα των κτημάτων που διεκδικούσαν στην παραμεθόριο περιοχή, καθιστούσε δυσχερέστερη την όριστική αποκατάστασή τους.

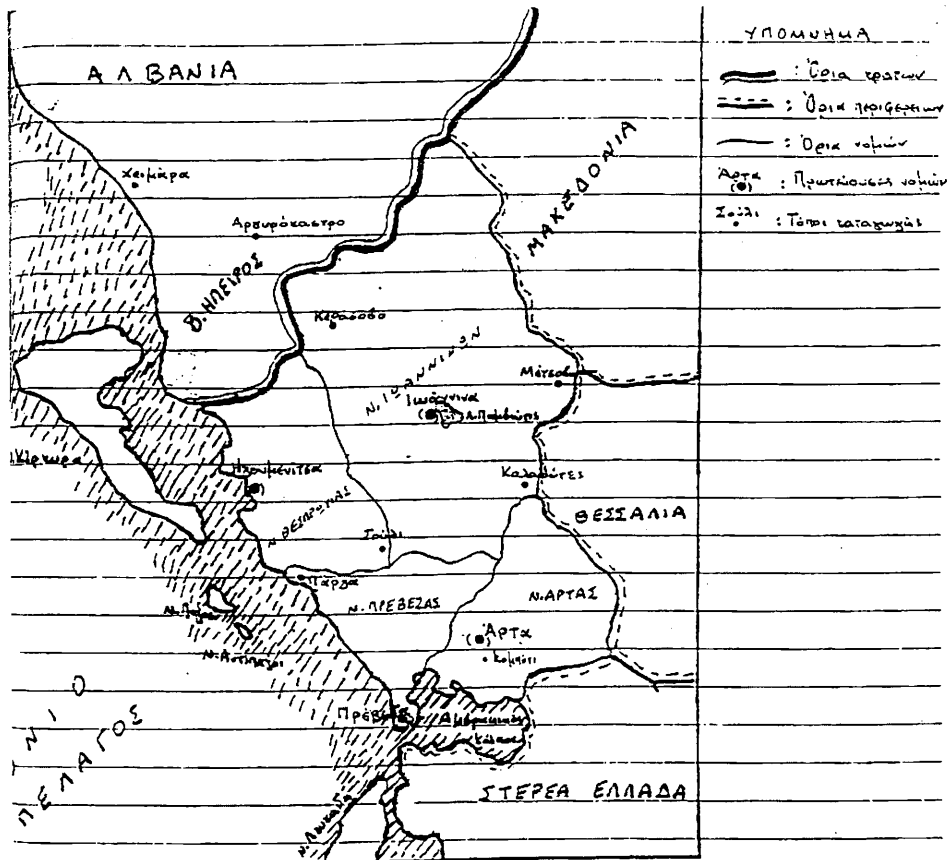
Οι εγκαταστάσεις των Σαρακατσάνων κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Όθωνα εξακολουθούν να διέπονται από την ίδια λογική αντιμετώπισή τους όπως και κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας. Οι νομάδες βοσκοί αναζητούν τόπους όπου θα μπορούν να βρουν άφθονη τροφή για τα ζώα τους, ενώ το κράτος επιχειρεί να τους καταστήσει μόνιμους κατοίκους του βασιλείου, εγκατεστημένους σε σταθερές κατοικίες. Οι ίδιοι, προκειμένου να επιτύχουν το πρώτο, αποδέχονται τύποις το δεύτερο κι έτσι τους βλέπουμε να εγκαθίστανται σε μεγάλους αριθμούς στις περιοχές της Θήβας και της Λιβαδειάς, ενώ άλλοι επιλέγουν την Αιτωλοακαρνανία και συγκεκριμένα έθνικες γαίες κοντά στη Βόνιτσα και την περιοχή της Γαβρολίμνης κοντά στο Μεσολόγγι. Οι εγκαταστάσεις αυτές παρακολουθούνται έντονα από τις τοπικές αρχές οι οποίες, με αναφορά τους, ενημερώνουν την κεντρική διοίκηση για την πρόδοό τους που εμφανίζεται σημαντική, έστω κι αν συναντά αρκετά προσκόμματα, κυρίως από τις αντιδράσεις ντόπιων κατοίκων ή τοπικών αρχών, αλλά και τη γραφειοκρατία του κρατικού μηχανισμού. Παρ’ όλα αυτά οι εγκαταστάσεις των Σαρακατσάνων έδραιώθηκαν, ώστε να εμφανίζονται στις αρχές της βασιλείας του Γεωργίου Α΄ ως κάτοικοι των περιοχών όπου έλαβαν χώρα οι αρχικοί τους συνοικισμοί.

Βλέπουμε λοιπόν ότι ο τρόπος ζωής και οι δραστηριότητες των προσφύγων στις νέες τους κατοικίες ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με την αντιμετώπισή τους

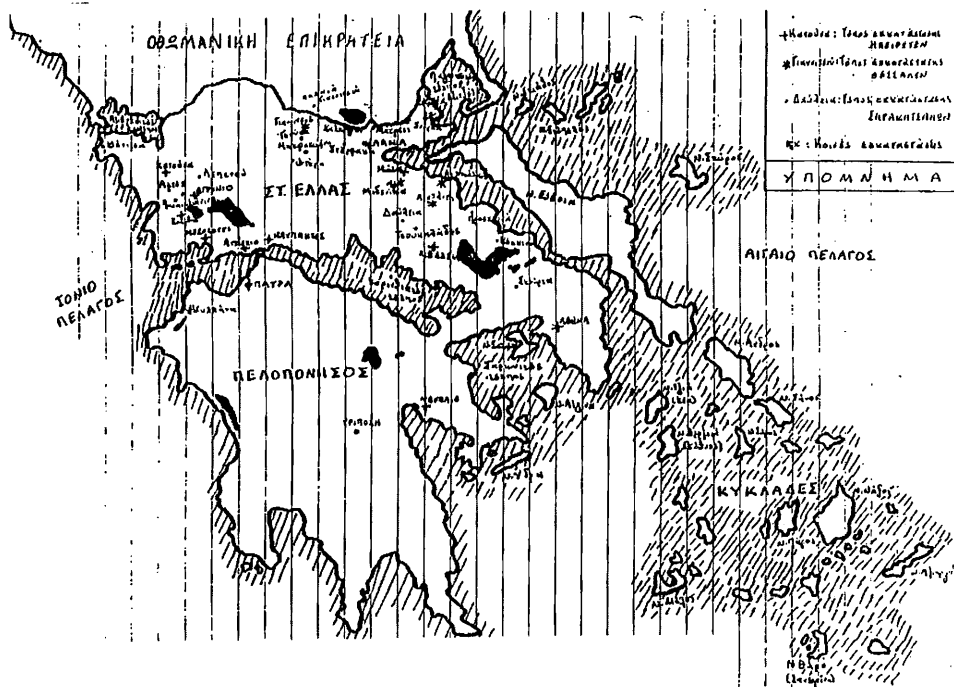
από τους γηγενείς κατοίκους και τις σχέσεις που συνάπτονταν μεταξύ τους. Από τη μελέτη των πηγών μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι, όταν οι σχέσεις αυτές ήταν αρμονικές, οι πρόσφυγες μπόρεσαν να επιδοθούν αδιατάρακτα στις ασχολίες τους και να ενσωματωθούν στην τοπική κοινωνία. Τέτοιες περιπτώσεις βρίσκουμε στη Ναύπακτο με την εγκατάσταση των Σουλιωτών, στη Ζούρη (Νέα Μιτζέλα) με την εγκατάσταση των Μιτζελιωτών, στην Πάτρα με την εγκατάσταση των Ἀρτινών αλλά και σε αρκετές από τις εγκαταστάσεις των Σαρακατσάνων. Ἀντίθετα, στις περιοχές που, για διάφορους λόγους, η αντίδραση των κατοίκων στους συνοικισμούς υπήρξε έντονη και διαρκής, οι πρόσφυγες συνάντησαν σημαντικά προβλήματα στο να επιδοθούν σε γεωργικές ή εμπορικές ένασχολήσεις και να αφομοιωθούν από το υπάρχον κοινωνικό σύνολο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων περιπτώσεων αποτελούν οι εγκαταστάσεις των Σουλιωτών στο Ἀργίριο, των Ἡπειρωτῶν στην Κυλλήνη αλλά και αρκετῶν Σαρακατσάνων, κυρίως στην περιοχή τῆς Μενδενίτσας και τῆς Αἰτωλοακαρνανίας.

Ὑπό αὐτὲς τὶς συνθήκες τὸ θέμα τῆς ἀφομοίωσης τῶν προσφύγων ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τῆς περιόδου τοῦ Ὀθωνα (1832-1862) εἶναι ἀρκετὰ πολὺπλοκο, καθὼς μάλιστα ἡ ἴδια ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν εἶχε ἀποκρυσταλλώσει τὰ βασικὰ τῆς χαρακτηριστικὰ, δεδομένου ὅτι οἱ παραδοσιακὲς κοινωνικὲς δομὲς ποὺ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, βρισκόνταν ὑπὸ ἀμφισβήτηση καὶ ξεκινούσε μιὰ προσπάθεια συγκρότησης κοινωνικῶν δομῶν στὰ δυτικοευρωπαϊκὰ πρότυπα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὸ ἴδιο τὸ κράτος, πιστὸ στὴν πολιτικὴ ἔκφραση τοῦ ὁράματος τῆς «Μεγάλης Ἰδέας», δὲν φαινόταν νὰ ἐπιθυμεῖ τὴν ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητην εγκατάσταση τοῦ προσφυγικοῦ στοιχείου στὸ ἑλληνικὸ βασίλειο καὶ τὴ συνακόλουθη ἀφομοίωσή του.

Παρὰ ταῦτα οἱ πρόσφυγες ἐμφανίζονται νὰ ἐπιθυμοῦν τὴν ἀρμονικὴ συνύπαρξή τους μὲ τοὺς ντόπιους καὶ τὴν ἀποδοχὴ τους ὡς ἰσότιμα μέλη τῆς ἴδιας κοινωνίας. Ἐτσι σταδιακὰ συνεισφέρουν πολλὰ στοὺς τόπους ὅπου ἐγκαθίστανται τόσο σὲ οἰκονομικὸ ὅσο καὶ σὲ κοινωνικὸ ἐπίπεδο. Διότι δὲν προσφέρουν ἀπλῶς ἐνεργὸ οἰκονομικὰ πληθυσμὸ σὲ καιροὺς πενίας γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καθορίζουν μὲ τὴ στάση τους καὶ τὴν πορεία δύο οὐσιαστικῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων. Ἀπὸ τὴ μιὰ θέτουν ἐπιτακτικὰ τὸ θέμα τῆς διανομῆς τῶν ἐθνικῶν γαιῶν καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀποκατάστασης τόσο τῶν ἰδίων ὅσο καὶ τῶν γηγενῶν κατοίκων, ἀπὸ τὴν ἄλλη συντηροῦν μιὰ κοινωνικὴ ὁμάδα, ἱκανὴ νὰ στηρίξει γιὰ ἕναν σχεδὸν αἰῶνα τὸ ὄραμα τῆς ἐπανάκτησης τῶν ἀλύτρωτων ἀκόμη ἐδαφῶν, τὸ ὄραμα δηλ. τῆς «Μεγάλης Ἰδέας».

ΧΑΡΤΗΣ 4: Κυριώτερες περιοχές καταγωγής των Ήπειρωτών προσφύγων.

ΧΑΡΤΗΣ 3: Τόποι έγκατάστασης Ήπειροθεσσαλών και Σαρακατσάνων προσφύγων κατά την άθωνική περίοδο 1835-1861.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11: ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Η Π Ε Ι Ρ Ω Τ Ε Σ		Θ Ε Σ Σ Α Λ Ο Ι
Χειμάρρα Άργυροκάστρο Ίωάννινα Καλαρρύτες Περοβόλι Μέτσοβο Ζαγόρια Κεράσοβο	Β. Ήπειρος Ίωάννινα	Μαγνησία (Θεσσαλομάγνητες) Μιτζέλα Όλυμπος Άγραφα Λάρισα Πλάτανος Πλάτανος Γιαννιτζού
Άρτα Κομπότι	Άρτα	
Θεσπρωτία (Τζαμουριά) Σούλι	Θεσπρωτία	
Πάργα	Πρόβεζα	

**ΠΙΝΑΚΑΣ 12: ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ,
ΘΕΣΣΑΛΩΝ ΚΑΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ**

ΤΟΠΟΙ / ΚΑΤΑΓΩΓΗ	ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΙ	ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ
ΑΙΤΩΛΟ- ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ	Άγρίνιο Θυάμος Κατούνα Ναύπακτος Άντίρριο Μεσολόγγι		Λεπενού - Παλιομόνινα - Αετός - Ντερσοβά - Κρουνέρι
ΦΘΙΩΤΙΔΑ ΒΟΙΩΤΙΑ ΦΩΚΙΔΑ	Λιβαδειά Μενδενίτσα Λαμία Μώλος Νευρόπολη	Αταλάντη Σούρη Μενδενίτσα Γιαννιτζού Νέα Μιτζέλα Άγιος Νικόλαος	Προσκυνά - Δριστέλα - Σαπούνι - Μπαξέ - Κατζούλα - Κόκλα - Μενδενίτσα - Δαύλεια - Τσουκαλάδες - Σκούρτα - Κόκκινο - Κούκουρα - Ζαγλαρά - Βρασταμίτες - Παλιοπαναγιά - Μέρα - Καραμούκα - Κάτερνα - Καζνέτσι - Άμπελάμι - Λαμία - Μάκρеси - Σούρη - Νευρόπολη - Στόρφακα - Καλαμάκι
ΠΕΛΛΟΠΟ- ΝΗΣΟΣ	Πάτρα - Κυλλήνη		

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΟ ΚΛΕΦΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

«ΚΑΤΩ ΣΤΟΥ ΒΑΛΤΟΥ ΤΑ ΧΩΡΙΑ»

ΑΥΓΕΡΙΝΟΥ Θ. ΑΝΔΡΕΟΥ

Τὸ κλέφτικο αὐτὸ τραγούδι «Κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά» εἶναι, ἴσως, τὸ πιὸ ἀγαπητὸ δημοτικὸ τραγούδι στὸν ἑλληνικὸ λαό, πού τὸ τραγουδάει καὶ τὸ χορεύει σὲ κάθε περίσταση, τιμῶντας ἔτσι τὰ κατορθώματα τῆς ἑλληνικῆς κλεφτουριάς, ἢ ἀνάμνηση τῶν ὁποίων ἀποφέρει ψυχικὴ εὐφορία καὶ πλημμυρίζει τὶς καρδιές μὲ ἔθνικὴ ὑπερηφάνεια. Δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπ' τὶς μαθητικὲς γιορτὲς τῶν ἑλληνοπαίδων καὶ ἀπὸ τὶς ἔθνικὲς γιορτὲς τῶν Ἑλλήνων ὅπου γῆς καὶ βέβαια ἀπ' τοὺς χοροὺς καὶ τὰ πανηγύρια κυρίως τῆς ὄρεινῆς ὑπαίθρου.

Συνήθως τραγουδιέται καὶ χορεύεται στὴν κορυφωση τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ τοῦ πανηγυριοῦ. Εἶναι ἕνας γνήσιος, λεβέντικος, τσάμικος χορὸς, πού ξεκινάει ἀργὸς καὶ συνεχίζει ἐπιβλητικὸς καὶ μεγαλοπρεπής, γιομίζοντας τὶς καρδιές μὲ ἔθνικὴ ἔπαρση καὶ αἰσθήματα σιγουριάς. Ὅποιος ἔτυχε νὰ δεῖ ἀπὸ κοντὰ δεξιότητες ἀρειμάνιους, ὄρεσίβιους χορευτὲς νὰ χορεύουν σὲ πανηγύρι τὸ χορὸ αὐτὸ ὑπὸ τοὺς ἦχους τοῦ κλαρίνου καὶ τοῦ νταουλιοῦ, σχεδὸν ἐκστασιασμένους, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ παρασύρθῃ καὶ αὐτὸς στὴν ιδιότυπὴ αὐτῆ ἔθνικὴ μυσταγωγία καὶ στὴ λάβα πού ἐκτοξεύεται ἀπ' τὴ λίμνη τῆς ἑθνικῆς λεβεντιάς¹.

Ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ ἦταν τὸ τραγούδι αὐτὸ καὶ στοὺς κλέφτες, οἱ ὁποῖοι τὸ τραγουδοῦσαν καὶ τὸ χόρευαν παντοῦ, ἀπ' τὰ περὶφανα Τζουμέρκα καὶ τὰ θρυλικά Ἄγραφα μέχρι τὶς ἀνηφοριὲς τοῦ Βάλτου καὶ τοῦ Ξερόμερου, καὶ ἀπ' τὸ Καρπενήσι καὶ τὰ Σάλωνα μέχρι τὶς παρυφῆς τοῦ Ζητουνιοῦ καὶ τὶς κορφές τοῦ Ὀλύμπου. Τὸ τραγουδοῦσαν οἱ κλέφτες γιὰ νὰ θυμῶνται τὰ κατορθώματα τῶν παλαιότερων κλεφτῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ παίρνουν θάρρος καὶ δύναμη ὅπου καὶ δταν οἱ εἰδικὲς περιστάσεις τὸ καλοῦσαν καὶ τὸ ἐπέβαλλαν.

Ἄς θυμηθοῦμε χαρακτηριστικὰ ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος, στὶς 8 Μαΐου 1821, ζήτησε ἀπ' τὰ λιγοστὰ παλικάρια του (πού δὲν ξεπερνοῦσαν τὰ 120) νὰ χορέψουν αὐτὸ τὸ τραγούδι καὶ μετὰ τὸ χορὸ νὰ μποῦν στὸ ἱστορικὸ χάνι τῆς Γραβιάς

1) Βλ. Κώστα Ρωμαίου: *Κοντὰ στὶς ρίζες*, Ἔκδοση 1959, σελ. 303 ἐπ. καὶ τοῦ ἰδίου: *Ἡ ποίηση ἐνὸς λαοῦ*, ἔκδοση 1968, σελ. 194 ἐπ.

για να αντιμετωπίσουν το πέρασμα προς το Μοριά της πολυάριθμης στρατιάς των Τούρκων, που αριθμούσε 7.000 στρατιώτες, βαριά όπλισμένους και 1000 ίππεις. «Ἄϊ, ὄρε παιδιά, ὅποιος θέλει ν' ἀκολουθήσει, ἄς πιαστεῖ στό χορό», τοὺς εἶπε καὶ πρῶτος ἔσυρε τὸ χορὸ ὁ ἴδιος καὶ μπήκε στό χάνι. Τὸν ἀκολούθησε ὁ Γκούρας (ὁ φονιάς του ἀργότερα), ὁ Παπανδριάς, ὁ Τράκας, ὁ Γοβγίνας, οἱ Καπογιωργαῖοι, ὁ Ζαφείρης καὶ ἕνα ἕνα ὅλα τὰ παλικάρια, δὲν κίότρεψε κανένα!

Ἡ συνέχεια, βέβαια, εἶναι γνωστὴ καὶ παρέλκει ἢ ἀναφορὰ τῆς.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ παρατίθεται τὸ κείμενο τοῦ τραγουδιοῦ στὴν πιό, ἴσως, πιστὴ παραλλαγή του².

Κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά,
Ξερόμερο καὶ Ἄγραφα,
καὶ στὰ πέντε βιλαέτια,
– φάτε, πιέτε μῶρ' ἀδέρφια.
5 Ἐκεῖ ν' οἱ κλέφτες οἱ πολλοί,
ν'–ὄλοι ντυμένοι στό φλουρί–
Κάθονται καὶ τρῶν καὶ πίνουν
καὶ τὴν Ἄρτα φοβερίζουν.
Πιάνουν καὶ γράφουν μιὰ γραφή,
10 βρίζουν τὰ γένεια τοῦ Κατῆ.
Γράφουνε καὶ στό Κομπότι,
προσκυνοῦν καὶ τὸ Δεσπότη.
«– Συλλογιστῆτε το καλά,
γιατὶ σᾶς καίμε τὰ χωριά.
15 Γλήγορα τ' ἀρματολίκι,
γιατ' ἐρχόμαστε σὰ λύκοι».

Εἶναι ἄξιο ἀπορίας ποὺ γιὰ περίπου 200 χρόνια δὲν γνωρίζαμε τίποτε, ἢ σχεδὸν τίποτε, γι' αὐτὸ τὸ τόσο ἀγαπητὸ σὲ ὀλόκληρο τὸν ἑλληνικὸ λαὸ δημοτικὸ - Κλέφτικο τραγούδι. Κανεὶς μελετητῆς δὲν ἀσχολήθηκε σοβαρὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ γνωρίζουμε οὔτε τοὺς πρωταγωνιστὲς τοῦ ἐπεισοδίου, οὔτε πότε συνέβη αὐτὸ καὶ οὔτε φυσικὰ τὸ γιατί συνέβη. Δὲ γνωρίζαμε ἐπίσης ἀν οἱ πρωταγωνιστὲς τοῦ συμβάντος ἦταν ἀρματοῦλοι ποὺ γιὰ κάποιον λόγο ἔχασαν τ' ἀρματολίκι (καὶ ποιοῦ;) καὶ πῆξαν μὲ ἀπειλὲς τῆς Ἀρχῆς (τὸν Κατῆ τῆς Ἄρτας καὶ τὸ Δεσπότη) νὰ τὸ ξαναπάρουν ἢ μήπως ἦταν κλέφτες ποὺ εἶχαν τὴν ἐπιδίωξη αὐτῆ. Στὰ προεπαναστατικὰ χρόνια (1700-1821) ἦταν πολὺ συνηθισμένο κλέφτες νὰ γίνονται ἀρματοῦλοι

2) Παραλλαγὲς τοῦ τραγουδιοῦ κυκλοφοροῦν ἀρκετὲς, ποικίλλουν δὲ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, ἀναλόγως τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας τους καὶ τοῦ τόπου ποὺ τραγουδιέται ἢ καὶ κάθε μία ἀπ' αὐτές. Ἄπο τίς πιὸ ἀξιόλογες χρονολογικὰ εἶναι καὶ οἱ ἐξῆς: α) C. Fauriel, τόμ. Α', σ. 84 (Στὴν ἑλληνικὴ μετάφραση, σσ. 110-111). β) Ἄντ. Μανούσου, *Τραγούδια ἐθνικά*, Κέρκυρα, 1850, τόμ. Α', σσ. 73-75. γ) Σπ. Ζαμπέλιου, *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος*, Κέρκυρα, 1852, σελ. 654 ἀρ. 1. δ) Ἄ. Ἰατρίδου, *Συλλογὴ δημοτικῶν ἀσμάτων ἐν Ἀθήναις 1859*, σσ. 10-11. Καὶ ε) Απ. Passow, *Τραγούδια Ρωμαίικα*, 1860, ἀρ. 139.

και τὸ ἀντίστροφο, ἀνάλογα μὲ τὶς εἰδικές συνθήκες ποὺ διαμορφώνονταν ἀνάμεσα σ’ αὐτοὺς και τὸν Τούρκο κατακτητὴ. Αὐτὸ συνέβαινε στὰ Ἡπειρωτικὰ βουνά, τὰ Ἰγροφρα, τὴ Ροῦμελη και τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, ὄχι ὁμως και τὸ Μοριά, στὸν ὁποῖο ὑπῆρχαν μόνο κλέφτες, ὄχι ὁμως και ἀρματολῶι, λόγω εἰδικῶν γεωγραφικῶν συνθηκῶν και διοικητικῶν εὐκολιῶν τῆς Πύλης, ἡ ὁποία συνεργάστηκε μὲ ντόπιους οἰκονομικὰ ἰσχυροὺς Ἑλληνας, κυρίως γαιοκτῆμονες (κοτζαμπάσηδες). Δὲ γνωρίζαμε, λοιπὸν, τίποτε. Ὑπῆρχε βέβαια ἡ δημοσίευση τοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ τὸν Γάλλο Fauviel (Δημοτικὰ τραγοῦδια τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος 1824, σελ. 110-111), μὲ τὸν τίτλο «Γραφὴ τῶν κλεφτῶν τοῦ Βάλτου», μὲ ὀλιγόστιχο πρόλογο, ὁ ὁποῖος τίποτε δὲν προσέθετε στὶς γνώσεις μας. Δέχεται ὁ Fauviel ὅτι λείπουν οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ποίηση «δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ ἔξοχον, ὅτι τὸ περιστατικὸ συνέβη στὴν Ἀχαρνανία, σὲ ἐποχὴ ἀκαθόριστη, ἀλλὰ ὄχι παλαιότερη ἀπὸ τὸ 1750. Κάνει, στὴ συνέχεια, ὑποθέσεις ὁ Fauviel ὅτι τ’ ἀρματολῶι ἢ τ’ ἀρματολῶικια ποὺ χάθηκαν δόθηκαν ἀπ’ τοὺς Τούρκους σὲ Ἀλβανοὺς κ.τ.λ.

Ἡ παραλλαγὴ ποὺ δημοσιεύει ἐλάχιστα διαφέρει ἀπ’ αὐτὴ ποὺ παρατίθεται παραπάνω. (Διαφορὲς ὑπάρχουν στὸ στίχο 4 «Ἐβγατε νὰ ἰδῆτ’ ἀδέρφια! ἀντὶ τοῦ «φάτε, πιέτε, μωρ’ ἀδέρφια» και κυρίως στὸ στίχο 10 «χέζουν τὰ γένια τοῦ Κατῆ», ἀντὶ τοῦ «βρίζουν τὰ γένεια τοῦ Κατῆ». Σημειώνεται ἐδῶ ὅτι τοῦλάχιστον στὴν ὄρεινὴ Ἄρτα και στ’ Ἄγραφα, ἀπ’ ὄσο γνωρίζω ὁ ἴδιος, ὁ στίχος ποὺ ἀφορᾷ τὸν Κατῆ τραγοῦδιέται ὅπως ἀκριβῶς τὸν παραθέτει ὁ Fauviel.

Ὁ Γιάννης Ἀποστολάκης, ὁ σπουδαιότερος αἰσθητικὸς τοῦ κλέφτικου τραγουδιοῦ, ποὺ ἀσχολήθηκε σοβαρὰ μὲ τὴ δομὴ, τὴν τέχνη και τὴν ἀξία του και ἀναζήτησε μὲ ἐπιμονὴ τὴ γνησιότητά του ἢ μὴ, πιστὸς ἀπόλυτα στὴ βασικὴ ἀρχὴ και θέση του ὅτι τὸ γνήσιο κλέφτικο τραγοῦδι ἐξυμνεῖ μόνο ἕνα κλέφτη και ἕνα ἐπεισόδιο τῆς ζωῆς του (καλὸ ἢ κακό), θεωρεῖ τὸ τραγοῦδι αὐτὸ χωρὶς ἰδιαίτερη ἀξία, ἀνάξιο προσοχῆς³.

Ὁ Νικόλαος Πολίτης δὲν συμπεριλαμβάνει τὸ τραγοῦδι αὐτὸ στὴν πολὺ σπουδαία ἐργασία του, βασικὴ και θεμελιακὴ, γιὰ τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, *Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*, Ἀθῆναι 1914, τὸ ἴδιο και ὁ Δημήτριος Πετρόπουλος στὸ ἐπίσης σημαντικὸ ἔργο του *Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ τραγοῦδια*.

Τὸ τραγοῦδι δημοσιεύεται στὴν *Ἐκλογὴ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (τόμ. Α΄, 1962, σελ. 261), μὲ ἐπιμέλεια Δ. Α. Πετρόπουλου, μὲ μικρὴ εἰσαγωγὴ, ποὺ οὐσιαστικὰ εἶναι ἡ ἴδια ποὺ ἔγραψε πρὶν 140 περίπου χρόνια σὲ γλῶσσα γαλλικὴ ὁ Fauviel μεταφρασμένη σὲ γλῶσσα καθαρεύουσα:

Δὲν εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον ὑπὸ τινῶν και πότε ἔλαβε χώραν ἢ ἐν τῷ ἴσματι ἀναφερομένη ἀπειλὴ κατὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τῆς Ἄρτης. Ἐκ τοῦ αἰτήματος ὁμως περὶ ἀποδόσεως τοῦ ἀρματολῶικίου φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀρματολῶν, οἵτινες ἐκδιωχθέντες ἐκ τῆς περιφερείας τῶν ἐγένοντο κλέφτες. Τοιαῦται μεταλλαγὰ ἦσαν συχνὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρματολισμοῦ, ἴδια περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος, εἰς οὓς χρόνους ἀνάγεται πιθανῶς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ τραγουδιοῦ.

3) Βλ. Γιάννη Ἀποστολάκη: *Τὸ Κλέφτικο Τραγοῦδι* (Τὸ πνεῦμα και ἡ τέχνη του).

Γιὰ νὰ προχωρήσει ἡ ἔρευνα τοῦ τραγουδιοῦ θὰ πρέπει ν' ἀπαντήσουμε στὰ ἔξης ἐρωτήματα: Ποῦ ἐγινε τὸ ἐπεισόδιο πού ἐξυμνεῖ αὐτό, πότε ἐγινε, ἀπὸ ποιούς ἐγινε, ἂν στρεφόταν κατὰ Τούρκων μόνο ἢ στρεφόταν καὶ κατὰ Ἑλλήνων, γιατί ἐγινε καί, φυσικά, ἂν πέτυχε ὁ σκοπὸς τῶν πρωταγωνιστῶν, πού μὲ τόση ἀνυπομονησία ἐπιζητοῦσαν οἱ δράστες τῆς ἀπειλῆς.

Συνήθως στὰ ἀξιόλογα, γνήσια δημοτικά τραγούδια ὁ πρῶτος στίχος εἶναι πάντοτε σημαντικὸς, χρήσιμος καὶ πολύτιμος καὶ ἐμπεριέχει σημαντικὰ στοιχεῖα: τὸ ὄνομα τοῦ πρωταγωνιστῆ (τοῦ Κίτσου ἢ μάνα κάθονταν στὴν ἄκρη στοῦ ποτάμι,... Βγήκεν ὁ Νάννος στὰ βουνά, ψηλά στὰ κορφοβούνια... Ὁ ἥλιος ἐβασίλευε καὶ ὁ Δῆμος διατάζει,... Γράφ' ὁ Γιαννούλας μιὰ γραφή καὶ ἔνα καμημένο γράμμα,... Τὸ Δίπλα φίλοι ἔλεγαν καὶ τὸν παρακαλοῦσαν,... Προσκύνα, Λιάκο, τὸν πασιᾶ, προσκύνα τὸ βεζίρη,... Ὁ Νικοτσάρας πολεμᾶ μὲ τρία βιλαετία,... Κοίεται ὁ Πλιάτσικας, κοίεται στὴν ἔρημη τῆ βρύση,... Χριστέ, καὶ τί νὰ γίνανε οἱ Κολοκοτρωναῖοι;... Βασίλη μ', κάσπε φρόνιμα, νὰ γίνης νοικοκύρης,... Ὁ Σκυλοδήμος ἔτραγε στὰ ἔλατ' ἀποκάτου,... κ.τ.λ.) ἢ τὸν τόπο τοῦ ἐπεισοδίου, τὸ μέρος πού διαδραματίζονται ὅσα θὰ ἐξυμνήσει παρακάτω τὸ τραγούδι (Ἐσεῖς βουνά τοῦ Γρεβενοῦ καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου,... Χρυσὸς ἀ'ιτὸς τριγύριζε ὄξ' ἀπ' τὸ Μεσολόγγι,... Κίνησα ὁ μαῦρος, κίνησα, νὰ πάω στοῦ Καρπενήσι,... Ἀνάμεσα τρεῖς θάλασσεσ, Κασσάντρα καὶ Ἅγιον Ὅρος,... Τὶ ἔχουν τῆς Πάτρας τὰ βουνά καὶ στέκουν βουρκομένα,... Καλόγερος ἐκλάδευε στ' ἀμπέλι στοῦ Βιδόνη,... Ἀνάμεσα τὴν Χίλιαδοῦ, ζερβιά μερ-γιά τῆς Γούρας... Ἐσεῖς, πουλιά τῆς Ρούμελης καὶ ἀηδόνια τῆς Μπαρδουνίας,... Τρεῖς περδικούλεσ κάθονται στὴ ράχη στὴ Φουντάνα,... Σείστηκε ἡ Μάνη, σείστηκε, σείστηκε ἡ Ἅγια Μαύρα,... κ.τ.λ.). Στὸ τραγούδι πού ἐξετάζουμε ὁ πρῶτος στίχος δηλώνει τὸν τόπο τοῦ ἐπεισοδίου, τοῦ ἱστορικοῦ περιστατικοῦ πού ὑμνεῖται, πού συνέβη «κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά» καὶ σὲ ἕκταση πέντε βιλαετίων, τὰ ὁποῖα, βέβαια, πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε, ἐκτὸς δύο, τοῦ Ξηρομέρου καὶ τῶν Ἀγραφῶν, πού ἀναφέρονται εἰδικά. Ἀφοῦ δὲ γνωρίζουμε τὸ πότε ἐγινε ἀκριβῶς (μένει πρὸς διευκρίνηση), ἂς δοῦμε ἀπὸ ποιούς ἐγινε. Σίγουρα ἦταν πολυάριθμοι «οἱ κλέφτες οἱ πολλοί», ὄχι πιωχοὶ καὶ ρακένδυτοι, ἀλλὰ «ὄλοι ντυμένοι στοῦ φλουρί», πού σημαίνει ὅτι ὅλα τὰ ἄρματα τους (κουμπούρες, γαταγάνια, καριοφίλια) εἶναι ἀσημοστολισμένα καὶ «φλωροκαπνισμένα». [Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ στίχους ἀπ' τὸ κλέφτικο τραγούδι «ΤΩΝ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΑΙΩΝ»... πῶχουν τ' ἀσήμα τὰ πολλὰ, τίς ἀσημένιες πάλλες καὶ τὰ σελάχια τὰ χρυσὰ μπιστόλεσ καπνισμένες...⁴]. Ἄρα, συνακόλουθα, οἱ πρωταγωνιστῆς εἶναι πλούσιοι κλεφταρματωλοὶ τῆς Ρούμελης, ἄρχοντες διακεκριμένοι, διαθέτουν σίγουρα πολεμικὴ πείρα, ἀνδρεία, γνωρίζουν τὸν Τούρκο διοικητὴ τῆς Ἄρτας, τὸν Κατή, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦν⁵ καὶ τὸ Δεσπότη,

4) Καπνισμένες = ἐπίχρυσες.

5) Ὁ Κατῆς εἶχε μόνο δικαιοδοτικὲς ἀρμοδιότητες, ὄχι ὁμως καὶ διοικητικὲς. Συνεπῶς, ἡ ἀπειλὴ καὶ τὸ αἶτημα τῶν κλεφτῶν δὲν ἔπρεπε ν' ἀπευθυνθεῖ σ' αὐτόν, ἀφοῦ ἦταν ἀναρμόδιος. Οἱ κλέφτες μὲ βεβαιότητα, ὁμως, γνώριζαν ὅτι Κατῆς τῆς Ἄρτας διοριζόταν πάντοτε πρόσωπο μὲ κύρος, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμη ἦταν μεγαλύτερη τοῦ τοπικοῦ Ἄγα καὶ ὁ ὁποῖος πάντοτε τὸν συμβουλευόταν κατὰ τὴ λήψη σημαντικῶν ἀποφάσεων. Ὁ συγκεκριμένος Κατῆς πρέπει νὰ ἦταν ὁ ἐπόμενος ἢ μεθεπόμενος ἐκείνου πού ἄρπαξε καὶ σκότωσε ὁ θρυλικὸς Χρῖστος Μηλιώνης, περίπου στὰ 1750. – Βλ. τὸ διήγημα τοῦ Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη «ΧΡΙΣΤΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ», τὸ κλέφτικο τραγούδι γιὰ τὸ Χρῖστο Μηλιώνη,

γιατί τὸ μὲν ἐγγείρημα εἶναι πολὺ δύσκολο καὶ δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ τὸ ἀναλάβουν ἀσήμαντοι κι ἀδύνατοι κλέφτες, τὸ δὲ ὕφος «τῆς γραφῆς» προδίδει ἀκριβῶς γνωριμία τῶν ἐμπλεκομένων μερῶν.

Οἱ κλέφτες «κάθονται καὶ τρῶν καὶ πίνουν καὶ τὴν Ἄρτα φοβερίζουν». Ἡ Ἄρτα, βέβαια, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, στὴν ὁποία ὑπάγονταν πολλὰ βιλαέτια, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ «τὰ πέντε βιλαέτια» πού τώρα ἀναζητοῦμε, ἦταν ἡ ἔδρα τοῦ Τοῦρκο Διοικητῆ καὶ τοῦ Κατῆ (Δικαστῆ), καὶ φυσικὰ ἔδρα τοῦ Δεσπότη (Μητροπόλη).

Ἄλλο ἓνα ἐρώτημα πού ἀνακύπτει στὸ τραγούδι αὐτό, ἀπ' τοὺς συγκεκριμένους στίχους, εἶναι τὸ ἑξῆς: Οἱ κλέφτες, βέβαια, πολλὲς φορὲς γλεντοῦσαν καὶ διασκεδάζαν, τοὺς ἀπασχολοῦσε ἡ ἀπόλαυση τῆς καλοφαγίας καὶ τῆς καλοπέραςης, σὰν ἀντιστάθμισμα στὴ σκληρὴ κι ἐπικίνδυνη καθημερινὴ τους ζωῆς⁶. Φάτε καὶ πιέτε βρὲ παιδιά, χαρεῖτε νὰ χαροῦμε». Ὅμως στὴ συγκεκριμένη περίσταση, οἱ συγκεκριμένοι κλέφτες, εἶχαν σὲ ἐξέλιξη σοβαρὸ ἐγγείρημα, σύγκρουση μὲ τὸν Τοῦρκο καὶ ἐναντίωση (ὅπως παρακάτω θὰ δοῦμε) μὲ τὶς Χριστιανικὲς Ἀρχές. Εἶχαν χρόνο καὶ διάθεση γιὰ καλοφαγίες καὶ διασκεδάσεις; Ἡ, μήπως, τὸ τραγούδι εἶναι μεταγενέστερο κατὰ πολὺ τοῦ συμβάντος, σὲ χρόνο εὐτυχέστερο, πού ὅλα τελείωσαν καλὰ γιὰ τοὺς κλέφτες καὶ αὐτοί, τρώγοντας, πίνοντας καὶ διασκεδάζοντας, θυμόνταν τὰ παλιά τους κατορθώματα; Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα θὰ ἐπιχειρηθεῖ παρακάτω.

Οἱ κλέφτες ἔχουν τὰ αἰτήματά τους, νὰ πάρουν δηλαδὴ τ' ἄρματολίκι καὶ ν' ἀναγνωριστοῦν ἀπ' τὶς τουρκικὲς διοικητικὲς καὶ στρατιωτικὲς ἀρχές οἱ ἐκπρόσωποι τους σὲ μεγάλες ὀρεινὲς περιοχές, ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια τοῦ τόπου, γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων, οὐσιαστικὰ ν' ἀναγνωριστοῦν τοπικοὶ ἄρχοντες. Τὸ ἄρματολίκι, μὲ ὑποδιαίρεση τὰ καπετανάτα, εἶχε ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἡμιανεξάρτητης τοπικῆς αὐτοδιοίκησης, στὴν ὁποία, κατὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς κανονισμοὺς, δὲν ἐπιτρεπόταν ἡ παρουσία τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, εἰσπρακτῶρων ἢ ἄλλων διοικητικῶν ὑπαλλήλων.

Στοὺς στίχους 7-14 τοῦ τραγουδιοῦ ἔχουμε ἀναφορὰ στὰ μέσα πού χρησιμοποιοῦν οἱ Καπεταναῖοι αὐτοὶ γιὰ νὰ πραγματώσουν τὸ σκοπὸ τους. Γράφουν καὶ στέλνουν δύο γράμματα, μὲ ἴδιο περίπου περιεχόμενο, τὸ ἓνα ἀπευθύνεται στὸν Τοῦρκο Διοικητῆ ἢ «Κατῆ», ὅπως τὸν ὀνοματίζει τὸ τραγούδι, τῆς Ἄρτας, καὶ τὸ ἄλλο στὸν ἐκπρόσωπο τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, τὸ Δεσπότη ἢ Μητροπολίτη. Ὁ στίχος 11 (γράφουμε καὶ στὸ Κομπότι) εἶναι στ' ἀλήθεια δυσεξήγητος, ἀφοῦ στὸ Κομπότι (γενέτειρα τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ, ἰδρυτῆ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας), πού ἀπέχει μόλις 3 μίλια ἀπ' τὴν Ἄρτα, δὲν ἔδρευαν στρατιωτικὲς καὶ διοικητικὲς Ἀρχές. Ἴσως ὁ στίχος αὐτὸς νὰ παρερσέφρυσε στὸ τραγούδι γιὰ λόγους δομικοὺς (ὁμοιοκαταληξία κ.τ.λ.) ἢ γιὰ νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ ἀπειλὴ τῶν Καπεταναίων ἦταν αὐστηρὴ καὶ γενικὴ, ἀφοροῦσε ἐπομένως καὶ τὸ Κομπότι. Τὸν μὲν Κατῆ ἀπειλοῦν

Συλλογὴ Α. Passow, 5.1, συλλογὴ Δημ. Πετρόπουλου, Α', 2, σελ. 178, Ἐκλογὴ ἀπὸ τὰ Τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ν. Γ. Πολίτη, 49, Αὐγ. Ἀνδρέου: Χρῆστος Μηλιώνης, «Μετὰ τὴν καταγίδα, 2003, σελ. 61.

6) Βλ. Γεωργίου Ζώρα, *Δημοτικὴ Ποίησις* Ἀθήνα, 1962, σελ. 88, ὅπου καὶ παραπομπὲς σὲ συναφεῖς ἀναφορὲς τοῦ Ἄλκη Θυρῶλου.

και περιφρονοῦν (βρίζουν ἢ χέζουν τὰ γένια του Κατῆ), τὸν Δεσπότη, ὅμως, ἀντίθετα «προσκυνοῦν», αὐτό, τοῦλάχιστον, σὲ πρώτη ἀνάγνωση τοῦ τραγουδιοῦ.

Ἄν θυμηθοῦμε, ὅμως, ὅτι οἱ σχέσεις τῶν ἀρματοκλεφτῶν μὲ τὸν ἀνώτερο και ἀνώτατο κληρο, πολλές δὲ φορὲς και μὲ τὸν κατώτερο, ποτὲ δὲν ἦταν καλές⁷, ἀλλὰ ἀνταγωνιστικές, και ὅτι ἀπὸ τὸ κλέφτικο τραγούδι ἀπουσιάζει τελείως ἡ θρησκευτικότητα, ἐκτὸς ἀπὸ λίγους στίχους πού κι αὐτοὶ στὸ σύνολό τους θεωροῦνται νόθοι⁸, γίνεται φανερό ὅτι οἱ Καπεταναῖοι, στέλνοντας τὸ γράμμα αὐτὸ στὸ Δεσπότη, δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ ἐκφράσουν σεβασμὸ, νὰ τὸν προσκυνήσουν και νὰ πάρουν τὴν εὐχή του, ἀλλὰ νὰ τοῦ ζητήσουν νὰ ἀσκήσει τὴν ἐπιρροή και τὸ κύρος του πρὸς τοὺς Τούρκους, νὰ πετύχει τὸ ἐγχείρημά τους, ἀλλιῶς εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κάψουν και τὰ χριστιανικὰ χωριά τῆς Ἐπισκοπῆς του, μὲ λίγα λόγια γίνεται δλοφάνερο ὅτι ἀπειλήθηκε και ὁ Δεσπότης.

«Συλλογισθῆτε το καλά
γιατί σᾶς καίμε τὰ χωριά»

Ἐπομένως, ἔχουμε νὰ κάνουμε ὅπωςδήποτε μὲ μιὰ διπλὴ ἐπιστολή, πανομοιότυπη, πού στάλθηκε ἀπ' τοὺς ἐπαναστατημένους κλεφταρματολούς και στὸν Κατῆ και στὸν Δεσπότη τῆς Ἄρτας, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσαν μὲ ἐπιμονή τὸ ἀρματολίκι, ἀπειλώντας ὅτι, σὲ ἀντίθετη περίπτωση, θὰ πυρπολήσουν τὰ χωριά (τουρκικὰ και χριστιανικὰ) τοῦ Βάλτου και τῶν ἄλλων βιλαετιῶν.

Ἡ ἀπειλή τῆς πυρπολήσεως χωριῶν, τουρκικῶν και χριστιανικῶν, προκειμένου νὰ πετύχουν οἱ κλεφταρματολοὶ συγκεκριμένα ὠφελήματα, οἰκονομικὰ ἢ ἄλλα, ἦταν συνήθειά τους ἀπὸ παλιὰ και ἔφερεν τὰ ποθητὰ σ' αὐτοὺς ἀποτελέσματα σχεδὸν πάντα.

7) Βλ. *Ἑλληνικὴ Νομαρχία*, Ἀνωνύμου τοῦ Ἑλληνοσ, 1806. Βλ. ἐπίσης τὸν ἀφορισμὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', τὴν προδοσία τῶν Σουλιωτῶν στὸν Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης και Οὐγκροβλαχίας και τὴν ἐπακολουθεῖσα σφαγὴ τῆς Πρέβεζας, τὴν προτροπὴ τοῦ Μητροπολίτου Θηβῶν, Ἰερωνύμου (και μετέπειτα Πατριάρχου!), πρὸς τὸν χριστιανικὸ πλῆθυσμό νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα στοὺς Τούρκους και νὰ σκοτώσουν τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδρούτσο, κι ἀργότερα τὴν ἐντολὴ τοῦ ἴδιου πρὸς τὸν Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια, νὰ καταργήσει τὸ ἐλεύθερο Κράτος! Βλ., ὡσαύτως, τὸν ἀφορισμὸ τῶν Κολοκοτρωνιάων ἀπ' τὸν Πατριάρχη (1806) και τὸν ἀφανισμὸ τους μὲ προδοσία ἱερέως «Κοῖτα καλά καλόγερε νὰ μὴ μᾶς μαρτυρήσεις, Γιῶργος σοῦ κόβει τὸ κορμὶ και Γιάννης τὸ κεφάλι...». Γιὰ τίς προδοσίες τῶν καλογέρων, τίς πληροφορίες πού πρόβημα ἔδιναν στοὺς Τούρκους σὲ βᾶρος τῶν Κλεφτῶν και τίς συνακόλουθες ἐκδικητικὲς ἐπιδρομὲς τῶν τελευταίων σὲ μοναστήρια Βλ. G. Fauriel, *Τὰ Δημοτικὰ τραγούδια τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος*, Εἰσαγωγικὸς λόγος, σελ. 33.

8) Βλ. Γιάννη Αποστολάκη: *Τὸ Κλέφτικο Τραγούδι. Τὸ πνεῦμα και ἡ τέχνη του*, ὅπου παρατίθεται ἡ αἰτιολογημένη ἀμφισβήτηση σὲ στίχους τέτοιους πού ἀναφέρονται στὴ θρησκευτικότητα, ὅπως π.χ. στὸ τραγούδι τοῦ Τότσκα «...Βοήθα Ἄη Λιᾶ τοῦ Μπουρμπουτσῶ κι ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα τοὺς Τούρκους νὰ χαλάσωμε, τσ' ἔχτροὺς τῆς πίστεός μας...», στὸ τραγούδι τοῦ Μπουκουβάλα, στίχος 17, «Λεβέντες, κάμετε καρδιά, σὰ χριστιανοὶ φανῆτε...».

Βλ. ἐπίσης, Μαριλίζας Μήτσου: Ἐπίγραμμα στὸ Δημοτικὸ Τραγούδι, Νέα Ἔστια, Δεκέμβριος 2003, σελ. 828 ἐπ. Γιὰ τὴ σύνδεση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ἀπ' εὐθείας μὲ τὴν Ἑλληνικὴ μυθολογία και τὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων προγόνων μας, βλ. Στ. Κυριακίδη, *Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ τῆς δημῶδους νεοελληνικῆς ποιήσεως*, Θεσσαλονίκη, 1934 και Κ. Ρωμαίου: *Ἡ ποίηση ἐνὸς λαοῦ*, Ἀθήναι, 1968 και Ἄγι Θέου, *Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων*, Ἀθήναι, 1952.

Ὁ Fauriel ἀναφέρεται ἐκτενῶς στήν τακτική αὐτή τῶν κλεφτῶν στοῦ ἔργο του *Δημοτικά τραγούδια τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος*, Εἰσαγωγικός λόγος, σελ. 33, στήν ἑλληνική ἐκδοση, 1955, μποροῦμε δε νά ἐμπιστευόμαστε τίς ἀπόψεις του, γιατί τό ἔργο του δημοσιεύτηκε τό ἔτος 1824, ἄρχισε ὁμως νά γράφεται πολὺ πρὶν τὴν ἐναρξη τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καί ἦταν χρονικά πολὺ κοντὰ στή ζωὴ καί στή δράση τῶν κλεφτῶν. Ἐπίσης, τίς περισσότερες πληροφορίες του τίς ἀντλεῖ ἀπὸ διακεκριμένους Ἕλληνες λογίους ποὺ γνωρίζαν καλὰ τὰ πράγματα στήν Ἑλλάδα (Ἀδαμάντιος Κοραῆς, Ἀνδρέας Μουστοξύδης, Χριστόδουλος Κλωνάρης, Γεώργιος Σχινᾶς, Νικόλαος Πίκκολος). Ἐὰς παρακολουθήσουμε τὸν Fauriel στοῦ θέμα αὐτό:

...Προσέτι συνέβαινε, εἰς περιπτώσεις ἐξαιρετικῆς ἀνάγκης ἢ ὁσάκις εἶχον μεγάλην ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δυνάμεις των, νά ἀναλαμβάνουν πλέον τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις καί νά ὑποχρῶνουν εἰς συνεισφοράς χωρία καί πόλεις. Ἡ συνήθειά των εἰς τὰς παρουσιαζομένας αὐτὰς εὐκαιρίας ἦτο νά στέλλουν εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον ἦσαν ἀποφασισμένοι νά ἀγρυρολογήσουν, μίαν γραπτὴν πρόσκλησιν, διὰ νά τοὺς καταβάλλουν ἕνα ὠρισμένον χρηματικὸν ποσὸν ἢ ὠρισμένην ποσότητα διαφόρων ἀντικειμένων εἰς εἶδος, καθορίζοντες τὴν ἡμέραν καί τὸν τόπον, ὅπου ἔπρεπε νά προσκομισθοῦν τὰ ζητηθέντα ἀντικείμενα. Ἡ πρόσκλησις αὐτὴ κατέληγε συνήθως μὲ τὴν ἀπειλὴν εἰς περίπτωσιν ἀμελείας ἢ μὴ ἐκτελέσεως, πυρπολήσεως τῶν χωριῶν, εἰς τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἀπηυθύνετο. Αἱ βίαιαι αὐταὶ ἀπαιτήσεις ἔφερον εἰς δύσκολον θέσιν τοὺς κατοίκους: Νὰ μὴ ἱκανοποιήσουν αὐτὰς, ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, τῶν ὁποίων ἢ συνήθεια ἦτο νά καταστρέφουν τὰ πάντα ἐκεῖ ὅπου οἱ Κλέφτες εἶχον κάτι διαρπάσει. Ἀκόμη προτοῦ ἕνα χωρίον ἐκτελέσει μίαν πρόσκλησιν τῶν Κλεφτῶν, ἄφηνε νά ἐπαναληφθῆ περισσότερο ἀπὸ μίαν φορὰν. Ἀλλὰ μία δευτέρα, μία τρίτη πρόσκλησις ἦτο ἀκόμη φοβερωτέρα, ὥριζε βραχύτερα χρονικὰ ὄρια ἢ ἡ πρώτη, —καί τὸ χαρτί, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο γραμμένη, ἔφερε ἐκδηλὰ τὰ σημεῖα τῆς ἐπαυξήσεως τοῦ ἐπείγοντος καί τοῦ κινδύνου— ἦτο καμμένον εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας καί τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς σιωπηρᾶς εὐγλωττίας σπανίως ἀπετύγχανε τοῦ σκοποῦ.

Ἐνάλογοι πρὸς αὐτὰς τὰς προσκλήσεις ἐγίνοντο ἐνίοτε προσωπικῶς πρὸς ἕναν ἀγὰ ἢ ἕναν ἀξιωματικὸν ἢ ἕναν Τούρκον δικαστικὸν ἢ εἰς τοὺς Ἕλληνας δεσπότης...

Ἐνακεφαλαιώνοντας τὰ παραπάνω, καταλήγουμε στοῦ συνακόλουθο συμπέρασμα: Πολλοὶ ἄρματωλοὶ τοῦ Βάλτου καί ἄλλων περιοχῶν, πλούσιοι, ἄρχοντες, ἐμπειροπόλεμοι, ἀποφασισμένοι γιὰ ὅλα, ποὺ γνωρίζουν προσωπικὰ τὰ πρόσωπα τῆς ἐξουσίας (πολιτικῆς, στρατιωτικῆς καί θρησκευτικῆς) καί ποὺ γιὰ κάποιον λόγο ἔχασαν τ' ἄρματολίκι ἐκβιάζουν τίς Ἀρχές τῆς Ἄρτας (Κατὴ καί Δεσπότη), νά ξαναπάρουν αὐτὸ ποὺ ἔχασαν, ἀπειλώντας σὲ διαφορετικὴ περίπτωσι νά πυρπολήσουν τὰ τουρκικὰ καί χριστιανικὰ χωριά⁹.

9) Τὰ τουρκικὰ χωριά ἦταν τὰ πλουσιότερα (εἶχαν γεωργικὴ παραγωγή) καί βρισκόνταν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὸν κάμπο καὶ ἐκτείνονταν ἀπὸ τὸ Κομπότι μέχρι τὴν Ἄρτα καί πέραν αὐτῆς (γέφυρα πο-

Ἡ λύση τοῦ αἰνίγματος αὐτοῦ βρῖσκεται ξεκάθαρη καί ὀλοφάνερη στό μνημειώδες ἔργο τοῦ Νικολάου Κασομούλη, μέ τίτλο Νικολάου Κ. Κασομούλη, ἀγωνιστοῦ τοῦ εἰκοσιένα, Μακεδόνας, *Ἐνθυμήματα στρατιωτικά τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1823*, τό ὁποῖο δημοσιεύθηκε τό 1939, ἔκδοση στή σειρά «Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἱστορίας», μέ εἰσαγωγή καί σημειώσεις τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη. Στό ἔργο αὐτό ὑπάρχουν σοβαρές πληροφορίες, μεταξὺ ἄλλων, καί γιά τίς συνθήκες καί τοὺς παράγοντες πού προετοίμασαν τὴν Ἐπανάσταση.

Γράφει, λοιπόν, κατὰ λέξη ὁ Ν. Κασομούλης τὰ ἑξῆς:

«Στρέφοντες τὴν προσοχὴν μας εἰς τοὺς περιφήμους Ζίδρον, Λάζον καὶ Βλαχάβαν, τῶν ὁποίων ἡ ἐξουσία καὶ ἡ δύναμις ἐκτείνεται ἀπὸ τὰ Βοδενά μέχρι τῶν Τρικάλων καὶ πέραξ Λαρίσης, καὶ ἀπὸ τὰ Σέρβια μέχρι Αἰκατερίνης καὶ Πλαταμῶνος πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ εἶχον ὄλας τὰς σχέσεις μέ τοὺς ἐδῶθεν τοῦ ποταμοῦ Πηνειοῦ (Σαλαμπριάς), ἀπὸ Ἀσπροπόταμον, Ἐγγραφα καὶ κάτωθεν... οἱ ἐξημένοι τρεῖς Καπιτάνοι... ὅταν ἐξακολουθοῦσαν ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρωσίας καὶ Ὀθωμανῶν, καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ Ἀκαρνανίας κατὰ τὸ 1769, αὐτοὶ καὶ οἱ συνάδελφοὶ τῶν Καπιταναῖοι μέ τοὺς συναδέλφους τῶν Λάπας ψυχολόγος τοῦ Ζίδρου, Βουκοβάλας, Γέρο-Σταθάς, Χρῖστος Γρίβας, Γέρο-Βαρνακιώτης, Συκαῖοι, Γέρο-Κοντογιάννης... ὑψώσαντες τὰς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ καταδιωκόμενοι πανταχόθεν, κατέφυγον μέ πεντακοσίους καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Ἀνατολικόν» (Ν. Κασομούλης, τόμ. Α΄, σσ. 20-21).

Πληροφορηθήκαμε ἔτσι ἀπὸ τὸν Κασομούλη περὶ τῶν Ἀρματωλῶν, πού ἐπανάστασαν στὰ Ὀρλωφικά, τὸ 1769, καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν πού κλείστηκαν στό ἠρωϊκὸ νησάκι τῆς λιμνοθάλασσας τοῦ Μεσολογγίου, τὸ Ἀνατολικό. Καὶ ὁ Κασομούλης συνεχίζει:

«Ὑπομείναντες ὄλα τὰ δεινὰ μιᾶς πολιορκίας βασιανιστικῆς εἰς τὸ Ἀνατολικόν περίπου ἀπὸ τρεῖς μῆνας, ἀφου εἶδον ὅτι οἱ κάτοικοι ἀπηύδησαν, τοὺς συντρόφους τῶν ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντας ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν τῆς εὐλογίας –καὶ δὲν εἶχον ἄλλους νὰ τοὺς ἀναπληρώσουν– ὅτι αἱ ρωσικαὶ βοήθειαι, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἤλπιζον συνδρομὴν, ἀπέτυχον εἰς Πελοπόννησον, τὰ δὲ γενικὰ σχέδια τῶν Ἑλλήνων περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος ἐματαιώθησαν μέ μεγάλην ζημίαν τῶν Πελοποννησίων, Ἀκαρνανῶν καὶ Αἰτωλῶν, συσκεφθέντες καὶ ἐξεληθόντες ὄλοι ὁμοῦ ἀπὸ Ἀνατολικόν... ὅταν μεταβάντες εἰς τὸν Βάλτον εἶδον πλέον ὅτι ἄλλος τόπος ἀπὸ τὰ Νησιά δὲν τοὺς χωροῦσε νὰ διαμείνουν... ἐπροτίμησαν νὰ ἀποθάνουν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνω» (Ν. Κασομούλης, Α΄, σελ. 21).

ταμοῦ Ἀράχθου) πρὸς τὴν Πρέβεζα καὶ Φιλιπιάδα (σημερινὴ ὄνομασία), ἐνῶ τὰ χριστιανικὰ χωριά ἦταν ἡμορεινά καὶ κυρίως ὄρεινά (Πέτα, χωριὰ Ραδοβίτσιου, Ἀσπροπόταμος, Ἐγγραφα, Τζουμέρκα, Ξερόμερο, Βάλτος κ.τ.λ.) καὶ κατὰ κανόνα ἦταν πτωχὰ (κηνοτροφία καὶ ὑποτυπώδης γεωργικὴ παραγωγή).

Ἔχουμε ἐν προκειμένῳ πλήρη ταύτιση καὶ εὐθυγράμμιση τῆς διηγήσεως τοῦ Κασομούλη καὶ τῶν πρώτων στίχων τοῦ τραγουδιοῦ. Οἱ Καπεταναῖοι, μετὰ τῆ συμμετοχῆ τους στὴν ἐπανάσταση κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1769, ἔχουν χάσει τὸ ἀρματολίκι τους φυσικά, ἀλλὰ «ντυμένοι στὸ φλουρί», φέρουν δηλαδὴ τὰ δοξασιμένα φλωροκαπνισμένα ἄρματα τους, καὶ εἶναι ὄλοι συγκεντρωμένοι «στοῦ Βάλτου τὰ χωριά» καὶ ζητοῦν νὰ ξαναπάρουν τ’ ἀρματολίκι.

Καὶ ὁ Κασομούλης μᾶς δίνει νέες πληροφορίες:

Σχεδιάσαντες νὰ φροντίσουν νὰ ἐπαναλάβουν (= νὰ ξαναπάρουν) τὰ Ἄρματολίκια ὅπως δυνηθοῦν, καὶ μὲ ζημίαν τῶν κατοίκων ἀκόμη, ζῶντες ληστρικῶς, διὰ νὰ ὑποχρεώσουν τοὺς Ὀθωμανοὺς νὰ τοῖς τὰ δώσουν τὸ ταχύτερον,... ἀποφάσισαν: Νὰ κινήσουν ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Βάλτον διὰ τὰ ἴδια του ὁ καθεὶς, καὶ ξάφνα, διὰ νυχτός, νὰ θέσουν πῦρ εἰς ὅλα τὰ χωριά, ὅσα δυνηθοῦν νὰ καύσουν λόγω ἐκδικήσεως ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Ξερομέρου, Βονίτσης, Βλοχοῦ, Βάλτου καὶ λοιπὰς μέχρι τοῦ Ἄσπροποτάμου ὅπου εἶχον τὴν δικαιοδοσίαν των, νὰ προξενήσουν τὸν τρόπον πρῶτον εἰς Χριστιανοὺς καὶ Ὀθωμανοὺς, καὶ ἔπειτα συνάζοντες ἐκ νέου συντρόφους, ἄλλους ἐκ προαιρέσεως καὶ ἄλλους διὰ τῆς βίας, νὰ ζητήσουν τὰ Ἄρματολίκια των (Ν. Κασομούλης, Α΄, σσ. 21-22).

Δὲν καταλείπεται καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι τὰ πέντε βιλαῆτια (ἐπαρχίες) τοῦ τραγουδιοῦ (τρίτος στίχος), μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ξεχωριστὰ στοὺς δύο πρώτους στίχους, εἶναι αὐτὰ ποὺ ἀναφέρει ὁ Κασομούλης (Ξερόμερο, Βόνιτσα, Βλοχοῦ, Βάλτος, Ἄσπροπόταμος), ὅτι, ἐπίσης, οἱ συγκεκριμένοι Καπεταναῖοι εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἔθεσαν σὲ ἐφαρμογὴ τὸ σχέδιο τοῦ ἐκφοβισμοῦ καὶ τῆς τρομοκρατίας ὄλων, Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, καὶ ὅτι, τέλος, ὁ σκοπὸς τους ἦταν νὰ ξαναπάρουν πίσω τ’ ἀρματολίκια ποὺ εἶχαν χάσει. Ἡ ὁμοιότητα τοῦ κειμένου τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τοῦ κειμένου τοῦ ιστοριογράφου εἶναι ἐκπληκτικὴ.

Τὸ τραγούδι τελειώνει χωρὶς νὰ μᾶς λέει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπειλῆς τῶν Καπεταναίων. Πῆραν ἢ ὄχι τ’ ἀρματολίκια; Ποιὸ ἦταν τὸ τέλος τους; Τὴν ἀπάντησιν μᾶς τὴ δίνει ἡ συνέχεια τῆς διηγήσεως τοῦ Κασομούλη:

Μόλις διεδόθη ἡ φωνὴ ὅτι οἱ Καπεταναῖοι ἐξῆλθον ἀπὸ Ἀνατολικὸν ἀβλαβεῖς καὶ μὲ δαυλοὺς ἀναμμένους εἰς χεῖρας νὰ καύσουν τὰ χωριά, ἀναφανείσαι αἱ φλόγες τούτων συγχρόνως παντοῦ καὶ διὰ μᾶς εἰς τὰς ἐπαρχίας, τρέμοντες οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὰς μητροπόλεις καὶ βλέποντες τὴν φθοράν, μεσολαβησάντων τῶν προεστώτων πανταχόθεν, ἀμέσως ἀνταποκριθέντες τοῖς ἐστάλησαν πάλιν τὰ μπουγιουρδία μὲ τὴν ἀμνηστειαν, νὰ ἐπανεέλθουν ὡς καὶ πρότερον εἰς τ’ Ἄρματολίκια των, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ ἡσυχάσουν (Ν. Κασομούλης, Α΄, σελ. 22).

Ἔτσι ἔχουμε μιὰ σπουδαία ἐλληνικὴ νίκη, ποὺ ὅμως ἦταν πολυπρόσωπη καὶ ἦταν σωστὸ νὰ μὴν ἀναφερθῆι ξεχωριστὰ τὸ ὄνομα κανενὸς πρωταγωνιστῆ στοῦ δημοτικὸ τραγούδι, κινδύνευσε, ὅμως, νὰ θεωρηθῆι τοῦτο, γιὰ τὸ λόγο αὐτό, μὴ σημαντικὸ, ἐνδεχομένως καὶ μὴ γνήσιο, ἀφοῦ στοῦ γνήσιο κλέφτικο τραγούδι ὑμνεῖται ἓνας μόνον κλέφτης καὶ ἓνα περιστατικὸ τοῦ βίου του.

Και ὁ Κασομούλης κλείνει τὴν ἀφήγησή του γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ, μὲ ἀναφορὰ στὸν μετέπειτα χρόνο:

Ἐξηκολούθησαν οἱ εἰρημένοι Καπιταναῖοι διὰ καμπόσους χρόνους νὰ διατηροῦν τ' Ἀρματολίκια των ἐν ἡσυχία καὶ νὰ χαίρωνται τὰ προνόμιά των μεταξὺ τοῦ ὀρεινοῦ λαοῦ» (Ν. Κασομούλης, Α', σελ. 22).

Εἶναι ἔτσι πολὺ πιθανὸ καὶ ἐνδεχόμενο τὸ κλέφτικο αὐτὸ τραγούδι νὰ διαμορφώθηκε σ' αὐτὰ τὰ καλὰ γιὰ Καπεταναίους χρόνια «πού χαίρονταν τὰ προνόμιά τους» πάνω στὰ ψηλὰ βουνά. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀναφέρεται στὸν πρῶτο στίχο «Κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά». Ἀπὸ ἐκεῖ ψηλά τὰ χωριά τοῦ Βάλτου ἦταν «Κάτω». Ἔτσι ἐξηγοῦνται καὶ τὰ φαγοπότια, οἱ οἰνοποσίες καὶ οἱ διασκεδάσεις τῶν κλεφτῶν, πού ἀναφέρονται στοὺς στίχους 4 καὶ 7 τοῦ τραγουδιοῦ (φάτε, πῆτε, μωρ' ἀδέρφια... κάθονται καὶ τρῶν καὶ πίνουν...), ἔχουν γίνεῖ δηλαδὴ σὲ νεότερη ἐποχὴ πού αὐτοὶ «ἐν ἡσυχία χαίρονταν τὰ προνόμιά των μεταξὺ τοῦ ὀρεινοῦ λαοῦ» καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ γίνουν στίς δύσκολες ἡμέρες, πού τὸ τολμηρὸ κι ἐπικίνδuno ἐγχείρημά τους ἦταν σὲ ἐξέλιξη.

Οἱ παραγωγοὶ τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ φαίνεται νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ κλέφτες πού ἦταν πρωταγωνιστὲς τοῦ ἐπεισοδίου πού ὑμνεῖται. Εἶναι γνωστὸ ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ὑπόλοιπα δημοτικὰ τραγούδια πού τὰ πρωτόπλαθε ὁ ἀνώνυμος λαϊκὸς ποιητὴς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα τὰ ἐπλαθε ξανά καὶ ξανά, ἀφαιρῶντας, προσθέτοντας καὶ ἀλλάζοντας λέξεις ἢ στίχους, μέχρι νὰ πάρουν τὴν τελικὴ μορφή τους, τὰ περισσότερα κλέφτικα τραγούδια τὰ συνέθεταν καὶ τὰ πρωτοτραγουδοῦσαν οἱ ἴδιοι οἱ κλέφτες, διαλαλῶντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ ἡρωϊκὰ τους κατορθώματα ἢ κάποιον ξεχωριστὸ συμβάν (θάνατος τοῦ καπετάνιου κ.τ.λ.). Συνήθως χρησιμοποιοῦσαν παλιὰ τραγούδια ἢ στίχους γνωστῶν τραγουδιῶν καὶ συμπλήρωναν σ' αὐτὰ γεγονότα καὶ περιστατικὰ πού ἐξησαν οἱ ἴδιοι¹⁰. Ἔνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ Μακρυγιάννης¹¹.

Πρέπει, τέλος νὰ σημειωθοῦν καὶ τὰ ἐξῆς: Ὅτι τὸ κλέφτικο αὐτὸ τραγούδι «ΚΑΤΩ ΣΤΟΥ ΒΑΛΤΟΥ ΤΑ ΧΩΡΙΑ» δὲν ὁμοιάζει καθόλου μὲ τ' ἄλλα κλέφτικα, πού τραγουδιοῦνται καθιστικά, τῆς τάβλας δηλαδὴ, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι χορευτικὸ, σὲ ρυθμὸ τσάμικο, ἡρωϊκὸ καὶ ἐπινίκιο. Καὶ ὅτι, τέλος, τὴν παρατήρηση τῶν ἀναφορῶν τοῦ Νικ. Κασομούλη γιὰ τὸ ἐπεισόδιο τῶν Καπεταναίων στὸ Βάλτο, τὸ ἔτος 1769, καὶ τὴ σύνδεσή τους μὲ τὸ κλέφτικο αὐτὸ τραγούδι, πρῶτος ἔκανε ὁ καθηγητὴς Κώστας Ρωμαιοὺς καὶ ἡ σχετικὴ μελέτη του εἶναι δημοσιευμένη στὸ ἔργο του *Η ΠΟΙΗΣΗ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ*, Ἀθήνα 1968, σελ. 194-204. Εὐγνωμοσύνη καὶ χάριτες τοῦ ὀφείλουν πράγματι ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸ Δημοτικὸ τραγούδι καὶ τὴ λογοτεχνία γενικότερα, πού ἔλυσε τὸ αἶνιγμα αὐτὸ, τὸ ὅποιο παρέμεινε ὀμιχλῶδες 200 χρόνια, περὶπου.

10) Βλ. Ἅγι Θεόδωρος: *Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων*, Ἑλληνικὴ Δημοσιουργία, τεῦχος 97, 1952, σελ. 205 ἐπ.

11) Βλ. *Ἀπομνημονεύματα*, 1952, τ. Α', σελ. 285 ἐπ. Βλ. ἐπίσης τὸ τραγούδι πού ὁ ἴδιος δημιούργησε γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Γ. Καραϊσκάκη (Ἀρχεῖον Μακρυγιάννη, Β', σελ. 203), Δημήτρη Σταμέλου, *Πολιτικὴ καὶ ἱστορία*, 27, σελ. 90. «Σὰν πιάστηκε ὁ πόλεμος, σκοτίστηκε ὁ κάμπος, βαρέθηκε ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὁ Καραϊσκάκης...».

Ο ΧΑΡΤΑΕΤΟΣ (ΤΟ «ΦΙΔΙ»)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΑΣ

Γιατί νά συγκινηθοῦν οἱ πιτσιρικάδες σήμερα ἀντικρίζοντας ἓνα «φίδι» νά σχίζει τὸν οὐρανὸ ἀνήμερα τῆς Καθαρῆς Δευτέρας; Τὶ τὸ ξεχωριστὸ νᾶχει ἓνας «ἀετὸς» φτιαγμένος μόλις τὴν προηγούμενη μέρα ἢ ἀκόμη καὶ τὸ πρωὶ τῆς ἴδιας μέρας γιὰ τοὺς πιὸ ἀργοπορημένους, μὲ οὐρὰ ἀπὸ ὕφασμα, νά πετάει, νά πέφτει, νά ξαναἰνῶνεται παίρνοντας μαζί του κραυγὲς ἰκανοποίησης, σκιρτήματα ἐλευθερίας. (Εἶναι δυνατόν; Μὰ οἱ ἔτοιμοι εἶναι πιὸ ὠραῖοι, διατείνονται οἱ μικροὶ στὴν ἀρχή. Μετά... Ἔ, μετὰ μᾶλλον τοὺς καλοαρέσει ἡ ἰδέα).

Μνημές-θεές, στιγμές-ιέρειες, πρόσωπα-εἰκόνες. Ἐκσταση καὶ ἀνάταση μαζί, εὐκαιρία γιὰ ὅλους νά ἀναβαπτιστοῦμε στὴν ἀνατρεπτικὴ μαγεία τοῦ πετάγματος, νά περηφανευτοῦμε γιὰ τὰ κατορθώματά μας. Ἐνα νοσταλγικὸ δάκρυ τούτη ἡ εἰκόνα, καὶ ἄς πολιορκεῖται ἀπὸ τὴν κακογουστία καὶ τὴν ὁμοιομορφία τοῦ ἔτοιμου. Σπάνιο πολιτισμικὸ ἀγαθὸ καὶ γι' αὐτὸ πολύτιμο. Μιά φορὰ τὸ χρόνο γίνε-ται, γιατί ἡ ὁμορφιά δὲ σπαταλιέται ἄσκοπα.

Παιχνίδι ὁ χαρταετὸς, ἀλλὰ καὶ σύμβολο, μιά πού τὸ ἐλεύθερο πέταγμά του στὸν οὐρανὸ ὑποδηλώνει τὴν ἀνάταση καὶ τὴν κάθαρση τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ Διονυσιακὸ ξεφάντωμα τῆς Ἀποκριᾶς. Ἡ παράδοση ἀναφέρει ὅτι ἐφευρέθηκε ἀπὸ τὸν Ἀρχυτὰ τὸν Ταραντῖνο τὸν 4ο π.Χ. αἰῶνα. Ὁ πρῶτος ὅμως χαρταετὸς μὲ μορφή δράκου πού ἦταν ἱερὸ σύμβολο, φτιαγμένος ἀπὸ μεταξωτὸ ὕφασμα καὶ Ἰνδικὸ καλάμι (μπαμποῦ), πέταξε στὸν οὐρανὸ στὰ 1000 π.Χ. ὄχι στὴ χώρα μας, ἀλλὰ στὴν Κίνα. Ἀπὸ κεῖ πέρασε στὴν Κορέα, στὴν Ἰνδονησία, στὴ Μαλαισία καὶ ἔφτασε στὴν Ἰαπωνία, ὅπου ἐμπλουτίστηκε μὲ χρώματα, παίρνοντας τὴ μορφή τῶν αὐστηρῶν Σαμουραΐ. Τὸ πέταγμά του ἔγινε ἔθνικὸ παιχνίδι, μάλιστα στὴν Κίνα ἀκόμη καὶ σήμερα ἡ 9η ἡμέρα τοῦ 9ου μηνὸς εἶναι ἡ «ἡμέρα τῶν ἀετῶν». Κάποιοι δὲ λαοὶ στὴν Ἀσία διατηροῦν ὅλη τὴ νύχτα πάνω ἀπὸ τὰ σπίτια τοὺς μουσικοὺς ἀετοὺς (ἔχουν μικροὺς αὐλοὺς ἀπὸ λεπτὰ μπαμποῦ) γιὰ νά διώχνουν τὰ κακὰ πνεύματα.

Τὸν 13ο αἰῶνα ταξίδεψε μαζί μὲ τὸν Μάρκο Πόλο στὴ Δύση καὶ ἀπὸ τότε τὸ πέταγμά του σήμαινε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἐξαγνισμό, τὴν αἰσθητικὴν χαρὰ, τὴν ἰκανοποίηση τοῦ ἀνθρώπου νά ὑποτάξει τὴν ὕλη στὰ τολμηρὰ του ὄνειρα. Ἡ ἱστορία μᾶς θυμίζει πὼς χρησιμοποιήθηκε ἐπίσης γιὰ στρατιωτικὰ σήματα, σινιάλα πυροσβεστικῆς, γιὰ τὴ μέτρηση τῆς θερμοκρασίας, τῆς ἀτμόσφαιρας καὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ της φορτίου. Καὶ ὄχι μόνο αὐτά. Ἔσωσε ναυαγούς, διευκόλυνε τὴν πρώτη τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία καὶ βέβαια στάθηκε ὁ προάγγελος τοῦ ἀνεμόπτερου καὶ τοῦ

αεροπλάνου. Σὲ μᾶς ἀπὸ τῆ Σμύρνη πέρασε στὴ Θράκη καὶ στὰ νησιά καὶ λίγο ἀργότερα πετοῦσε παντοῦ.

Σήμερα, λοιπόν, πού ἡ ὁμοιομορφία ἔχει ἰσοπεδῶσει τὰ πάντα, ὑπάρχουν κάποιοι πού εὐτυχῶς ἀντιστέκονται ἀκόμη καὶ ἐπιμένουν παραδοσιακά. Μεράκι, διάθεση νὰ ξαναζήσουν τὰ παιδικὰ χρόνια, ἐμμονὴ στὴν καθαρὸ ὁμορφιὰ καὶ ἰδιαιτερότητα, ὅ,τι καὶ νᾶναι, σημασία ἔχει πῶς κάθε Καθαρὴ Δευτέρα πλάι στοὺς ἑτοιματζίδικους - ἰδίους καὶ ἀπαράλλαχτους νάϊλον ἀετοῦς, βλέπεις ἑτοιμους γιὰ βουτιές στὸ κενὸ τοὺς χειροποίητους.

Παλιὰ στὴν Ἄρτα τὸ «φίδι», φτιαγμένο συνήθως ἀπὸ ριζόχαρτο ἢ λαδόκολλα, εἶχε σχῆμα παραλληλόγραμμο. Ἄλλες φορές χρησιμοποιούσαμε χαρτὶ χρωματιστὸ πού τὸ παίρναμε ἀπὸ τὰ τελάρια μὲ τὰ φρούτα («πενία γὰρ τέχνας κατεργάζεται») καὶ ἔτσι γίνονταν δίχρωμα ἢ τετράχρωμα σὲ διάφορα σχήματα. Καὶ νὰ πῶς γινόταν:

Πρῶτα ἀποφασίζαμε τί μέγεθος θέλαμε νὰ τὸν κάνουμε, μονόχρωμο ἢ δίχρωμο καὶ ἔτσι ἀνάλογα μὲ τὸ σχῆμα καὶ τὰ χρώματα, κόβαμε τὸ χαρτὶ σὲ κομμάτια τετράγωνα ἢ τρίγωνα καὶ τὰ κολλούσαμε ἔτσι ὥστε τὰ φύλλα τοῦ χαρτιοῦ νὰ πάρουν τὸ σχῆμα τοῦ παραλληλόγραμμου. Ἡ κόλλα ἦταν κι αὐτὴ χειροποίητη: τὸ τσιρίσι, φτιαγμένο ἀπὸ ἀλεύρι καὶ νερὸ ἢ ἔτοιμη ἀπὸ τὴ φύση: ἀπὸ τὸν κορμὸ ἀμυγδαλιάς μαζεύαμε σ' ἓνα μπουκαλάκι τὰ δάκρυά της καὶ μὲ αὐτὸ κολλάγαμε τὰ πάντα. Βέβαια εἶχαμε ἤδη προμηθευτεῖ καλάμια - τὰ ψιχοκάλαμα (καλάμια μὲ ψίχα). Τὰ κόβαμε ἀπὸ τὸν τελευταῖο κόμπο καὶ πάνω πρὸς τὴ φούντα (τὴν κορυφή), γιὰ νὰ εἶναι ἐλαφριά. Κόβαμε τὰ δύο διαγώνια καὶ τὰ καθαρίζαμε καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς τοὺς μέχρι νὰ φανεῖ ἡ ψίχα, τὰ κολλούσαμε καὶ τὰ ράβαμε πάνω στὸ χαρτὶ, τοποθετώντάς τα διαγώνια σὲ σχῆμα Χ καὶ ἐκεῖ πού τέμονταν τὰ δέναμε μεταξύ τους. Ἐπιλέγαμε ποιά πλευρὰ τοῦ φιδιοῦ θέλαμε νὰ εἶναι τὸ κεφάλι (τὸ πάνω μέρος) καὶ ἐκεῖ κολλούσαμε καὶ ράβαμε ἓνα ψιχοκάλαμο, πού ἦταν καὶ τὸ κεφάλι τοῦ φιδιοῦ. Στὸ πίσω μέρος τοῦ χαρταετοῦ καὶ στὸ κέντρο του τοποθετούσαμε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἓνα ἄλλο καλάμι, πού τὸ λέγαμε πισνάρι. Ἐπειτα βάζαμε τὰ ζύγια στὸ κεφάλι καὶ στὴν οὐρά, τὰ λεγόμενα στοματάρια (ἢ σωματάρια), δέναμε στὶς ἄκρες ἀπὸ τὸ κεφάλι τὶς ἄκρες τοῦ σπάγκου (κούκλες, νήματα - συνήθως κόκκινου χρώματος) - παίρναμε ἀπὸ τὸ μαγαζὶ τοῦ Νασιοῦλα ἢ τοῦ Βαφιᾶ, τοῦ Μπαρώνου ἢ τοῦ Δεβέκου. Τὸ πιὸ καλὸ νῆμα ὅμως ἦταν αὐτὸ πού κοβόταν δύσκολα: τὸ σπερτζίγκ' καὶ τὸ παίρναμε ἀπὸ τὸ Δεβέκο) καὶ περνούσαμε τὸ κεντρικὸ στοματάρι ἀπὸ τὴν ἔνωση τῶν διαγώνιων ψιχοκάλαμων. Δέναμε τὰ τρία σχοινιά σὲ τέτοια ἀπόσταση, ὥστε νὰ σχηματίζεται τριγωνικὴ πυραμίδα.

Γιὰ νὰ ζυγιστεῖ σωστὰ ὁ ἀετὸς ἔπρεπε ἂν δέσουμε τὸ σπάγκο μὲ τὰ στοματάρια, δηλαδὴ τὸ ζύγι, ὡς ἑξῆς: τραβούσαμε τὸ ζύγι ὡς τὸ κέντρο τοῦ χαρταετοῦ, ὕστερα πρὸς τὰ πάνω στὸ μέσο τῆς πλευρᾶς ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ ὅταν βρῖσκαμε τὸ μέσο ἀπὸ τὸ ζύγι καὶ τὸ ὕψος τῆς πλευρᾶς, δέναμε καὶ τὰ ἄλλα δύο σχοινιά πού ξεκινούσαν ἀπὸ τὶς ἄκρες τοῦ κεφαλιοῦ καὶ μετὰ τὰ τρία σχοινιά μεταξύ τους.

Ὅπως φτιάχναμε τὰ ζύγια γιὰ τὸ κεφάλι τοῦ ἀετοῦ, φτιάχναμε καὶ τὴν οὐρὰ μὲ τὰ δύο σχοινιά πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ χαρταετοῦ. Στὴ μέση ἀπὸ τὰ ζύγια τῆς οὐρᾶς δέναμε μιὰ οὐρὰ ἀπὸ χαρτιά χρωματιστὰ ἢ ἀπὸ ἐφημερίδα ἢ ἀπὸ παλιὸ λεπτὸ ὕφασμα (βαμβακερὸ). Στὶς ἄκρες ἀπὸ τὸ πισνάρι δέναμε τὶς φούντες

ή «σκουλαρίκια», πού τὰ φτιάχναμε ἀπὸ πολύχρωμα χαρτάκια, πού τὰ κόβαμε μὲ τὸ ψαλίδι σὲ λεπτές λουρίδες. Τὸ μήκος καὶ τὸ βάρος τῆς οὐρᾶς ἐξαριτόταν ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ἀετοῦ καὶ τὴν ταχύτητα τοῦ ἀέρα. Ἄν γιὰ παράδειγμα εἶχε δυνατὸ ἀέρα βάζαμε πιὸ μακριὰ οὐρὰ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ βαριά.

Ὁ ἀετὸς δενόταν μὲ τὸ σπάγκο ἢ μάτσο (καλούμπα) ἀπὸ τὰ ζύγια τοῦ κεφαλιοῦ. Ὁ σπάγκος ἦταν λεπτὸ σχοινὶ ἄσπρο ἢ χρωματιστὸ ἢ στημόνι καὶ ἐπιλέγαμε νὰ εἶναι λεπτὸ γιὰ νὰ μὴν κάνει στὸν ἀέρα κοιλιά.

Καὶ ἐρχόταν ἡ μεγάλη στιγμή τοῦ πετάγματος. Ἐδῶ σὲ θέλω! Τώρα θὰ ἀποδειχνόταν τί μάστορες ἦμαστε... Ἄγωνία, ἄγχος, γκρινιες, φωνές, προσδοκία πὼς ὁ δικὸς μας θὰ ἦταν χωρὶς ἀμφιβολία ὁ καλύτερος ἀετὸς καὶ θ' ἄφηνε μακριὰ ὄλους τοὺς ἄλλους. Τώρα θὰ τοὺς δείχναμε «πόσα ἀπίδια βάζει ὁ σάκος»... Ἄετοὶ πού πετοῦσαν καὶ μαζί τους καὶ μεῖς καὶ τὰ παιδικὰ μας ὄνειρα...

Πιὰ νὰ τὸν πετάξουμε, λοιπὸν, στεκόμασταν κόντρα στὸν ἀνεμο καὶ φυσικὰ χρειαζόταν καὶ αὐτὸς πού θὰ τὸν κρατοῦσε ἀπὸ τὸ κέντρο του καὶ ἀπὸ τὸ πίσω μέρος. Τὸ σήκωνε ὅσο πιὸ ψηλὰ μποροῦσε, ἐνῶ τὸ ἄλλο παιδί κρατοῦσε τὴν καλούμπα καὶ ἄφηνε τὸ σπάγκο 20 περίπου μέτρα μακρῷ. Μόλις φυσοῦσε λίγο ὁ ἀέρας, τὸ παιδί πού κρατοῦσε τὴν καλούμπα φώναζε στὸ ἄλλο «ἀμόλα» καὶ καθὼς ἄφηνε τὸν ἀετὸ, ἔτρεχε γιὰ νὰ σηκωθεῖ ψηλὰ ὁ ἀετὸς. Ὅταν λοιπὸν ὁ ἀετὸς σηκωνόταν ψηλὰ, λίγο-λίγο τὸ παιδί ἄφηνε σπάγκο «ἀμόλαγε μάτσο ἢ ἀμόλαγε καλούμπα», ἐνῶ μὲ διάφορα τραβήγματα τοῦ σπάγκου βοηθοῦσε τὸν ἀετὸ νὰ πετάξει ὄλο καὶ πιὸ ψηλὰ. Πολλές φορές κόβαμε στρογγυλά χαρτάκια, συνήθως χρωματιστά, τὰ περνούσαμε στὸ σπάγκο τῆς καλούμπας καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀέρα αὐτὰ προχωροῦσαν πρὸς τὸν ἀετὸ. Τότε λέγαμε πὼς στέλναμε τηλεγραφήματα ἢ γράμματα.

Συνήθως μαζεύομασταν στὴν πλατεία Σκουφᾶ γιατί δὲν εἶχε σύρματα ἠλεκτρικὰ καὶ δέντρα ἢ καὶ στίς γειτονιές καὶ πετούσαμε τοὺς ἀετοὺς μας καὶ φυσικὰ προσπαθοῦσαμε νὰ φτιάξουμε τὸν πιὸ ὠραῖο καὶ μάλιστα διαγωνιζόμεσταν ποιὸς ἀετὸς θὰ πετάξει μακρύτερα καὶ ψηλότερα, θὰ ἔκανε κύκλους καὶ ὄχι ἀπιστιές (ὅταν τὸ βάρος τῆς οὐρᾶς δὲν ἐπαρκοῦσε γιὰ τὴ δύναμη τοῦ ἀέρα, ὁ ἀετὸς ταλαντευόταν). Καμιὰ φορὰ κάναμε καὶ τίς ζαβολιές μας: ὅταν κάποιος ἀετὸς ἦταν καλύτερος, προσπαθοῦσαμε νὰ φέρουμε τὸ δικὸ μας κοντὰ στὸ σπάγκο του γιὰ νὰ τὸν τυλίξουμε καὶ νὰ τὸν κατεβάσουμε κάτω. Ἄλλες πάλι φορές δὲν ἐπιτρέπαμε νὰ πεταεῖ ἀετὸς ἀπὸ ἄλλη γειτονιά πάνω ἀπὸ τὴ δική μας. Ἐ, φυσικὰ, ἀφοῦ ἔμπαινε σὲ ξένα χωράφια! Τι ἤθελε νὰ μᾶς δείξει δηλοδῆ; Παίρναμε λοιπὸν ἄμεσα δραστηκὰ μέτρα: ἢ προσπαθοῦσαμε νὰ τὸν τυλίξουμε ἢ ρίχναμε «κομήτη» γιὰ νὰ τὸν κατεβάσουμε κάτω καὶ νὰ τὸν πάρουμε ὡς τρόπαιο. (Ὁ κομήτης ἦταν αὐτοσχέδια παγίδα: δέναμε δύο πέτρες ἀπὸ τίς ἄκρες ἐνὸς σχοινοῦ μήκους περίπου 40 πόντων καὶ τὸν πετούσαμε πάνω στὸν ἄλλο ἀετὸ).

Πιὸ φτηνὴ καὶ εὐκολὴ λύση ἦταν ἡ σαῖτα. Παίρναμε τὸ μεσαῖο διπλὸ φύλλο ἐνὸς μεγάλου τετραδίου καὶ διπλώναμε τὴ μιὰ γωνιά στὴν ἀπέναντι πλευρὰ. Σχηματιζόταν ἔτσι ἓνα ὀρθογώνιο τρίγωνο, πού τὸ τσακίζαμε (διπλώναμε) στὴ μεγάλη του πλευρὰ – τὴν ὑποτείνουσα. Τὸ κομμάτι τοῦ χαρτιοῦ πού περίσσευε στὸ κάτω μέρος τὸ διπλώναμε καὶ τὸ κόβαμε ἀπὸ τὴν ὀρθὴ γωνία πρὸς τὰ πίσω, μέχρι τὸ κάτω μέρος τῆς μεγάλης πλευρᾶς. Ἀπὸ κεῖ τὸ σχίζαμε πλευρὰ-πλευρὰ ὥστε νὰ σχηματιστεῖ οὐρὰ ἀπὸ χαρτί. Μετὰ ἀνοίγαμε στίς δύο ὀρθές γωνίες τοῦ τριγώνου τρύπες

καὶ δέναμε ἓνα σχοινὶ σὲ κάθε τρύπα. Ἐφήναμε μιὰ ἀπόσταση περίπου μιᾶς παλάμης καὶ ἐνώναμε τὰ δύο σχοινιά μὲ κόμπο καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ δέναμε τὸ σπάγκο. Ἡ σαῖτα ἦταν ἔτοιμη νὰ πετάξει.

«Ἐμόλα μάτσο». Φωνὲς παιδικὲς μέσα ἀπὸ τὴν ἀγλὴ τοῦ χρόνου. Λὲς καὶ ἦταν χτέες. Ἐκούστε τὴ μουσικὴ ἀπὸ τοὺς «Χαρταετοὺς» τοῦ Θεοδωράκη καὶ θὰ καταλάβετε: βαθὺ πέταγμα, βαθὺ πέσιμο καὶ ξανὰ πάλι πάνω καὶ πάνω, στό ἄπειρο, ἓνα μὲ μᾶς, προέκταση τοῦ χεριοῦ μας τὸ μάτσο καὶ ὁ ἀετός. Στιγμὲς μοναδικὲς φαντασίας, δημιουργικότητος μὲ ἐλάχιστα πράγματα, ἐλευθερίας, ἀνάτασης, συντροφικότητος, ἀλλὰ καὶ συναγωνισμοῦ, χωρὶς ὅμως ἔπαθλα. Ἐρκοῦσαν ἢ προσμονὴ του πρὶν καὶ ἢ χαρὰ του μετὰ, οἱ ἰαχὲς τῆς χαρᾶς: τζαράω,ωωω... (πέρασα τὸν ἄλλο τὸν ἀετό).

ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΗΛΕΚΤΡΟΦΩΝΟ

ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΟΣ ΙΝΤΖΕΜΠΕΛΗΣ

Όταν ήμουν στην παιδική ηλικία ή μητέρα άνοιγε τὸ ραδιόφωνο καὶ μαζί με τὸν ἀδελφό μου ἀκούγαμε λαϊκὰ τραγούδια, μαζί με κάποιων ἄλλων τραγουδοποιῶν ποὺ ἀνήκαν στὸ ἑλαφρὸ πεντάγραμμο.

Μὲ τὸ νανούρισμα τοῦ ραδιόφωνου ἡ μάνα μᾶς κοίμιζε καὶ μετὰ τὸ ξύπνημα τραγουδοῦσε τὰ ἀγαπημένα της τραγούδια.

Μιά μέρα ὁ πατέρας γύρισε χαρούμενος ἀπὸ τὴ δουλειὰ του. Σὰν κάτι νὰ κρατοῦσε μὰ δὲν πολυκαταλαβαίναμε τι ἦταν αὐτό. Τὸ ἀκούμπησε πάνω στὸ τραπέζι καὶ ἄνοιξε τὸ καπάκι του. Εἶχε τὸ χρώμα τοῦ γκρι καὶ στὸ ἐσωτερικὸ εἶχε ἕνα στρογγυλὸ δίσκο μετὰ τρύπες. Ἦταν τὸ μεγάφωνο ποὺ τὸ συνδέεσε μετὰ τὸ ὑπόλοιπο τμήμα μετὰ ἕνα καλώδιο. Ἐπειτα ἔβαλε ἕνα δίσκο νὰ παίξει ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ ἀντιληφθεῖ πῶς λειτουργεῖ τὸ πικ-ἄπ καὶ ἄρχισε νὰ γυρίζει τὸν δίσκο μετὰ τὸν χέρι.

Καὶ τότε μιὰ ὑπέροχη μουσικὴ βγήκε ἀπὸ τὸ παράξενο κουτί.

Ἐνῶ λοιπὸν ἤμασταν συνεπαρμένοι ἀπὸ τὴ μελωδία, πάτησε κάτι ὁ πατέρας καὶ ὁ δίσκος ἔπαιξε μόνος του χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ χεριοῦ. Περήφανος γιὰ τὸ ἐπίτευγμα, ὁ πατέρας, δυνάμωσε τὴ φωνή καὶ ἄρχισε νὰ χορεύει. Ἐκανε τέτοιες ἐπιδέξεις φιγούρες ποὺ μᾶς ἔκανε νὰ χαιρόμαστε γιὰ τὴν ἄψογη χορευτικὴ του δεινότητα.

Μέσα στὴν μουσικὴ πανδαισία δὲν προσέξαμε τὸ ἄνοιγμα τῆς πόρτας καὶ τὴν εἴσοδο τῶν συγγενῶν μας.

Ὅλοι συντονίστηκαν στὸν ρυθμὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ λικνιστοῦν ἔτσι ὥστε νὰ προκύπτουν σχηματισμοὶ περιεργοὶ ἢ σὲ παράλληλη σειρὰ σὰν ἕνα σμάρι ποὺ εἶχε ἑνωθεῖ ἀπὸ κάποια σύνδεση προαιωνία.

Ἄν πρόσεχες θὰ διέκρινες ὅτι ἔμοιαζαν μεταξὺ τους γιὰτὶ ὅλοι χτυποῦσαν τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια ζητώντας νὰ διώξουν τὰ ντέρτια καὶ τοὺς μικροκαμημούς. Μιά εὐχαρίστηση μετὰ ἕνα χαμόγελο ἔβγαίνε ἀπὸ τὰ ταλαιπωρημένα πρόσωπά τους. Μιά εὐχὴ καλορίζικη γιὰ τὸ ἄμορφο δῶρο ποὺ τοὺς ἔφερε ὁ συγγενῆς τους.

Τὸ ἠλεκτρόφωνο ἔγινε ἀπαραίτητο ἀγαθὸ γιὰ τὴν οἰκογένεια. Σὲ ὅλα τὰ γλέντια καὶ στίς γιορτὲς ἦταν τὸ βασικότερο στοιχεῖο ψυχαγωγίας. Βάλς, τανγκό, ρεμπέτι-κα, λαϊκὰ ἄλλαζαν ὅπως καὶ οἱ καρναλίεροι τίς ντάμες τους.

Ἡ οἰκογένειά μας εἶχε μεγάλη χαρὰ γιὰτὶ ἕνας ἄμορφος ρυθμὸς εἶχε ἀντικαταστήσει τὴ ρουτίνα τῆς καθημερινότητας. Ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, ὁ Δημήτρης καὶ ἐγὼ σφυρίζαμε τὸ σκοπὸ τῶν τραγουδιῶν καὶ φτιάχναμε ρίμες.

Ἄν σκεφτεῖς ὅτι ἡ τηλεόραση ἔκανε τὰ πρῶτα δειλὰ βήματα τότε θὰ καταλάβεις γιὰ ποῖο λόγο τὸ ἠλεκτρόφωνο ἔγινε ἡ πρῶτὴ μας ἀνάγκη.

Οι γονείς μας δέν είχαν ύψηλό μορφωτικό επίπεδο για νά διαβάσουν κάποια βιβλία και τὸ μόνο πού τοὺς ἐνθουσίαζε ἦταν ἡ μουσικὴ καὶ ὁ χορὸς.

Αὐτὴ ἔγινε ἡ σημαντικότερη διασκέδαση. Καὶ σήμερα πού ἔχουν περάσει τόσα χρόνια ἡ μουσικὴ εἶναι ἡ ἀγαπημένη μου ἐρωμένη. Χάνομαι μέσα στοὺς πολυδαίδαλους θαλάμους τῆς καὶ ἐμφανίζομαι πάλι δυναμωμένος ἀπὸ μιὰ θεϊκὴ ἐκρηκτικότητα, σάν αὐτὴ πού πίστευαν, ὅτι τοὺς ἔδινε, οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι.

Οἱ μέρες μου κυλοῦσαν μὲ τὰ ἀκούσματα τῶν δίσκων τοῦ πατέρα. Κάποτε ὁμως πού ἡ μητέρα εἶχε ἀνοίξει τὸ σπίτι γιὰ νά ἀεριστεῖ, τὸ ἠλεκτρόφωνο ἔκανε φτερά. Ἐξαφανίστηκε καὶ ἔχασε τὴ θέση πού τοῦ ἄρμοζε, τὴν δεσποτικὴ, πάνω στὸ τραπέζι τοῦ σαλονιοῦ.

Ἦταν πολὺ ἄσχημο, τὸ νά μπαίνεις στὸ σαλόνι καὶ νά μὴν ἀντικρίζεις τὴ θεά του. Ὁ πατέρας κόντευε νά σκάσει. Δέν εἶπε τίποτε στὴ μητέρα μὰ τὸ μυαλό του γύριζε στὴ σκέψη ποιὸς νά πῆρε τὸ ἠλεκτρόφωνο. Γιατί ἤξερε πὼς ποτὲ δέν είχαν κλέψει κάποιος ἀντικείμενο στὸ σπίτι μας οὔτε στὴ γειτονιά.

Ἡ μητέρα μᾶς σύστησε νά μὴ συζητοῦμε μπροστὰ στὸν πατέρα γι' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση. Κι ἐνῶ μᾶς ἐρμήνευε τὸ τι νά κάνουμε ὁ ἀδελφός μου κάτι ψιθύριζε σάν νά παραμιλοῦσε. Γυρίσαμε πρὸς τὸ μέρος του καὶ ἡ μητέρα ἔστρεψε τὴν προσοχὴ ἐπάνω του. Τὸ παιδί κάτι πῆγε νά πεῖ καὶ ἔπειτα σταμάτησε.

Ἡ μάνα κατάλαβε ὅτι κάτι ξέρει ὁ μικρὸς ἀλλὰ πὼς μποροῦσε νά τὸ περιγράψει; Ἦταν δέν ἦταν πέντε ἐτῶν καὶ δέν εἶχε τὴν εὐχέρεια νά διηγηθεῖ. Προσπάθησε νά τοῦ ἀποσπάσει καμιά κουβέντα μὰ τοῦ κάκου. Μιὰ περιέργη ἀπογοήτευση κατέλαβε τὴ μητέρα, πῆρε μιὰ βαθιὰ ἀνάσα... χაΐδευε τὸ κεφάλι τοῦ Δημήτρη καὶ τράβηξε πρὸς τὴ κουζίνα.

Πέρασαν δύο ἐβδομάδες καὶ ἓνα ἀπόγευμα μᾶς ἐπισκέφτηκε ἡ κυρὰ-Μαρία. Κρατοῦσε μιὰ σακούλα καὶ μέσα εἶχε ἓνα ἀντικείμενο. Τὸ ἔβγαλε ἔξω καὶ τὸ τοποθέτησε στὸ κάθισμα. Ἦταν μέρη τοῦ πικ-ἄπ. Ἡ μάνα μας εἶχε ἀνάψει, μὰ προσπάθησε νά κρατήσει τὰ λόγια τῆς.

Ἀπὸ τὴν κυρὰ-Μαρία μάθαμε ὅτι ὁ γιος τῆς, ὁ Κωστῆς, πῆρε τὸ ἠλεκτρόφωνο καὶ προσπάθησε νά τὸ ἀνοίξει γιατί ἦταν πολὺ περιέργος νά μάθει ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ φωνή. Ὅταν τὸν πῆρε χαμπάρι ἦταν πιά ἀργά. Δέν ἤξερε ἂν μποροῦσε νά ἐπισκευαστεῖ ἀλλὰ ἂν καὶ ἦταν φτωχοὶ θὰ τὸ πληρωνε ἂν τὸ εἶχε χαλάσει ὁ Κωστῆς. Καθὼς τελείωσε τὰ λόγια τῆς ἔφυγε μὲ κατεβασμένα τὰ μούτρα ἀπὸ ντροπῆ. Ἡ οἰκογένειά τῆς, εἶχε καλὴ φήμη στὴν γειτονιά καὶ αὐτὸ τὸ γεγονός τὴν πείραξε πολὺ.

Ἡ μάνα καπάτσα ὅπως πάντα, τῆς εἶπε ὅτι πρέπει νά δοῦμε πρῶτα τι θὰ γίνει τὸ πικ-ἄπ καὶ ὕστερα θὰ τὴν εἰδοποιήσει γιὰ τὸ τι θὰ κάνουν.

Εὐτυχῶς τὸ ἠλεκτρόφωνο ξαναφτιάχτηκε. Ἴσως νά ἔπαιξε καὶ καλύτερα ἀπὸ παλιά. Τώρα ὁμως ἡ μάνα τὸ φυλοῦσε σάν τὰ μάτια τῆς. Ἐκλείνε τὴ σάλα καὶ ἀέριζε μὲ προσοχὴ τὰ δωμάτια. Καὶ τὸ πικ-ἄπ ἔγινε σῆμα κατατεθὲν γιὰ τὴν οἰκογένεια. Τόσο πολὺ ὥστε ἡ ἀντικατάστασή του, μὲ ἓνα σύγχρονο στερεοφωνικό, νά καθυστερήσει περισσότερο ἀπὸ μιὰ δεκαετία.

Ὅταν λοιπὸν τὰ ψωμιά του λιγόστευσαν, ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τῆς τεχνολογίας, ὁ πατέρας τὸ τοποθέτησε στὸ πάνω μέρος τῆς βιβλιοθήκης. Ἔτσι λοιπὸν ἀπόκτησε μουσειακὴ ἀξία καὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ στολίδια πού ἔχει τὸ σαλόνι.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΚΩΤΣΑΚΗΣ

Ο Κωστής Παλαμάς, θεωρείται ο μεγαλύτερος ποιητής των νεοελληνικών χρόνων, ύστερα από τον Διονύσιο Σολωμό, με το είκοσάτομο ποιητικό του έργο, μεγάλο και ποιοτικά και ποσοτικά, θά δεσπάζει σε όλες τις εποχές.

Ο θάνατός τους στις 27 Φεβρουαρίου 1943, λίγες ημέρες μετά τον θάνατο της γυναίκας του, στά χρόνια της κατοχής, «ή κηδεία του πού έγινε στο Α΄ Νεκροταφείο Ἀθηνῶν», στάθηκε όχι μόνον καλλιτεχνικό αλλά και Ἐθνικό γεγονός, και ἔδωσε τήν εὐκαιρία στον Ἀθηναϊκό λαό νά ἐκφράσει τὰ αἰσθήματά του

γιά τόν ποιητή, ὅσο και γιά τὸ μεγάλο Ἐθνικό πρόβλημα, γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ἀπό τοὺς κατακτητές. Οἱ ἀρχές κατοχής, στήν προσπάθειά τους νά περιορίσουν τὸ νόημα τῆς παλλαϊκῆς συγκέντρωσης χιλιάδων κόσμου πού συνόδευσαν τόν ποιητή ὡς τήν τελευταία του κατοικία, ἐκπροσωπήθηκαν ἀπό τόν κατοχικό πρωθυπουργό Λογοθετόπουλο και ἐκπροσώπους τῶν Γερμανῶν και Ἱταλῶν. Παρά τήν παρουσία ἐκπροσώπων τῶν ἀρχῶν κατοχής, οἱ χιλιάδες Ἀθηναῖοι μετέτρεψαν τήν κηδεία σέ ἐκδήλωση πατριωτικῆς ἔξαρσης, ψάλλοντας τόν Ἐθνικό Ὕμνο.

Πρῶτος ἀποχαιρέτισε τόν Κωστή Παλαμά ὁ Ἄγγ. Σικελιανός, λέγοντας ὁ ποιητής εὔστοχα: «Σέ αὐτὸ τὸ φέρετρο ἀκουμπάει ἡ Ἑλλάδα», δίνοντας τὸ πνεῦμα τῆς ὁμόθυμης παρουσίας χιλιάδων λαοῦ στήν κηδεία, και στή συνέχεια ἀπάγγειλε στίχους ἀπό γνωστὸ ποίημα τοῦ Παλαμά:

Ἦχιστε οἱ σάλπιγγες
Καμπάνες βροντερές
Δονῆστε σύγκορμη
τὴ χώρα πέρα ὡς πέρα
Οἱ σημαῖες οἱ φοβερές
στῆς λευτεριάς
Ξαπλωθῆτε στὸν ἀέρα.

▲ Από τις πρώτες παιδικές φωτογραφίες του Παλαμά μαζί με τον αδελφό του (αηγή: *Ίθρημα Παλαμά*).

Μετά ο ποιητής Σ. Σκίπης ἀπάγγειλε συγκλονιστικά τὸ ποίημά του «Μέσα ἀπὸ τὰ τείχη».

Οἱ κατοχικὲς δυνάμεις δὲν ἄρρησαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν παλλαϊκὴ αὐτὴν ἐκδήλωση. Τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων τῆς Ἀθήνας, μετὰ τὴν κηδεία τοῦ ποιητῆ, ἦταν ἀκόμη πιὸ τονωμένο καὶ αἰσιόδοξο.

Ὁ Παλαμᾶς μαζί με τὸν Δροσίνη, τὸν Πολέμη καὶ ἄλλους ποιητὲς τῆς Νέας Σχολῆς χρησιμοποιοεῖ τὴν δημοτικὴ γλῶσσα, σὲ ἀντίθεση με τοὺς ρομαντικούς καθαρευουσιάνους ποιητὲς Σούτσο, Παράσχο, Βασιλειάδη, Κάλβο καὶ ἄλλους.

Ὁ Παλαμᾶς ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ὑπηρετοῦσε με πάθος τὴν ποίηση, ἔγραψε 20 ποιητικὲς συλλογές. Τὸ 1886, τυπώνει τὴν πρώτη ποιητικὴ του συλλο-

γή, τὰ «τραγουδία τῆς Πατρίδος μου», ἀκολούθησαν «Ὁ ὕμνος στὴν Ἀθηνᾶ», «Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου», ἢ «Ἡ ἀσάλευτη ζωή», ὅπου ὁ Παλαμᾶς ἔδωσε σὲ τέλειες μορφές τὸν πλούσιο ἔθνικό του λυρισμό, «Οἱ καῦμοι τῆς λιμνοθάλασσας», ἢ «Πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά», οἱ «Βωμοί», «Οἱ νύχτες τοῦ Δήμιου» καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἐγραψε ταυτόχρονα καὶ πολλὰ κριτικὰ βιβλία κι ἓνα θεατρικὸ ἔργο, πού παιζεται πάντα με ἐπιτυχία, γιὰ τὴν γνήσια ποιητικὴ του συγκίνηση τὴν «Τρισεύγενη» καὶ πολλὰ διηγήματα, πού τὸ καλύτερο εἶναι «Ὁ θάνατος τοῦ Παληκαριοῦ».

Ὁ Παλαμᾶς γεμίζει με τὴν φυσιογνωμία του καὶ τὸ ἔργο του ὅλη τὴν ἐποχὴ του καὶ τὴν ἐποχὴ μας. Ἡ ποίησή του εἶναι πολὺπλευρη, «πρωτεϊκὴ», δὲν ἀφήνει θέμα λυρικό ἢ στοχαστικό πού νὰ μὴν τὸ τραγουδήσει. Ὅλα τὸν συγκινοῦν, ἱστορία, φιλοσοφία, ζωὴ. Ὁ Χριστιανισμός στὴν Βυζαντινὴ του λάμψη, τὸ κάλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἢ φύση με τὶς ἀδρὲς πινελιές της, ὁ κόσμος τῆς ψυχῆς με τὶς μεταπτώσεις του, τοῦ νοῦ τὸ τρικύμισμα, ἢ χαρὰ τῆς τέχνης, ὄλα γίνονται μουσικὴ καὶ ρυθμὸς καὶ πάνω ἀπ' ὄλα στέκεται μούσα του ἡ Πατρίδα.

Εἶναι μεγάλος Ἑλληνολάτρης, κι οἱ στίχοι του, ιδιαίτερα στὸ ἐπικό του

καταλαμβάνουν δημόσιες θέσεις οι όπαδοι της Δημοτικής γλώσσας, και πρόσθεσε: «Ήκούσατε κανένα, κύριοι, να λέγει τον Δεκέμβριο Δεκέμβρη, την φοιτητική ένωση, φοιτητική συντροφιά;» λέγοντας ή δημοτική γλώσσα είναι χυδαία.

Στις συνεδριάσεις της Βουλής της 25ης και 26ης Φεβρουαρίου, μίλησαν πολλοί βουλευτές, οι όποιοι ύποστήριξαν την δημοτική γλώσσα και επιτίμησαν τον Μπουφίδη για την επίθεση κατά του Κ. Παλαμά.

Ίδιαίτερη έντύπωση προκάλεσε ή άγόρευση του βουλευτή και ποιητή Λορέντζου Μαβίλη, ό όποιος άποστόμωσε τους ύβριστές της δημοτικής και των δημοτικιστών με την επιγραμματική φράση: «Δέν ύπάρχει χυδαία γλώσσα. Ή γλώσσα που όμιλει ό Έλληνικά λαός δέν είναι χυδαία. Ύπάρχουν μόνο χυδαίοι άνθρωποι. Καί είναι χυδαίοι και όταν μιλούν την καθαρεύουσα».

Τελικό πλήγμα κατά των αντιδραστικών ύποστηρικτών της καθαρεύουσας, ύπήρξε ή άγόρευση του Άλ. Παπαναστασίου.

Έφεξε τον Μιχαλόπουλο και τον Μπουφίδη, και άνέτρεψε με χαρακτηριστική εύκολία τά επιχειρήματά τους. Θύμισε στην Βουλή ότι ό Ύπουργός Παιδείας Άνδρέας Στεφανόπουλος, πρό έτών άπαίτησε άπό τον Κ. Παλαμά να γράφει τά ποιήματά του στη καθαρεύουσα, και τον άπειλήσε με άπόλυση άπό τη θέση του Γραμματέα του Πανεπιστημίου Άθηνών, τόνισε δέ ειρωνικά: «Δυστυχώς τότε παρητήθη ή Κυβέρνησις, και ούτω ή αρχαία γλώσσα δέν έγκαταστάθη εις την σημερινήν ποιήσιν».

Ό πρωθυπουργός Έλ. Βενιζέλος, άν και «δηλωμένος όπαδός του δημοτισμού», μπροστά στην ένταση των αντιπαραθέσεων αναγκάστηκε να επιδιώξει συμβιβαστική λύση. Άφου άνέλυσε τό γλωσσικό ζήτημα, πρόβλεψε ότι ή γλώσσα του μέλλοντος θα είναι, όχι ή γλώσσα του βήματος της Βουλής ή του άμβωνος της Έκκλησίας, αλλά ή γλώσσα «... την όποιαν μιλούν δύο μορφωμένοι άνθρωποι άβιάστως έν συναναστροφή...». Στο τέλος της όμιλίας του ζήτησε την «... άνοχή των μέν προς τάς γνώμας των δέ» και πρόσθεσε με λύπη του «ή άδιαλλαξία, ό φανατισμός, μετά των όποιών διεξάγεται ή γλωσσική συζήτησις, έχω τό δικαίωμα να είπω και να κηρύξω είναι ξένα έντελώς άπό τό άληθώς Έλληνικόν πνεύμα».

Τελικά, έγινε δεκτή ή ακόλουθη διατύπωση του σχετικού άρθρου του Συντάγματος, μετά άπό πρόταση του βουλευτή Γαλανού: «Έπίσημος γλώσσα του Κράτους είναι εκείνη εις την όποιαν συντάσσονται τό πολίτευμα και της έλληνικής νομοθεσίας τά κείμενα: πάσα προς παραφθορά ταύτης επέμβασις άπαγορεύεται».

Έκτός των συγκρούσεων στην Βουλή κατά του Παλαμά, έπακολούθησαν και θλιβερές φοιτητικές εκδηλώσεις έναντίον του. Στις 23 Μαρτίου θλιβερές εκδηλώσεις σημειώθηκαν και στο Πανεπιστήμιο για τό γλωσσικό ζήτημα. Μιά δωδεκαμελής έπιτροπή φοιτητών, είχε προσέλθει άπό ένωρίς τό πρωϊ στο Πανεπιστήμιο για να άποδοκιμάσει τον Γραμματέα και διάσημο ποιητή Κ. Παλαμά, και να τον εκδιώξει άπό αυτό. Όσοτόσο ή άναμονή της ύπήρξε μάταιη, γιατί ό Παλαμάς εγκαιρα είδοποιημένος άπό τον Πρύτανη Ζολώτα, παρέμεινε στο σπίτι του, προφασισμένος ασθένεια, προς άποφυγή δυσάρεστων σκηνών. Οι φοιτητές όταν διαπίστωσαν τό γεγονός, θέλησαν να δούν τον Πρύτανη, για τον όποιον όμως τους δηλώθηκε ότι άπουσίαζε. Μή άποδίδοντας πίστη στους κλητήρες, παραβίασαν την

είσοδο και έρεύνησαν όλα τὰ γραφεία πρὸς ἀνακάλυψη τοῦ Πρύτανη, ὁ ὁποῖος πράγματι δὲν εἶχε μεταβῆι στὸ Πανεπιστήμιο.

Αὐτὸς ἦταν ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς. Βαθῦς, συμβολικός, μὲ ἀγνὸ πανανθρώπινο ἰδεαλισμὸ καί πηγαία λυρική πνοή. Ὁ Παλαμᾶς δημιούργησε μιὰν ὁλόκληρη ἐποχὴ καὶ ἐγινε δάσκαλος στὶς νεώτερες γενιές, πού ἐπηρεάζονται πάντα ἀπὸ τὴν ἀθάνατη τέχνη του.

Δίκαια λοιπὸν θεωρεῖται, ὕστερα ἀπὸ τὸν Σολωμὸ, ὁ δεῦτερος Ἐθνικός μας Ποιητής.

«Σ' ἀντὶ το φέριερο ἀκουρνᾶ ἡ Ελλάδα! Ἐγὰ βοινὸ / μὲ δάφνεσ ἀν γφόσοιμε ὡς το Πήλιο καὶ ὡς τὴν Ὀσσα. / κὶ ἀν το ἀιργόσοιμε ὡς τὸν ἔσβομο οὐρανὸ. / ποιοὺ κλει. μὲ κὶ ἀν το περὶ ἡ δικιὰ μου γλώσσα» Μ' ἀντὶ τα Λόγια, διὰ στίγμαιοσ καὶ γραφίδοσ. Ἰηγητορ Στ. Κελλιανῶ, ἀιοχωρεῖοιοσ τὸν Φεβρουάριο τὸν 1943 ἡ Ἀθήνα τὸν Κωσιὴ Παλαμᾶ

ΑΡΧΟΝΤΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗ

Από την –Πόλη– ήτανε ή καταγωγή του Χατζιαντώνη. Έκει μολογάνε είχε μεγάλη πέραση σαν άνθρωπος μὰ και σαν έμπορος, με αντιπροσώπους εκείνον τόν καιρό στην Ίταλία καθώς και σ' άλλα του κόσμου λιμάνια.

Όμως με τόν καιρό και τὰ πολεμικά γεγονότα, πού κλωνίζανε την Όθωμανική αυτοκρατορία αναγκάστηκε ό άνθρωπος όπως και τόσοι άλλοι άφεντάδες του καιρού του, για περισσότερη σιγουριά νὰ μεταναστεύσει μεταφέροντας οίκογένεια και επιχειρήσεις στη Βενετία.

Έκει καθώς εκτιμούσε, ή ζωή ήτανε πιό ήσυχη, πιό σίγουρη πιό πολιτισμένη, μὰ και οί επιχειρήσεις πηγαίνανε πολύ πιό καλά. Έμπορευότανε ύφασματα ακριβά, βελούδα και μετάξια για τīs αρχόντισσες του καιρού εκείνου.

Άκόμα και μέσω Σαλαώρας, του πρώτου τότε λιμανιού της Άρτας κουβαλάγανε τὰ καράβια και οί άγωγιάτες με τὰ καραβάνια τους μεταφέρανε ως και στα Γιάννενα άκόμα, Τουρκοκρατούμενα τότε.

Έμπορικός είπανε επιθεωρητής των έδω τότε αντιπροσώπων του ήτανε σαν μεγάλωσε κάπως ό ίδιος ό γιός του, πού κάποιες φορές προκειμένου νὰ γνωρίσει τους συνεργάτες του εμπόρους ταξίδευε και ως τīs πατρίδες τους.

Μιάν Άνοιξη μολογάνε, μέσω Σαλαώρας διασχίζοντας με την άμαξα τόν κατάφυτο, τó λουλουδιασμένο Άρτινό κάμπο και γοητευμένος από τή διαδρομή έφτασε και στην Άρτα.

Έκει ίκανοποιημένος από την έμπορική κίνηση, από την πόλη και τόν κόσμο της, από την ιστορία, από τὰ μνημεία και τὰ κάστρα της, έμεινε και κάτι μέρες παραπάνω από τó κανονικό, από τó προγραμματισμένο.

Φεύγοντας εύχαρίστησε τόν έμπορικό τους αντιπρόσωπο, καθώς και την κυρία του σπιτιού Βιργινία με υπόκλιση και χειροφίλημα για την ύπεροχη, για την άξεχαστη πού έτυχε στο σπίτι τους περιποίηση και στερνά σαν ίππότης πού ήτανε και σαν άρχοντοπούλο, μ' ένα πλατύ χαμόγελο και μ' ένα όλόθερμο βλέμμα άποχαιρέτισε και την άρχοντοπούλα, την κόρη τή μονάκριβη του εμπόρου, την πεντάμορφη και μοσχοαναθρεμμένη δεσποσύνη τή Λουκία, λέγοντας πώς τους συμπάθησε όλους και όλα και πώς θέλοντας νὰ τους ξαναδει θά ξανάρθει, ίσως και κάπως σύντομα. Και τόπε και τόκαμε ό τζέντλεμαν της εποχής του. Και γνωρίστηκαν καλύτερα ό κόσμος και αλλάξανε και δώρα οί νέοι, καθώς και όλόθερμες εύχες και στα όνειρά τους ό ένας στη Βενετία και ή άλλη στην Άρτα σμίγανε συχνά τὰ άνοι-

ξιάτικα βράδια. Ὡσπου κάποια φορὰ ὁ Χαρίλαος ὁ Κωνσταντινοπολίτης τὸ πῆρε ἀπόφαση ν’ ἀφήσει τὴ Βενετία καὶ σὰν νεότερος Δούκας κατακτώντας τὴν καρδιά τῆς Λουκίας νὰ ὑποταχθεῖ κι ἐκεῖνος στὴν αἰθέρια ὁμορφιά τῆς μοναχοκόρης τοῦ Ζωγράφου, πού κι αὐτὸς κάπου κάποτε καθὼς θέλανε νὰ ποῦνε, κεῖθε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο εἶχε ἔρθει καὶ ἔμεινε καὶ σταδιοδρόμησε καὶ πλούτισε στὴν Ἄρτα.

Ἐξῆσε γιὰ χρόνια εὐτυχισμένο τὸ ἀνδρόγυνο. Ἐφερε στὸν κόσμο καὶ δύο πεντάμορφες κοροῦλες, δύο ἀρχοντοπούλες πού σὰν μὲ τὰ χρόνια μεγαλώσανε κι ἐκεῖνες μέσα στὰ χάρδια τους, τὴ μιὰ τὴν πρώτη, ἔτσι καθὼς καὶ τὴ μάνα τῆς τὴν εἶδε καὶ τὴν ἀγάπησε ἕνας Κορφιάτης, ἕνας γραμματισμένος κύριος, ὑπάλληλος, εἶπανε, εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον.

Μὲ τὴν εὐχὴ τῆς μάνας μιᾶς καὶ ὁ πατέρας εἶχε χαθεῖ τὴν πῆρε ὁ ἄνθρωπος τὴν κόρη καὶ ζήσανε ὅλη τὴ ζωὴ τους στὴν Κέρκυρα. Ἐκεῖ, ἄλλοι λέγανε πὼς περνοῦσε καλὰ κι ἄλλοι ὄχι, τώρα ποιὸν νὰ πιστέψεις χίλιος κόσμος χίλια λόγια, ὅμως ἄς εἶναι, ἔκαμε οἰκογένεια, ἀνάθρεψε παιδιὰ καὶ καλὰ περάσανε ὁ κόσμος.

Κι ἔμεινε ἡ καημένη ἡ Λουκία μὲ τὴ μανούλα τῆς ἐδῶ μοναχὲς οἱ ἀρχόντισσες μὲ σπίτια καὶ περιβόλια μὲ λιοστάσια, πού τὰ δουλεύανε ξένα χέρια, μὰ τί νὰ γίνε, ἦτανε ὅμως ἀρκετὰ καὶ ἔτσι ἔφτανε τὸ εἰσόδημα γιὰ ὅλους καὶ ὄλο καὶ κάτι περισσεύε πάντα.

Μὲ τὸν καιρὸ, νύχτωσε, ξημέρωσε, οἱ μέρες δγαβαίνανε, τὰ χρόνια περνοῦσαν, ἡ μάνα χάθηκε καὶ ἡ Λουκία παρ’ ὄλο ὁποῦχε μείνει μονάχη μὲ μιὰ μισόκαιρη παραδουλεύτρα ὁποῦχανε ἀπὸ χρόνια στὸ σπίτι, οὔτε ἀπόκοσμη καθὼς λέγανε ἦτανε μὰ οὔτε καὶ καλοαποφάσιζε ἀπὸ τὰ τόσα παιδιὰ τῆς πολιτείας πού τὴ γυρεύανε γιὰ σύντροφό τους νὰ κάμει ἕνα καλύτερο ἀπὸ τ’ ἄλλα καὶ νὰ τὸ παντρευτεῖ. Μὰ οὔτε καὶ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ἤθελε νὰ φύγει.

Ὅμως κάποτε, ὅπως γίνεται συνήθως, ἦρθε καθὼς ἔλενε καὶ γιὰ κείνη ἡ τυφλοβδομάδα. Κάποια Κυριακὴ στὴν ἐκκλησιὰ μολογᾶνε καθὼς ὅπως τὸ συνήθιζε ὁ κόσμος σὰν ἄναψε κερὶ ἡ ἀρχοντοπούλα κι ἔκαμε σταυρὸ στὴ Χάρη, πῆγε στὸ γυναῖκιο καὶ ἔπιασε στασιδὶ γιὰ ν’ ἀκούσει τὴ λειτουργία. Σὲ λίγο, λουσμένα καὶ γιορταλλαγμένα τρία-τρία στὴ γραμμούλα τους μπῆκαν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ παιδόπουλα τοῦ γυμνασίου μὲ δίπλα τους τὸν κύριο καθηγητὴ, τῆς φυσικῆς πειραματικῆς καθὼς εἶπανε ἀργότερα.

Ἐναν μεστωμένο κύριο ψηλὸ ξεραγκιανὸ καλοντυμένο μὲ γραβάτα καὶ ψηλὸ καπέλο. Ἐσκυψε ὁ ἄνθρωπος ξεσκέφαλος εὐγενικά, ἀσπάστηκε τὴ χάρη καὶ μετὰ πῆγε καὶ στάθηκε δίπλα στὰ παιδιὰ σοβαρὸς καὶ ἀμίλητος, σωστός τζέντλεμαν, καθὼς λέγανε τότε τοὺς τέτοιους οἱ ἔξευγενισμένοι.

Τὴν ὥρα πού ὁ παλιᾶς τελειώνοντας εἶπε τὸ δι’ εὐχῶν, μὲ νόημα ἔβαλε τὰ παιδιὰ μπροστὰ καὶ ξαναβγῆκαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ ἀδεκεῖ στὴν αὐλὴ σκορπίσανε μὲ παράγγελμα γιὰ τὰ παιγνίδια τους κι ἐκεῖνος γιὰ τὴ δουλειὰ του.

Αὐτὸ γιὰ τὴ Λουκία ἦτανε καθὼς ἔλεμε, τὸ κάτι ἄλλο. Τόσο τὴν ἐντυπωσίασε τὸ παράστημα μὰ καὶ τὸ φέροισμο ἐκεῖνου τοῦ καθηγητῆ, πού ἀδεκεῖ σταυροκοπήθηκε στὴ Χάρη καὶ εἶπε: Παναγούλα μου κάνε τὸ θαῦμα σου ἢ αὐτὸν ἢ κανέναν ἄλλον σὲ τοῦτον τὸν κόσμο. Ἐλένε δέ, πὼς τῆς ἔταξε καὶ ἀσημένιο καντήλι, ἴσως. Καί... θές ἢ Χάρη ἔβαλε τὸ χέρι τῆς, θές ἢ προξενήτρα, ἐκείνη ἡ Κατίνα μὲ τ’ ὄνομα, ἄλλοι ἔλενε γιὰ τὰ πλούτια, πάντως τὴν κλείσανε τὴν προξενιά καὶ ἡ Λουκία ἡ καλότερη καὶ ἡ

καλόημοιρη ύποτάχτηκε στη μοίρα της, έγινε κυρία καθηγητοῦ. Ὁ γάμος στὴ Μητρόπολη μὲ τὸ Δεσπότη μὰ καὶ πολὺ καθὼς πρέπει εἶπανε. Μὲ λίγους συγγενεῖς μὰ μὲ ὄλες τοῦ τόπου τὶς ἀρχές καὶ τοὺς νοικοκυραῖους καλεσμένους μὲ δεῖπνο στὸ ἀρχοντικό τους. Χαλάσανε τὸν ὄντᾶ, καὶ τὸν κάμανε σαλόνι καθὼς εἶπανε καὶ τὰ παλαιὰ ἐπιπλα στιβαχθήκαμε στὸ κατώι. Σαλόνι τελευταίου τύπου μὲ χαλί καὶ κομοδίνα, μὲ καρέκλες καὶ πολυθρόνες μὲ τραπεζάκι ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, κι ὅλα τύπου Λουδοβίκου, ἦτανε λέει ἀπὸ τότε στὴ μόδα. Γιὰ δὲ τοὺς τοίχους, κάδρα μὲ γόνδολες Βενιτσιάνικα, χώρια σερβίτσια Μοράνα, χώρια καθρέπτες καὶ φρουτιέρες, χώρια ἀνθόσπῆλα, ν' ἀγναντεύει ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ χάνει ὁ νους του ἀπὸ τὸ μεράκι καὶ τὴ μόδα.

Τὶ τὰ θες, τὶ τὰ γυρεύεις, εἶπε τότε ἡ πολιτεία μὲ θαυμασμό ὁ παρᾶς καὶ ὁ βηχας δὲν κρῦβονται.

Μὲ τὸν καιρὸ καὶ μὲ τὰ χρόνια, μάνα καὶ κόρη θέλοντάς το οἱ ἴδιες πρῶτα οἱ ἀρχόντισσες μὰ καὶ προσπαθώντας ν' ἀνεβάσουνε στὰ μάτια τοῦ καλοῦ κόσμου κάπως καὶ τὸ ἐπίπεδο τοῦ γαμπροῦ, ἦταν βλέπεις ἀπὸ χωριό, μεγαλοπιάνονταν. Ὅλο καὶ ἐτοιμάζανε στὸ σαλόνι τους συναντήσεις κυριῶν τοῦ καλοῦ κόσμου γιὰ ἀπογευματινὸ τσᾶι καὶ πότε καλώντας πρόσωπα περιομπῆς σὲ βραδινὲς δεξιώσεις καὶ συμπόσια γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχε τότε νὰ μολογᾶι ὁ κόσμος τῆς μικρῆς μας πόλης. Τὶ φαγητὰ πολλὰ καὶ παράξενα, τὶ πιωτὰ ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, χώρια πού ἡ μεγάλη κυρία, ἡ μητέρα, ἔπαιζε στὸ μαντολίνο μέρη ἀπὸ ὀπερέτες καὶ κάποιες κυρίες τραγουδοῦσανε στὰ Γαλλικὰ καὶ τὶς χειροκροτοῦσανε μὰ θαυμασμό τάχα, κι ἐκείνες ὑποκλινότανε πρὸς ὄλες τὶς πλευρὲς εὐγενικὰ καὶ φιλάρεσκα.

Τὸ δυσᾶρεστο σὲ κάποια χρόνια ἦτανε τὸ ὅτι κάπως ἀναπάντεχα, καθὼς εἶπανε, κάποια μέρα χάθηκε ἡ μάνα καὶ τὴν Λουκία τὴ βαραίνανε τώρα στὴν ψυχὴ δύο καταφρόνιες, τῆς μάνας ὁ χαμὸς μὰ καὶ τὸ παράπονο πού ὁ καλὸς Θεὸς δὲν θέλησε νὰ τοὺς δώσει ἕνα παιδάκι νὰ τοὺς ὀλοκληρώσει καθὼς πιστεύανε τὴν εὐτυχία καὶ οἱ καιροὶ ἀτυχῶς μακραίνανε καὶ ἡ ἐλπίδα, ἔστω καὶ τελευταία κάποτε χάνεται κι αὐτὴ.

Δὲν κρεμάσανε ὁμως οἱ ἄνθρωποι τὸ κεφάλι τους γιὰ χαμὸ, κρατήσανε τὸ σπῆτι τους ἀνοιχτὸ σὲ γνωστοὺς καὶ φίλους.

Στὸ σαλόνι τους πάντα κάποιες κυρίες τοῦ καλοῦ κόσμου θὰ παίρνανε τὰ ἀπογεύματα ἔτοι γιὰ τὴ συντροφιά καὶ τὴν κουβέντα, τὸν καφέ τους, σχολιάζοντας τὰ ὁποῖα τῆς καθημερινότητος παράξενα, τὴν κοσμικὴ του τόπου κίνηση, μὰ καὶ τὴ μόδα.

Κάποια μέρα, τὸ λόγο ἀποκλειστικὰ τὸν εἶχε ἡ κυρία Ρέα ἡ τηλεγραφετοῦ. Εἶχε ἐπιστρέψει πολὺ πρόσφατα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας εἶπανε, καὶ ἐκεῖ ἄκουσε πράγματα γιὰ τὴν κοσμικὴ ζωὴ καὶ τὴ μόδα, πού ἔχασε ὁ νους της. Καὶ γυρίζοντας κάποια στιγμή πρὸς τὴν κυρία Λουκία τῆς εἶπε ἀνάμεσα καὶ σὲ κάποια ἄλλα πού τελευταία εὗρισκε στὸ σπῆτι της ἀναχρονιστικὰ κάτι καὶ γιὰ τοῦ σαλονιοῦ της τὰ κάδρα.

Τᾶβρισκε εἶπε, πολὺ μπάς-κλάς, ἔτσι τὸ εἶχε ἀκούσει ἦτανε λέει ἀπὸ τὸ Γαλλικό. Δηλαδή ἀρκετὰ ξεπερασμένης νοοτροπίας. Τώρα Λουκία μου τῆς εἶπε σ' ὅλα τὰ καθὼς πρέπει σαλόνια τοῦ καλοῦ κόσμου εἰς τὰς Ἀθήνας πολὺ φοργιέται τὸ πορτρέτο. Ἡ ἀπεικόνιση ἀπὸ φτιασμένο βέβαια ζωγράφο σὲ μουσαμὰ κάποιου προγόνου τῆς οἰκογενείας κάποιου καπετάνιου, πού διακρίθηκε στοὺς πολέμους γιὰ τὴ λευτεργιά μας. Τὴν περισσότερη πέραση χρυσὴ μου ἔχουνε οἱ Σουλιῶτες στῆς Ἀθήνας τὰ σαλόνια.

Χρυσωμένη κορνίζα μουσαμάς λαδομπογιά καθώς και δυσανάγνωστη εἴπανε ὑπογραφή, ταυτότητα τοῦ ἔργου τέχνης καὶ ὄχι πιὰ χαλκομανίες μὲ παγώνια καὶ γόνδολες.

Πορτρέτα πού τιμοῦν, πού ἀνεβάζουν τὸ ὄνομα καὶ τὴν ὑπόσταση τῆς γενιᾶς καὶ πού δίνουνε περίσσια τιμὴ καὶ ἄξιοπρέπεια καθὼς καὶ δόξα στους οἰκείους. Καὶ ὅλα αὐτὰ τάειπε ἀπόξω σὰν ποίημα ἢ κυρία τηλεγραφετοῦ, καὶ οἱ κυρίες τοῦ σαλονιοῦ συμφωνήσανε ἀπόλυτα μὲ τὶς γνώσεις καὶ τὰ νέα γιὰ τὴ μόδα ὀπόφερε ἀπὸ τὸ ταξίδι τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ κυρία τηλεγραφετοῦ. Καὶ μιᾶς καὶ συμφωνοῦσε μ’ αὐτὰ καὶ ἡ κυρία Ρέα πού καὶ αὐτὴ κάποτε εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὰς Ἀθήνας δὲν χωροῦσε καμιὰ ἀμφισβήτηση.

Καὶ μετέφερε ἡ κυρία Λουκία τὴν εὐστοχὴ πού κάμανε παρατήρηση στὸ σαλό-νι τους οἱ κυρίες στὸ σύζυγό τῆς καὶ μὲ τὴν ἐπιμονή τῆς τὸν ἔβαλε σὲ συλλογὴ τὸν ἄνθρωπο μὰ καὶ σὲ μεγάλη σκοτοῦρα ὄχι καὶ τόσο γιὰ τὸ κόστος τοῦ ἔργου καὶ τὸν καλλιτέχνη, μ’ αὐτὰ κάπως θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ, μὰ ἔλα πού καπετάνιος πολέμαρχος μὲ ἄρματα καὶ νταηφάδες, ὄπλαρχηγὸς ξαΐκουσμένος, γνωστός γύρα στὸν τόπο καὶ τὸν κόσμον δὲν ὑπῆρχε στὸ σόϊ του, γιδοβοσκοὶ καὶ ζυγάδες ἦτανε ὁ κοσμάκης καὶ ὁ ἀγώνας πού κάνανε ἦτανε ἡ μάχη πάντα γιὰ τὴν μπμπο-τα. Τώρα... μιᾶς καὶ δὲν γινότανε κι ἄλλιῶς, μιᾶς καὶ ὅλοι ὅσοι κάνανε τὸν κάποιον, βαπτίστηκαν μόνοι τους ἀλόγονοι καπεταναίων καὶ ὀπωσδήποτε καὶ μὲ Σουλιώτικη καταγωγὴ, τί τάχα θὰ πείραζε ἂν κι ἓνας ἀκόμα πῆγαινε κοντὰ στὴ μόδα. Στὸ κάτω-κάτω μ’ αὐτὸ θὰ εὐχαριστοῦσε καὶ τὴ γυναίκα του, πού τόσο ἔδειξε ὅτι τὸ ἐπιθυμοῦσε.

Μ’ ὅλα ταῦτα, τὸ παιδεψε καθὼς εἶπε ὄχι καὶ λίγο τὸ μυαλό του ὁ κύριος καθηγητής, ὥσπου τελικὰ τὸ καλοπίστεψε κι ὁ ἴδιος καὶ τὸ πῆρε τὸ πρᾶμα στὰ σοβαρά.

Κάποια μέρα κίνησε γιὰ τὸ Ἀτελιέ τοῦ κυρίου Χριστόφορου, φημισμένου στὴν πόλη μας καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ζωγράφου, μέχρι καὶ ἀγίους φκιάνανε, λέει, τὰ χρυσὰ του τὰ χέρια.

Καὶ τὸ κουβεντιάσανε σὰν πολιτισμένοι ἄνθρωποι ὁποῦ ἦτανε μὲ σοβαρότητα τὸ θέμα καὶ ἔπειτα ἀπὸ κάποια μικρὴ ὀποῦχαν δαφονία ὡς πρὸς τὸ κόστος τοῦ ἔργου μὰ καὶ τὴν πληρωμὴ, τελικὰ κι’ αὐτοῦ τὰ βρήκανε, δώσανε λόγο, καὶ ὁ λόγος τους ἦτανε εἴπανε συμβόλαιο.

Πετάχτηκε ὁ κύριος καθηγητὴς κάποιες φορὲς ὡς τὸ χωριό του, εἶχε ὁ καημένος καὶ κάτι χρόνια νὰ πάει καὶ τὸ εὐχαριστήθηκε, μὰ καὶ τὸν καλοδέχτηκαν καθὼς εἶπε τὸ σόϊ καὶ οἱ χωργιανοὶ καὶ τὸν βοήθησαν νάβρει κάνα δυο καν’ τρεῖς φωτογραφίες μία ἀπὸ τὸν παλαιὸν τὸν ἀγοφυλάκα καὶ δύο ἀπὸ κάποιους πού ὑπηρετήσανε ἓνα φεγγάρι ἐκεῖ τὰ χρόνια σὰν στρατοχωροφύλακες στὰ Μουδανία τῆς Ἀσίας.

Μὲ τὴν ὑπόσχεση ὅτι γρήγορα θὰ τὶς ἐπιστρέψει, τοὺς εὐχαρίστησε, τὸν κόσμον, καὶ μισοευχαριστημένος ἀπὸ τὸ εὐρημά του γύρισε στὴν Ἄρτα.

Στὸν καλλιτέχνη ἔδειξε σὰν νὰ μὴν ἀρέσανε καὶ τόσο, ὅμως μετὰ ἀπὸ πολλὰ πού εἴπανε καταλήξανε στὸ νὰ ἀνθολογήσει ὁ ζωγράφος κάποια χαρακτηριστικὰ πού νομίζει ἀπὸ τὶς φωτογραφίες, νὰ σγουραίνει τὰ μαλλιά καὶ νὰ πυκνώσει τὰ γένια, νὰ ἀγριέψει ἀρκετὰ τὰ μάτια καὶ τὸ πρόσωπο, νὰ δώσει χάρη ξέχωρη στὴν κορμοστασιά καὶ στὴν ἀρματωσιά μὲ κουστέκια ἀλήσια, μπαλάσκες καὶ κουμπού-

ρες, και... πές ό ένας και τάξε ύποσχέσεις ό άλλος σέ μέρες καταλήξαμε σ' έναν άρχοντοκαπετάνιο μέ περίσσια λεβεντιά, μέ ύφος κοσμικό και μέ παράστημα, άπαιτηση της κυρίας αυτό.

Μπήκα στην ψυχή και στο γούστο σας, τό διαβεβαίωσε ό καλλιτέχνης, θά γίνει κάτι πού θά μάς τιμάει όλους μας. Θά τό βλέπουμε μάτια και θά τόχουμε μολόημα σ' όλη τους τή ζωή, κι όσο γι' αυτό νάστε σίγουροι.

Και άδεικε σταμάτησε ή κουβέντα, έπεσε ό καπάρος γιά τήν εργασία και κάμανε κουβέντα και γιά τά ύπόλοιπα, πού έπειδή δέν ήταν και λίγα θά δινότανε μέ δόσεις, ήτανε, λέει, άπό τότε ή μόδα.

Κι έφυγε εύχαριστημένος μά και σίγουρος γιά τά συμφωνηθέντα ό κύριος καθηγητής μά και ή άρχόντισσα γιά τό σπουδαίο όπου θάχανε άπόκτημα τέχνης. "Άς μήν τόν βιάσουμε και πολύ τόν καλλιτέχνη είπανε, τώρα γιά του "Αϊ-Γιαννιού δέν προλαβαίνουμε μά γιά τή δική μου γιορτή είπε ή κυρία θάχουμε όπωσδήποτε έκπληξη σέ φίλες και συναδέλφους σου, πού θά μάς έπισκεφθούνε.

Και μιάς και παιδιά-σκυλιά πού λέει ό λόγος δέν έτυχε νάχουμε ό κόσμος, τό ένδιαφέρον γιά τήν έντύπωση, γιά τό έγώ, κι άκόμα γιά τόν ήρωα πρόγονο πού είχανε υίοθετήσει είχε στοιχειώσει μέσα τους γιά καλά.

Κάθε πού εύρισκε κάποια εύκαιρία ό κύριος πεταγότανε και ώς τό "Ατελιέ του ζωγράφου και είτε εύχαριστημένος άπό τήν εργασία είτε δυσαρεστημένος πάντα όλο και κάτι περισσότερο ζητούσε άπό τόν καλλιτέχνη, μά κι εκείνος όλο και κάτι πρόσθετε πέρα άπό τά συμφωνηθέντα μέ τήν πρόφαση πώς τά χρώματα είναι εύρωπαϊκά και πώς κάθε λίγο έρχονται και άκριβότερα.

Πέρασε μολογάνε εκείνη ή χρονιά και κόντευε και ή άλλη και τό έργο τέχνης πάντα ήμιτελές. Κάθε φορά πού τό ρακι στο μπουναλί του άτελιέ σωνόταν, ή εργασία σταματούσε και ξανάρχιζε σάν έρχόταν γεμάτο... νά τονώσει τήν έμπνευση. "Όμως κάποια φορά οι τόνοι της φωνής του καθηγητή ύψώθηκαν. Στο έβγα του άλλου μήνα, τόνισε μέ ύφος παιδαγωγού, έορτάζω κύριε. Έχω νά δεχθώ στο σπίτι μου, κόσμο έπιπέδου, δικαστικές, στρατιωτικές και πολιτικές άρχές, φίλους και συναδέλφους, γι' αυτό και σου συνιστώ, πρόσεχε καλά έάν του σαλονιού μου τόν τοίχο δέν στολίζει τό πορτρέτο του καπετάνιου, τό καμάρι των προγόνων μου θά σέ φέρω γρήγορα νά λογοδοτήσεις ένώπιον της δικαιοσύνης και μετά βγάλα πέρα μαζί τους.

Και έφυγε πολύ νευριασμένος και αυτή τή φορά, και έδω πού τά λέμε είχε και δικαιο ό άνθρωπος. Χρυσό τό πλήρωσε εκείνο τό κάδρο και μέ χιλιόμετρα τά δρομολόγια πέρα-δάθε μά και κάδρο πουθενά.

Και ζορίστηκε στερενά σάν άκουσε δικαιοσύνη ό ζωγράφος και πές και ξαναπές ρακι γιά νάχει έμπνευση και ρίξε και ξαναρίξε πινελιές στο έργο τέχνης, βγήκε τελικά καποιο πορτρέτο πού άπεικόνιζε καθώς είπε έναν άπό τους συγγενείς του ζευγαριού πού δέν χαριζότανε ποτέ του και σέ κανένα - θερμαζμένον γύφτο. Και μέ τό... ναι μέν, αλλά, και κρεμάστε το τώρα κι άν δέν άρέσει γενικότερα τό διορθώνουμε, τό κάδρο άναρτήθηκε εις τό σαλόνι.

"Όμως συχνά πυκνά κána δύο χρόνια μέ τις εύστοχες παρατηρήσεις των κυριών τάδε και πότε μέ της κυρίας δείνα ό ήρωας πρόγονος δέν είχε στασιό πουθενά, τόν φάγανε τά δρομολόγια άπό τό άτελιέ στο σαλόνι και πίσω πάλι. "Όχι έτσι τά μάτια

κύριε Χριστόφορες, λίγο πιό εκφραστικά, και τὰ γένια ὄχι και τόσο ἄτακτα, κάπως περισσότερη χάρη στην κορμοστασιά, φωτεινότερο τὸ βλέμμα. Καί... μάλλον πιό ἔντονα γενικῶς τὰ χρώματα. Ὅμως και κάθε φορὰ πού ὁ καπετάνιος θὰ πήγαινε ὡς τὸ συνεργεῖο γιά κάποιες μικροδιορθώσεις, τὸ δεκαπενθήμερο τοῦ κυρίου καθηγητῆ ἐρχότανε ἴσια-ἴσια, βλέπεις ἀκριβαινε ἡ ζωή.

Μέ τὰ πολλά ὁμως πέρα-δῶθε, τὸ πορτρέτο τοῦ καπετάνιου, τὸ καμάρι τῆς γενιάς του, εἶχε λένε, ἀγριέψει τόσο μὰ και τόσο εἶχε παρασανταλιάσει ἀπὸ τίς ἐπεμβάσεις, πού ἀτυχῶς εἶπανε, δὲν κοιταγότανε πιὰ ἀπὸ ἀνθρώπου μάτια. Και κάποια φορὰ ἀντί γιά τὸ σαλόνι, πῆρε τὸ δρόμο τῆς ἀποθήκης μὲ ἄλλα πράγματα ἀζήτητα κι ἐκεῖνα.

Εὐτυχῶς εἶπανε οἱ νοικοκυραῖοι πού τελικὰ ἔπеше κι' αὐτὴ ἡ μόδα και σωθήκαμε, πέρα και ἀπὸ τὴ στεναχώρια μας ἄφησε και ἀπένταρους ὁ μέγας καλλιτέχνης, ὁ ζωγράφος τῆς δεκάρας, αὐτὸς πού ἴσως δὲν μπόρεσε ἀτυχῶς νὰ ταυτίσει τὸ ἔργο του μὲ τὴν ἐπιθυμία τῶν γεννημένων ἀνικανοποίητων.

Ἀκολουθώντας τὸ ζευγάρι πιστὰ τὴν ἐπιταγὴ τῆς μόδας, ἄλλαξε κατὰ καιροὺς στὸ σαλόνι και ἐπιπλα και κάδρα, ὥσπου κάποτε τὰ χρόνια στερήσανε κι ἀπ' αὐτοὺς μὰ και ἀπὸ τοὺς φίλους ἐπισκέπτες τὴ διάθεση. Βλέπεις πότε τὰ ἀρθροτικά, πότε ἡ πίεση και τὰ ζάχαρα δὲν ἀφήνανε περιθώρια γιά ἐπισκέψεις και κοσμικὰ ἐνδιαφέροντα, μὰ και τὰ μάτια κάποιων πού φτάνανε κάποτε και περνούσανε στὸ σαλόνι, ὑποχρεωτικὰ κοιτάζανε πάντα χαμηλά, γιά νὰ σιγουρευτοῦνε ἀπὸ παραπάτημα μιὰς και τὰ γυαλιὰ τῆς πρεσβυωπίας δὲν ἦτανε ἀκριβῶς τὸ νούμερο πού θὰ ταίριαζε.

Και καθῶς ὄλα σὲ τοῦτον τὸν κόσμο ἔχουνε μιὰ παρακμὴ μὰ και τέλος, ἔτσι και τοῦ ζευγαριοῦ γιά τὸ ὁποῖο γίνεται ὁ λόγος, τὸν ἕνα χρόνο κι ἔτσι τάχα ξαφνικὰ χάθηκε ἀπὸ τὴν καρδιά του ὁ κύριος καθηγητῆς ἀπάνω στὸ χρόνο μολογᾶνε, σὰν ἀπὸ καημὸ και στενοχώρια σὰν ἀπὸ μοναξιά και θλίψη πῆγε κοντὰ του και ἡ ἀρχόντισσα.

Κάποια μέρα χτύπησε και γιά κείνη λυπητερὰ τῆς ἐνορίας ἡ καμπάνα και μὲ τὴν μισὴ πολιτεία στην ἀκολουθία τῆς, μὲ Δεσπότη και παπάδες διαβάστηκε στην ἐκκλησιά και πάει ἡ ἀρχόντισσα στὸ καλὸ τῆς. Πῆγε καθῶς εἶπανε νὰ ξανανταμῶσει τὸν ἄλλο κόσμο μὲ δικούς και φίλους, ἀν και ποιὸς τάχα ξέρει νὰ μᾶς πει. Ποιὸς πῆγε κι εἶδε κι ἄκουσε, ποιὸς γύρισε και εἶπε. Ἐπὸ τότε και δῶθε γιά καιρὸ ἔμειν' ἡ πόρτα σφαιλιστὴ, κλειστὰ τὰ παραθύρια μὰ... και τί κλειστὴ, μὲ δέκα καθῶς μολογᾶνε ριχτοκλειδωνιές ἀπόξω. Μιὰ ἀπὸ τὰ Ἐλέη, τὸ φιλόπρωχο σύλλογο τῆς πόλης πού διεκδικοῦσε μὲ δωρεὰς συμβόλαιο τὸ σπίτι, και τίς ὑπόλοιπες ἀπὸ κάτι ξεχασμένα ἀπὸ χρόνια ἀνεπίδια τοῦ ζευγαριοῦ πού οὔτε στὸ θάνατό τους δὲν εἶχανε δώσει τὸ παρὸν. Και μὲ αὐστηρὲς ὁ ἕνας στὸν ἄλλον συστάσεις, πῶς εἶναι συγγενεῖς και ὡς ἐκ τούτου και νόμιμοι κληρονόμοι ὡς ἕνα βαθμὸ, ἀπαιτοῦνε.

Πέρασε ἀρκετὸς καιρὸς μὲ τὸ ὄχι ἐσὺ αὐτὸ και ὄχι ἐγὼ ἐτοῦτο, καθῶς φάνηκε κάποτε κουράστηκαν οἱ συγγενεῖς και δώσανε τάχα τόπο στην ὀργὴ και συνάχτηκαν νὰ μοιράσουν ὄλα τὰ κινητὰ σιγῶργια ρούχα, ἐπιπλα, σερβίτσια, πού δὲν ἦτανε και λίγα γεμάτο τὸ ἀρχοντόσπιτο ἀπὸ τρεῖς ἀκόμα καθῶς εἶπανε γενιές. Τὰ μοιράσανε τελικὰ και ὄλοι μὲ κάποιο φανερό παράπονο πῶς τάχα ἀδικηθήκανε, τὰ φορτώσανε και πᾶνε γιά τὰ δικὰ τους νοικοκυριά.

Όμως... κάποια στιγμή από τὰ πολλά συγύργια τῆς μακαρίτισσας, ὄχι βέβαια καὶ πολλὰ, μείνανε στὰ ἀζήτητα, ρούχα, καπέλα, ἐπιπλα σκοροφαγωμένα παρελθόντων ἐτῶν, σπασμένα σερβίτσια, φωτογραφίες καὶ ξέθωρα κάδρα, σχολικὰ βιβλία ἄλλων καιρῶν, κουρελοῦδες, χαλασμένες ὀμπρέλες καὶ παλαιοπάπουτσα ἕνα σωρὸ. Κι ὅλα αὐτὰ σὲ κάποιες μέρες μὲ τὴ μέριμνα τῶν δικαιοῦχων τοῦ κτιρίου συνάχτηκαν σωρὸ δίπλα στὴν οὐζώπορτα καρτερώντας γιὰ κάτι μέρες τὸ πέρασμα τοῦ κάρου τῆς Δημαρχίας ποῦ θὰ τὰ φόρτωνε, ὅπως ὅλα τῆς πόλης τὰ σκουπίδια γιὰ τὸ γιαλὸ. Ἐκεῖ ἦτανε ὡς τὰ χθὲς τὸ σπουπιδαργιό. Ἄπὸ τὸ ποτάμι κι ὡς τὴ θάλασσα.

Ἄρκειτο περίεργοι διαβάτες, περνώντας τὰ ἐρευνούσανε βιαστικὰ μὲ τὰ μάτια, κάποιοι φίλοι καὶ ἄνθρωποι, χαμηλώσανε τὸ κεφάλι καὶ προβληματισμένοι ἀπὸ στοχασμὸ καὶ εὐαισθησία, ἀπὸ κάποιες ἴσως ἀναμνήσεις τοῦ χθὲς ἀμίλητοι καὶ κακοκαρδισμένοι τραβούσανε τὸ δρόμο τους.

Κάποιοι ὄχι καὶ τόσο βαθυστόχαστοι ἀνακατεῦνανε καὶ ὄλο καὶ κάτι τάχα βρισκάνε καὶ τὸ παίρνανε πιστεῦοντας πὼς κάπου θὰ τοὺς χρειαστεῖ.

Όμως, ὁ καπετάνιος, τῆς κάποτε μόδας, τὸ καμάρι καθὼς λέγανε τῆς γενιᾶς, χωρὶς πιὰ κορνίτσα, τοῦ τὴν εἶχανε πάρει ἄλλοι περαστικοί, εἶχε μείνει μισοθαμμένος κάτω ἀπὸ σπασμένες καρέκλες καὶ σαρακωμένα παλαιοσάνδινα ἀπὸ κάθε λογιῆς ξεπερασμένο κι ἄρρηστο σκουπιδαριό, ἀζήτητος πιὰ καὶ στὰ ἀζήτητα. Ἐμεινε τὸ ἔργο τέχνης τὸ κάποτε ἰδανικὸ τῆς γενιᾶς τὸ πολυπαινεμένο καὶ ἀκριβοπληρωμένο ἰδανικὸ ἔμεινε καρτερώντας ἀπὸ τὸ ἀπορριματοφόρο τὴ λύτρωση, μὰ τελικὰ οὔτε καὶ αὐτὸ τοῦγινε τὸ χατίρι.

Ὁ μακαρίτης ὁ Καταπόδης, ὁ μανάβης τῆς γειτονιᾶς σὰν τὸν εἶδε τὸν καπετάνιο δγιαβαίνοντας, ἄπλωσε καὶ τὸν ξέχωσε καὶ τὸν πῆρε. Τὸν κοίταξε περίεργα ὄχι καὶ λίγες φορές, τὸν ξεσκόνισε γιὰ νὰ φαντάξει καλύτερα, τὸν πῆρε μαζί του καὶ τὸν κράτησε τὸ λεβέντη τὸν πολέμαρχο βοηθὸ στὸ μαγαζὶ του γιὰ κάμποσα χρόνια. Τὸν εἶχε λέει νὰ κάνει μ' αὐτὸν ἀέρα στῆς φουφοῦς τὰ κάρβουνα ποῦ τοῦ βράζανε τὰ κάστανα. Τώρα θὰ μοῦ πεῖς κι αὐτὸ προσφορά ἦτανε. Τὶ νὰ κάνουμε, βλέπεις ἔτσι εἶναι ἡ ζωὴ, νιάτα, αἰσιοδοξία, ἐλπίδες, χαρές, ἀνηφόρια κάποτε κορυφές καὶ ξέφωτα, μὰ... καὶ πάλι παρακμὲς καὶ κατηφόρια, ὡς ποῦ ὁ ἥλιος χάνεται καὶ βασιλεῦει ἡ μέρα.

ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ ΜΕ ΑΓΑΠΗ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΙΝΤΖΕΓΙΑΝΝΗΣ

Πότε; Τότε. Τι σημασία έχει αν πριν από 20 ή 40 ή πιά πολλά χρόνια. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, πού ἀναφέρει και ὁ ἐκκλησιαστής γιά νά ἀποφύγει νά καθορίσει ἐπακριβῶς μιά και ἐκείνο πού μετράει δέν εἶναι τὸ μιά μέρα ἢ ἕνας χρόνος πιά πάνω ἢ πιά κάτω.

Κάνουμε βόλτες πάνω κάτω ψάχνοντας τὰ ἴχνη τῆς ἐφηβείας. Ἄλιμονο. Μηκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην οὐ μάντιδα δάφνη, οὐ παγὰ λαλέουσα. Ἀπέσβητο και λάλον ὕδωρ.

Εἶναι κλειστά τὰ παραθυρόφυλλα. Μάταια ψάχνουμε νά βροῦμε ἕνα σημάδι νά δείχνει ὅτι κάποια πλατωνική ἀγάπη ξεφυχτάει διαβάζοντας τὸ συντακτικὸ τῆς Τασιόπουλου ἢ τῆ γεωμετρία πού μᾶς εἶχε βάλει ὁ Στάϊκος.

Ἐφαπτομένη λέγεται ἡ εὐθεῖα πού ἐφάπτεται ἐπὶ τῆς περιφερείας κύκλου, ἔγραφε.

Ἐπὶ κάτω στό τέλος τῆς σελίδας εἶχα γράψει: Ἐφαπτομένη εἶναι ὅταν τὸ χέρι μου ἀκουμπάει στό δικό σου και ἡ καρδιά μου ἐγγράφει κύκλους γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά σου!!!

Εὐτυχῶς πού δέν εἶχα βάλει και ὑπογραφή γιατί τὸ βρήκε ἡ μάνα της και παρὰ λίγο νά ξαναγίνει ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος.

– Μαρτύρα. Ποιὸς σοῦ τὸ ἔγραψε αὐτό.

Τὴν ἄλλη μέρα εἶχε γίνει σούσουρο και εἶχαμε ἀρχίσει τὴν κοροϊδία. Βρὲ μάνα μὴ μὲ δέρνεις, δὲ βάζω ἐγὼ μυαλὸ τὸν νέο πού ἀγαπάω δέν τὸν ἀπαρᾶτῶ!!!!

Φυσικά γιά νά ποῦμε τὴν ἀλήθεια μέσα στους κατὰ φαντασία ἐρωτῆς μας εἶχαμε κονταροχτυπηθεῖ στὰ ὄνειρά μας γιά κάποια συμμαθήτρια περισσότερες φορές ἀπὸ ὅσες ὁ Θερβαντικός ἦρωας γιά τὴ Δουλτσινέα του.

Ἄγαπάτε και ἀνταγαπάσθε –ρωτοῦσαν τὰ λευκώματα τῆς ἐποχῆς «Ἐμένα μὲ ἀγαπάνε πολλές, ἀλλὰ δέν ξέρω ποιὸς εἶναι»– εἶχε ἀπαντήσει πολὺ καλὸς και ἀχώριστος φίλος ἐκείνη τὴν ἐποχή. Ἄς μὴ γράψουμε ὀνόματα. Ἴσως ὑπάρχουν μερικοὶ πού δὲ θέλουν νά παραδεχτοῦν τὴν τραγικὴ ὑπογράμμιση τῆς ταυτότητας πού ἐπιμένει ὅτι... γεννηθεῖς τό... ἄρα εἶναι ἐτῶν τόσο!

– Τί εἶναι ἔρωας; –ρωτοῦσε μιά ἄλλη ἐρώτηση.

– Ἐρῶς εἶναι ὅταν μὲ κοιτάζει και ἐγὼ κοκκινίζω– εἶχε ἀπαντήσει ἡ... «ἀνυπόμονη καρδιά». Βλέπετε ὑπογράφαμε ὅλοι μὲ ψευδώνυμα. Οἱ ἀρσενικοὶ συνήθως μὲ ὀνόματα ἠρώων ἢ ἰνδαλμάτων ἀπὸ τὸν μυθικὸ κύκλο ἢ μεγάλων ἐραστῶν. Ἄρης ἢ

Ἀπόλλων. Συγχωρεμένος ἀπὸ χρόνια πολλά ὁ... ὑπόγραφε Καζανόβας. Κάποιος ἄλλος Ρωमाίος!!!

Τὰ κορίτσια πάλι πιὸ ρομαντικά προτιμοῦσαν ψευδώνυμα ὅπως «τρυφερὴ καρδιά» ἢ «Ἰουλιέττα».

Δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐκόλος ὁ συγχρωτισμὸς καὶ τὸ νὰ συναντηθεῖς μὲ κάποια ἦταν πρόβλημα σὲ τόσο μικρὴ κοινωνία. Διάμεσος τὸ σχολεῖο πού μὲ πρόσχημα κάποια ἄσκηση ἐπέτρεπε τὸ πλατωνικὸ μας πάρε-δώσε καὶ τὰ λευκώματα πού κι αὐτὰ ὑπογράμμιζαν τὸν ἀπόηχο μιᾶς ἐποχῆς πού τελείωνε μὲ ταχύτατους ρυθμούς.

Πρέπει νὰ ἦταν τὰ δύο πρῶτα χρόνια τῆς κατοχῆς πού ἀκόμα δὲν εἶχαμε συνειδητοποιήσει αὐτὸ πού ἀργότερα ἔγινε τὸ μεγαλεῖο τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης. Εἴμαστε στὰ 13 ἢ 14 χρόνια μας μὲ κοντὰ παντελόνια κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ γαμπρίζαμε, ἔχοντας κιόλας ξυριστεῖ μιὰ-δυὸ φορές μὲ τὸ ξυράφι τοῦ πατέρα καθὼς βιαζόμαστε νὰ γίνουμε ἄντρες. Ἀλλὰ καὶ τὰ κορίτσια μ' ὅλο πού φοράγανε σοσόνια βάζανε δειλά-δειλά κραγιὸν οἱ πιὸ τολμηρῆς ἢ βάφανε τὰ νύχια τους ὅταν ἐρχότανε στὰ παρτάκια πού κάναμε μὲ σταφίδα ἢ μὲ μπομπότα καὶ βέβαια μὲ τὸ ἀπαραίτητο γραμμόφωνο πού ἔπαυζε φόξ τρότ: Τῆς Ριζίκας τὸ τραγούδι ἢ τὸ περίφημο γιὰ τὴν ἐποχὴ του: Τσιγγάνα μαυρομάτα ἀγάπησα στὴ στράτα... Καὶ φυσικὰ μάθαμε ταγκὸ μὲ τὰ γνωστὰ τοῦ Ἐντουάρτο Μπιάνκο: Τὸ τελευταῖο ταγκὸ μὴ μ' ἀρνιέσαι ἢ τὴν περίφημη Κομπαρσίτα καὶ τὸ «μαραμένα τὰ γιούλα κι οἱ βιόλες».

Κανονίζαμε νὰ εἴμαστε ζευγάρια ἀλλὰ νὰ μένει πάντα ἕνας μονὸς γιὰ νὰ κουρδίζει τὸ γραμμόφωνο μὲ τὸ χωνὶ καὶ τὸ σκύλο πού γνώριζε τὴ φωνὴ τοῦ ἀφέντη του. Χίς μάστερς βόις – ἔγραφε τὸ σλόγκαν του. Σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ παρόντες καὶ οἱ γονεῖς –δηλαδὴ ἢ μὰνα– τοῦ σπιτιοῦ πού ἐπέβλεπε τὴν... κοσμοπότητα. Τὰ ἀπολυτήρια γράφανε ἀκόμη: Διαγωγή κοσμοπότη. Λές καὶ μποροῦσε νὰ εἶναι καὶ τίποτε ἄλλο. Οὔτε στὰ τολμηρότερα ὄνειρά μας θὰ εἶχαμε δεῖ τὴν ἐλευθερία πού ὑπάρχει σήμερα στὶς σχέσεις τῶν δύο φύλων. Καλύτερα – χειρότερα ποιὸς ξέρει;

Δὲν κράτησε πολὺ. Πάνω στὰ βουνὰ ἕνα ἄλλο τραγούδι ἐμφύχωνε τοὺς πρώτους ἀντάρτες καὶ κάποιοι ἀπὸ τὴν παρέα εἶχανε κιόλας φύγει γιὰ νὰ ὀργανωθοῦν στὴν ἀντίσταση. Ἄλλοι ἀπ' ἐδῶ, ἄλλοι ἀπ' ἐκεῖ. Οἱ μισοὶ τραγουδάγανε «Τὸ χωριὸ τ' ἀφήνουμε τοὺς δικούς μας χαιρετᾶμε, πᾶμε νὰ φρουρήσουμε τῆς πατρίδος τὴν τιμὴ». Οἱ ἄλλοι μισοὶ τραγουδάγαν «Ἐμπρὸς-ἐμπρὸς Ἐπονίτες, μὲ τὴ σημαία καὶ μὲ τὰ ὅπλα στὰ βουνὰ». Κάλπως ἔτσι χωρίσαμε. Μᾶς χώρισαν.

Θεὲ μου πὼς μισηθήκαμε τόσο πολὺ! Πὼς ἔγινε νὰ σκοτωθοῦμε ἐμεῖς τὰ τόσο ἀγαπημένα ἀδέρφια!

Κάθε πού ἐρχομαι στὴν Ἄρτα –τὴν Ἄρτα μου– τὴν Ἄρτα τῶν ἐφηβικῶν χρόνων, ἀνάβω κερί γιὰ ὄλους τοὺς φίλους πού λείπουν.

Τριγυρίζω στὸ νεκροταφεῖο ψάχνοντας νὰ βρῶ τὰ ἴχνη τῆς πολιτείας πού δὲν ὑπάρχει πιά.

Μιᾶς πολιτείας ἀγνώριστης κι ἄς ἔχει ἀνάγκηχο τὸ ἱστορικὸ της κέντρο. Κάτι λείπει, Οἱ ἄνθρωποι. Ἐκείνη ἢ ἀστική κοινωνία πού ἦταν «μάρκα ντεποζιτάτα» αὐτῆς τῆς πολιτείας κρατῶντας πεισματικὰ κάτι ἀπὸ τὴν ἀρχοντιά τῶν Δεσποτῶν πού τὴν διαφέντεψαν ἀπὸ τὸ 1200 πάνω-κάτω γιὰ τετρακόσια χρόνια ἀφήνοντας κληροδότημα μαζί μὲ τὰ βυζαντινὰ τῆς μνημεῖα καὶ κάτι ἀδιόρατο – φαντάσματα

πές πού τριγυρίζουν ακόμα στην πόλη τις μεταμεσονύχτιες ώρες ανάμεσα στο κάστρο και τη γέφυρα. Σταματώντας κάθε τόσο, να προσκυνήσουν την Παναγιά την Παρηγορίτιστα ή την Παρηγορήτρια – την Παριορίτσα πού με διορθώνει κάθε φορά φανατικός έραστής κι αυτός της Άρτας και της ντοπιολαλιάς της ο φίλος μου ο Χρήστος ο Γιοτσόπουλος – κι ύστερα τρέχοντας στον άπέραντο κάμπο να σταθούν ψηλά σε κάποια βίγλα να ξεκουράσουν τὸ φαρί τους και να καμαρώσουν την πολιτεία τους μέχρι τελικά να ξαναχωθούν στο λαγούμι πού οδηγεί από την Παναγιά την Βλαχέρνα στα σπλάχνα της. Ὡς τὸ μοναστήρι πού ἔχτισε ἡ Ἁγία Θεοδώρα. Τὸ ἱστοροῦσε – ἔλεγε μιὰ γειτόνισσά μας ἡ γιαγιά της, πὼς τὰ ἄγρια χειμωνιάτικα βράδια πού ὁ ἀγέρας χτύπαγε ἀλύπητα κάποια ξεχασμένα ἀμαντάλωτα παραπóρτρια ἀκοῦς τις ὀπλές τῶν ἀλόγων πού τρέχουν ξέφρενα πάνω κάτω στα καλντερίμια και τις ἀνηφοριές φρουμάζοντας κάθε τόσο στο πιαλαητό τους.

Ἄκόμα θυμάμαι πὼς μᾶς τρομάζαν μικρὰ παιδιὰ – πὼς τάχα βγαίνουν φαντάσματα ἐκεῖ πίσω στα μνήματα τοῦ Παντοκράτορα – πού λέγαμε στην αὐλή πίσω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία.

– Σὰν τι φαντάσματα;

– Νά, κάποιοι με στολές και κοντάρια πάνω σ’ ἄλογα πού κυνηγᾶνε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον ὥσπου νὰ λαλήσει ὁ κόκορας και νὰ χαθοῦν ἀγνωστο πὼς.

Εἶχαμε ξεθυμάσει με τὸν μακαριτὴ τὸν Πάνο τὸν Σαμαρτζῆ ἓνα βράδου νὰ δοῦμε τάχα, σφιγμένοι ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλον ἀπὸ τὸ φόβο μας, μαζί και τὴν περιέργεια πού μᾶς ὠθοῦσε – ὥσπου κάτι ἔτριξε – μπορεῖ κάποια γάτα στα χόρτα και ξερόκλαδα και τὸ βάλαμε στα πόδια ὅπου φύγει, φύγει.

Τριγυρίζω στο νεκροταφεῖο ψάχνοντας τὴ χαμένη πόλη. Ἐδῶ κοιμᾶται ἡ Ἄρτα τῶν ἀστῶν πού τῆς ἔδωσαν μιὰν ἀρχοντιά. Κι ἂς λένε γιὰ τὰ Γιάννενα ἢ τὴν Πρέβεζα. Ἡ Ἄρτα με τὸν κάμπο της εἶχε ἓνα ἄλλο χρῶμα. Ἡ καμπίσια πόλη κράταγε τὸ ἐμπόριο και τὸ ἐμπόριο εἶναι λένε πού φέρνει τὸν πολιτισμό. Πλησιάζει τοὺς ἀνθρώπους μέσα ἀπὸ τὸ ἀλισβερίσι και τὰ συμφέροντα πού ξυπνᾶνε τὸν κόσμο και τὸν ἀναγκάζουν νὰ πάει παραπέρα νὰ ψάξει, νὰ βρεῖ, νὰ γνωρίσει ἄλλους ἀνθρώπους νὰ συγχρωτισθεῖ με δαύτους και νὰ φέρει νέες ἰδέες, νὰ φέρει τὰ καινούργια μολογήματα πού ἄκουσε ἢ πού εἶδε...

Ἡ Ἄρτα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ὑπάρχει· ζεῖ μέσα ἀπὸ τὸν ἀξύπνητο ὕπνο της στα δρομάκια τῆς παραξένης πολιτείας τῶν νεκρῶν πού τὴ στοιχειώνουν.

Ζεῖ μέσα στα μάρμαρα, στὶς ἐπιγραφές, στα καντήλια πού ἀνάβουν οἱ μαυροφοροῦσες ἱερεῖες της – ἐστιάδες πές – τοῦ χρόνου πού κρατᾶνε τὴ σκυτάλη τῆς οἰκογένειας γιὰ νὰ τὴν παραδώσουν σε κάποια μαυρομαντηλοῦσα δταν ἔρθει ἡ σειρά τους.

– Ἐχετε κάποιον γνωστό; με ρωτᾶει κάποια κυροῦλα, καθὼς με βλέπει νὰ περιεργάζομαι τοὺς τάφους, φανερό πὼς εἶμαι ξένος.

– Ὅλο τὸν κόσμο ἐδῶ, ἀπαντάω. Μιὰ ὀλόκληρη πόλη. Ὁ Γιῶργος, ὁ Λάκης, ὁ Κωστάκης, ὁ Γιάννης, ὁ Τάκης, ποῖο νὰ πρωτοθυμηθῶ.

Διαβάζω ὀνόματα. Τσέτης, Ἀναλογίδης, Μπιτζελέκης, ὁ Κώστας και ἡ Σοφία Πίσπερη, ὁ καλός μου ὁ Γιάννης Παπαβασιλείου πού μ’ ἔμαθε δημοσιογραφία και ἀντάμα τους και ἡ θεία μου ἡ Ἄννα. Δὲν ὑπάρχει πιά ὁ τάφος της. Χάθηκε τὸν καιρὸ πού λείπαμε μέσα στὶς τόσες ἀλλαγές πού ἔγιναν.

Ἐδῶ εἶναι ἡ παλιὰ Ἄρτα. Κομπορόζος - Καζαντζῆς - Καλέλης - Κονταξῆς - Τάχος - Ζέρβας- ὁ διάσημος γιὰ τὴν ἐποχὴ του μαιευτήρας –ἀκόμη ὁ Πατσαλιᾶς καὶ πρόσφατα ὁ Γιάννης ὁ Τσουτσίνοσ, ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἄρτας, ὁ Ζάρας. Ὀνόματα, μνῆμες. Μιὰ ὀλόκληρη ἐποχὴ. Τόσοι καὶ τόσοι ἄλλοι. Γνωστοὶ ἄγνωστοι. Ἐνας κόσμος ἀλλιῶτικος.

Εἶναι Παρασκευὴ πού ἡ λιτανεὶα τῆς Ἁγίας Θεοδώρας περνάει μέσα ἀπὸ τοὺς δρόμους νὰ τοὺς εὐλογῆσει ἀκόμη μιὰ φορὰ. Εἶχα χρόνια νὰ τῆς στή λιτανεὶα. Ἀπὸ τότε πού σχολιαρόπαιδα εἶχαμε πάρει μέρος στὴ λιτανεὶα μὲ τὰ πηλίκια στὸ χέρι. Μαθητοῦδια!

Γεμίζει ὁ τόπος λιβανωτὸ καὶ κατάνυξη. Τὰ κορίτσια μὲ λουλούδια στὸ χέρι – προσφορὰ ἀγάπης στὴν Κυρία, τὴ Βασίλισσα τῆς Ἄρτας. Οἱ ἀρσενικοὶ σεμνοί, μαζεμένοι. Ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ταπεινοῦ πού δὲ συναντᾶς στίς μεγάλες πολιτείες. Εὐγε. Καιρὸ πού εἶχα νὰ προσκυνήσω τὴ χάρη της καὶ νὰ προσευχηθῶ.

– Μπαμπά κλαίς;– μὲ ρωτᾶει ἡ κόρη μου.

– Ὁχι ἀγάπη μου. Κάτι μπῆκε στό... μάτι μου καὶ δάκρυσα.

«ΟΛΟΙ ΧΩΡΟΥΣΑΜΕ»

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΩΝ. ΣΥΓΚΕΛΛΟΣ

Δύο μικρά δωμάτια είχε τό παλιό πέτρινο πατρικό μας σπίτι πού τά χώριζε ένας στενός διάδρομος, ή χρήση τού όποίου ήταν, ανάλογα στην περίπτωση, καθιστικού ή κρεβατοκάμαρας. Λίγα μέτρα πιό κάτω ύπήρχε ένα μικρό κουζίνακι δύο δωματίων. Ἀνάμεσα στά κτίσματα αυτά μιὰ ἀρκετά εὐρύχωρη αὐλή σκίαζαν τό καλοκαίρι δύο καταπράσινες μέ πυκνό φύλλωμα μουριές.

Ἐκεῖ χωρούσαμε ὄλοι. Σέ καθημερινή βάση οἱ γονεῖς μας, ὁ θεῖος καί ἡ θεία, τρία ἀδέρφια καί ἡ ἑξαδέλφη. Ὅλα μαζί τὰ παιδιά μεγαλώνανε μαζεμένα στην πεντακάθαρη αὐλή πού τή φρόντιζε ἡ μητέρα καί ἡ ἀδελφή μας, παρὰ τό νεαρό τῆς ἡλικίας τῆς. Μόνιμοι φιλοξενοῦμενοι σχεδόν ὄλο τό καλοκαίρι ὁ ἀδελφός τῆς γιαγιάς καί ἡ σύζυγός του, κάτοικοι Πατρῶν.

Ἀπαραίτητα συμπληρώματα –μέλη καί αυτά τῆς οἰκογένειας– ἕνας γάτος καλοθρεμμένος, χρώματος καφέ, πού δέν ἄφηνε ἐρπετό νά πλησιάσει στά σπίτια μας καί ἕνας πανέξυπνος κυνηγητικός σκύλος, ὁ Ἐκτορας.

Ἐφερε τό θήραμα (λαγό, ὀρτύκι, νερόκοτα, μπεκάτσα) σέ ἀπόσταση ἀναπνοῆς ἀπό τόν πατέρα, σάν ἔβγαине στό κυνήγι, συμβάλλοντας ἔτσι σέ πλούσια σπιτικά γεύματα, ἀπό τὰ ὅποια εἶχαν μερίδιο συγγενεῖς καί φίλοι μας.

Γείτονες καί γειτόνισσες μπαινόβγαϊναν: νά δανειστοῦν κάποιο ἐργαλεῖο, νά ζητήσουν αὐγό γιά αὐγόκομμα φαγητοῦ, ἢ πολλές φορές νά τοῦς διορθώσει κάποιο ἔνδυμα μέ τή ραπτομηχανή τῆς ἡ μητέρα.

Ἡ αὐλή ἔμοιαζε τοῦς καλοκαιρινούς μῆνες μέ κυψέλη, μέ πολύμορφο ἐργαστήρι.

Ὁ πατέρας σέ μιὰ γωνιά κατασκεύαζε μέ τὰ ἐργαλεῖα του μιὰ καλλιτεχνική γάστρα, ἀξιοποιώντας ἕνα δοχεῖο πού εἶχε ἐλιές, ἐνῶ ἄλλοτε διόρθωνε ὑποδήματα μελῶν τῆς οἰκογένειας ἢ ἔκοβε μέ τό «χαβάνι» τόν καπνό του ἢ ἀρμάρθιαζε ξερά σύκα γιά τόν χειμῶνα... Ἦταν μερακλής. Ὅ,τι ἔπιανε, τό ἔκανε τέλειο. Δούλευε μέ μυαλό καί καρδιά. Ἦταν ὁ καλλιτέχνης τῆς οἰκογένειας.

Ἡ γιαγιά τακτοποιοῦσε τὰ καθαρά ρούχα, προτοῦ σιδερωθοῦν. Ὅσα ἀπό αυτά εἶχαν σχισθεῖ ἢ ξηλωθεῖ τὰ ἔραβε μέ τό χέρι τῆς μέ τή βοήθεια βελονιοῦ, μέ τρόπο ἀριστοτεχνικό. Τό γαζι πού ἔφτιαχνε μέ τό χέρι τῆς συναγωνίζονταν τό ἀντίστοιχο τῆς ραπτομηχανῆς.

Ἡ μητέρα δέν σταταμοῦσε νά ἀπασχολεῖ τὰ χέρια τῆς πότε μέ κέντημα πότε μέ ράψιμο καί ἄλλοτε φτιάχνοντας τραχανά γιά τό χειμῶνα ἢ ἔπηξε τυρὶ ἢ εἰτοίμαζε διάφορα γλυκά κουταλιοῦ, τῆς ἐποχῆς ἐννοεῖται, πέρα ἀπό τήν καθημερινή μαγειρική.

“Ολοι με τις πράξεις τους, μεγάλοι και μικροί, συνέβαλαν στην αὐτάρκεια τῆς οἰκογένειας. Ἄλλωστε τὸ ἀλεύρι, συνήθως ἀπὸ καλαμπόκι, τὸ λάδι, τὰ καυσόξυλα, ὁ τραχανάς, τὸ τυρί, τὰ ὄσπρια καὶ οἱ ξηροὶ καρποὶ χάριζαν τὴν εὐτυχία τοῦ οἰκογενειακοῦ τραπέζιου ἀπὸ τὰ καλύτερα καὶ πιὸ ὑγιεινὰ ἐδέσματα. Τὰ ἔτρωγε κανεὶς ἄφοβα χωρὶς τὸν κίνδυνο διοξινῶν.

Ἐμεῖς τὰ παιδιά (ἀγόρια), μὲ ἄλλα τῆς γειτονιάς, σὲ κάποια ἄλλη γωνιά τῆς αὐλῆς κατασκευάζαμε συρμάτινες παγίδες (τσόκες) γιὰ τὴν παγίδευση καλοκαρινῶν πουλιῶν ποὺ ἄφθονα κυκλοφοροῦσαν μέσα στὰ χωράφια τῶν ὠριμασμένων καλαμποκιῶν. Ἐτοιμαζόμαστε γιὰ τὶς κνηνητικὲς ἐξορμήσεις μας. Μερικὲς φορὲς διαβάζαμε καὶ σχολιάζαμε κάποιο καλὸ βιβλίο ποὺ δανειζόμαστε ἀπὸ μεγαλύτερους στὴν ἡλικία ἢ συζητούσαμε γιὰ τὰ ὄνειρά μας καὶ τὰ μελλοντικὰ μας σχέδια.

Ἡ αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ ἦταν ἓνα ζωντανὸ σχολεῖο ἀγωγῆς. Ἐκεῖ ἀκουγε κανεὶς τὶς συμβουλὲς τῶν γονέων καὶ τῶν παππούδων, τῶν ἀνθρώπων τῆς ὠριμῆς γενιᾶς. Ἐκεῖ ξετυλίγονταν οἱ ἱστορίες ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν ἀγῶνων τοῦ 12-13, ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν, τὸν μεσοπόλεμο, τὸ 1940-41 καὶ τὸν ἐμφύλιο σπαραγμὸ. Ἐκεῖ ἀκούγονταν λεπτὰ εἰρωνικὰ πειράγματα καὶ κάθε εἶδους ἀστεῖα. Ἐκεῖ σχολιάζονταν τὰ μεγάλα καὶ μικρὰ γεγονότα τῆς χώρας καὶ τῆς μικρῆς κοινότητος.

Στις 26 καὶ 27 Ἰουλίου, ἡμέρες πανήγυρης τοῦ χωριοῦ (Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος) γινόταν ἓνας χαμὸς. Εἴκοσι πέντε (25) ἄτομα εὗρισκαν φιλοξενία στὸ πατρικὸ μας σπίτι. Γινόταν ἓνα πανδοχεῖο συνάντησης φιλικῶν προσώπων. Καὶ τότε ὅλοι χωροῦσαμε. Τὰ πάντα, ἀπὸ τὴν πρόνοια τῶν γονέων, προέκυπταν πλούσια. Ψωμιὰ ζυμωτά, πίττες, τυριά, κρέατα, ψητὰ καὶ μαγειρευτὰ, γλυκὰ κουταλιού, ντόπιες τομάτες εὐγεστες, καρπούζια καὶ ἄλλα ἦταν στὴ διάθεση τῶν καλεσμένων καὶ ξένων ἐπισκεπτῶν, ποὺ μετεῖχαν στὸ γιορτινὸ τραπέζι. Ὅλοι ἐνιωθάν τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ κορεσμοῦ. Ἄλλὰ καὶ φεύγοντας τοὺς συνόδευε δῶρο ἀπὸ τὴ μητέρα, ἓνα βαζάκι γλυκὸ, λίγος τραχανάς, ξηροὶ καρποὶ ἢ κάποια πλεξούδα ἀπὸ ντόπια σκόρδα ἢ κρεμμύδια –καυστικὰ τὰ δεύτερα– ποὺ τὰ πατοῦσε με τὴ φτέρνα νὰ τὰ ἀνοίξεις γιὰ νὰ περιορισθεῖ ἡ καυστικότητα τους.

Ὅλοι ἐνιωθάν τὸν ἄριστο συνδυασμὸ λιτότητας καὶ πλησμονῆς μέσα στὸ μοῖρασμα τῆς εὐτυχίας. Ὁ ὑπαίθριος ὕπνος προκαλοῦσε σὲ ὅλους ἄλλη χαρὰ, καθὼς δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος ἀπὸ κλέφτες ἢ κακοποιούς. Σ’ ὅλους ὑπῆρχε ἓνα αἶσθημα ἀσφάλειας.

Ἡ γιὰ πάντα ἐδινε τὴ συμβουλή: «Νὰ ἔχετε ἀνοιχτὰ τὰ σπίτια σας». Καὶ τὸ σπίτι μας ἦταν ἀνοιχτὸ γιὰ συγγενεῖς, γείτονες καὶ φίλους. Ἀκόμη καὶ γιὰ ζητιάνους, ποὺ δὲν ἔφευγαν μὲ ἄδεια χέρια. Ἡ μητέρα πάντα εἶχε νὰ φιλέψει. Πάντα ὑπῆρχε ἓνα πιάτο τραχανάς ἢ κάτι ἄλλο γι’ αὐτὸν ποὺ θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὴν αὐλὴ τῆς καὶ σχεδὸν συχνότατα γιὰ τὸν μπάραμπα Δημήτρη, ἓνα μοναχικὸ, χαρακτηριστικὸ ἀλλὰ καὶ χρησιμο τύπο τοῦ χωριοῦ. Σὲ ἄλλες γειτονιὲς γινόταν κάτι παρόμοιο.

Μικρὰ σπιτάκια ἀσπρισμένα καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι. Σήμερα, μέσα στὸν καταυλισμὸ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, τὰ σπίτια εἶναι εὐρύχωρα καὶ πολυτελῆ, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι ἐλάχιστοι. Οἱ πόρτες δὲν ἀνοίγουν εὐκολα. Ἡ πλησμονὴ τῶν ἀγαθῶν συμπορεύεται μὲ τὴν ἐρημία τῶν ψυχῶν. Τὰ σπίτια εἶναι φυλακὲς ἀνθρώπων ἐγκλωβισμένων μέσα στὴν ἀτομικότητά τους. Αὐλὲς δὲν ὑπάρχουν. Καὶ ὅπου ὑπάρχουν εἶναι ἀψυχες καὶ βουβές. Οἱ παιδικὲς φωνὲς σπανίζουν.

Τὸ παλιὸ σπίτι δὲν ὑπάρχει πιά. Οὔτε μπορεῖ νὰ στηθεῖ κάτω ἀπὸ τὸν καλπάζοντα ρυθμὸ τῆς ἐποχῆς.

Ἔμεινε, ἐν τούτοις, ἡ σκιά του μέσα στὴν ψυχὴ ὅσων τὸ ἔζησαν. Ἡ ἀναπόλησή του ξυπνᾷ καὶ τρέφει μέσα μας τὴν ψυχὴ μὲ τὸ κάλλος τοῦ κοινωνικοῦ ἠθους του.

Στὴν αὐλή του, ποῦ ὑπῆρχε πλούσια ἡ ὀμορφιά τῶν φυσικῶν λουλουδιῶν, εὐωδίαζε ἡ ἀγάπη τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας γιὰ ὅλον τὸν κόσμον.

Ἀνάβλυξε ἡ θέρμη γιὰ προσφορὰ, γιὰ τὸ μοῖρασμα τῆς εὐτυχίας ποῦ ὑψώνονταν ὡς τρόπος ζωῆς, ἰδιαίτερα τίς ἡμέρες τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν ἐορτῶν. Τὸ σπίτι, παρὰ τὴν ἀπλότητά του, ἦταν ἀνεξάντλητη πηγὴ πνευματικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ καὶ ἓνα ἐξελισσόμενο φροντιστήριον φιλανθρωπίας. Ἦταν ἀκένωτο φρέαρ ἀντλήσης ἀνεξίτηλων στοιχείων γνήσιας κοινωνικότητας, δηλαδὴ συνύπαρξης καὶ συν-μετοχῆς.

Κοινὸς στόχος του: τὸ εὐχάριστο τραπέζι τῆς κοινῆς αὐτάρκειας καὶ εὐτυχίας.

[Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι τὸν δεκαπενταύγουστο εἴμαστε ὅλοι σὲ νηστεία καὶ παρόντες στὶς ὁμαδικὲς βραδυνὲς παρακλήσεις τῆς Παναγίας].

Τὸ σπίτι ἦταν ὄντως ἓνας φιλόξενος τόπος. Καὶ μένει «ἀλαργινὸς καὶ ὠραιόποθης». Ἐξ ἄλλου αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει ἡ λέξη: «Hospes», τύπος λατινικὸς, δηλαδὴ τόπος φιλοξενίας. Συνάντηση ψυχῶν, οἰκείων καὶ ἄλλων, τόπος συναδέλφωσης καὶ συναλληλίας. Ἔτσι διδαχτήκαμε τὴν ἔννοια καὶ «φιλοσοφία» τοῦ σπιτιοῦ μας ἐκεῖνα τὰ παιδικὰ χρόνια. Ἐνας μικρὸς χῶρος ποῦ ὅλοι χωροῦσαμε καὶ ποῦ οἱ ψυχὲς του ζωντανὰ μᾶς μιλοῦν καὶ μᾶς ζεσταίνουν πάντα ἀνάλαφρα καὶ στοργικά.

ΠΟΙΗΣΗ

Η ΕΛΕΥΣΗ

Ύμνατα Ἀράχθου

Ἦρθα σὲ σένα ποταμέ μου,
Ν' ἀκούσω τὸ δικό σου τραγούδι,
Τὴν ἀπειλή τοῦ χρόνου νὰ προλάβει,
Τὸ γάργαρο νερό σου.

Παιδι μέ πῆρες στὸ βυθό σου·
Φύλαξες μέσα σου τὸ φόβο μου,
Καὶ ἀναδύθηκα,
Στὰ διπλωμένα, τ' ἀφρισμένα τὰ νερά σου.

Ρίχτηκα κείθε γιὰ νὰ φύγω,
Κι ἀπόμεινα, μέ τ' ὄνειρο κοντὰ σου,
Μὲ τῆς ψυχῆς τὸ θάμπος,
Μὲ τὶς κακοκαιριές νὰ μέ κρατᾶνε,
Νὰ κατακλύζουν τὴ ζωή μου.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ

ΟΠΟΥ ΣΤΕΝΑΖΕΙ Ο ΡΩΜΗΟΣ, ΥΠΑΡΧΕΙ ΜΙΑ ΕΛΠΙΔΑ - ΦΩΣ!

Κάποτε, οί Ἕλληνες!
ἀγωνίζονταν ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος.
Πεθαίνανε γιὰ λευτεριά.
Τώρα πεθαίνουν,
γιὰ τὴν ὕλη καὶ τὴν καλοπερασιά...
κι' ἄς εἶναι –στῶν ἰσχυρῶν καὶ ἔξουσιαστῶν–
δεμένοι, τὰ δεσμά.
Στὸ διάολο!
– ἡ Ἐθνική,
ἡ πνευματική, ἡ ψυχική, ἡ ἐσωτερική, ἡ ἠθική–
Ἐλευθερία.
Ἱστορία μυθική! εἶν'
ἡ ἀντρεία καὶ ἡ ἠθική.

Τῆς ἐξουσίας, οἱ «ἀρματωλοί»,
ἔχουν γίνει ἁμαρτωλοί, στὴν δουλικότητα,
μέ σύμβολο, τὴν ἀνεξέλεγκτη προοδευτικότητα.
Παγιδεύονται στὴν Παγκοσμιοποίηση μέ πανθηροσκεία,
μέ ἀπεμπόληση στὴν κάθε τῆς ζωῆς ἀξία.
Καί... στὸ ἀμφίβολο, ὅπως ἐξελίσσειται Εὐρώπνευμα.
Καὶ οἱ λαοὶ τους, τὸν πόνο τους ξεχνοῦν,
– στῆς ἡγεσίας των, τὰ θελημένα λάθη–
στά ναρκωτικά, στὴ διαφθορὰ καί, στὸ οἰνόπνευμα.

Γιὰ ποιῆς μιλάμε ἀρχές κι ἀξίες;
Πέραση ἔχουν οἱ πορνεῖες
καὶ οἱ παρὰ φύσιν συνουσίες.
Καὶ εἶσαι «ντεμοντέ»,
ἂν –ἂπ' τὴ Μύκονο καὶ Κολωνάκι.–
ἔχεις ἀπουσίες.

Πᾶνε, οἱ ἐποχές τῶν ἀρετῶν καὶ δόξας,
μέ τὴν προβολή, σήμερα! ἀπὸ τὰ Μ.Μ.Ε.,
τῆς κάθε
–τῶν ὁμοφιλοφύλων, ἁμοραλιστῶν, ἀθέων, κ.ἄ.–
λόξας.
Ποῦ, ὁ ἀγώνας γιὰ ψωμί, ἐλευθερία καὶ παιδεία;
Ἕλα! σήμερα, φαντάζουν κοροϊδία.

Χάθηκαν οἱ Ἐθνικοὶ –γιὰ τὴν Πατρίδα– εὐεργέτες:
(Ἀβέρωφ, Τσοτσίκας, Σίνας, Μαρσάλης, Βαρθάκης κ.ἄ.).

Κλάψε! καί σύ! –τοῦ Ὀλυμπιακοῦ Πνεύματος– μεγάλε,
 κ. Ζάππα,
 βλέποντας τῶν λύκων τῆς διαφθορᾶς, τὴν «ἄρπα».

Δὲν ἔχχει ὄρια ὁ ξεπεσμός.
 Εἶν' φανερός ὁ Ἐθνικός τεμαχισμός,
 μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση· καὶ μὲ τὴν πανθηροσκεία,
 ἢ –τῆς Ὁρθοδοξίας– ἀλλοτρίωση.
 Νά! τῆς Ἑλλάδος ὁ χαμός.

Ὅμως,
 ὅπου στενάζει ὁ ῥωμηός, ὑπάρχει μιὰ ΕΛΛΑΔΑ!-ΦΩΣ!
 Δὲν θέλω, Θεέ μου!,
 στ' ἀγνώστου τὰ πελάγη, ἢ Ἑλλάδα νά χαθῆ.
 Τῶν περιτέχνων διαστροφῶν,
 τὸ ἄρωμα δὲν μὲ ἐγγίζει.
 Καὶ τοῦ Χριστοῦ: «Εἴμ' ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωη,
 ἢ ῥῆσις, μὲ φωτίζει.

Καὶ δὲν φοβᾶμαι τίποτα·
 κι' ἐλπίζω... Ναί! –τὰ πάντα–
 στῆς Ἀναστάσεως τῆ λευτεριά,
 πού ζωῆς χαρά, ἤχεῖ,
 σὰν χαρμόσυνη, γλυκειὰ καμπάνα.

Ὁ Θεὸς δὲν ἀφήνει τὴν Ἑλλάδα,
 νά χαθῆ...
 Καί, γιὰ τὸν «Γόρδιο» τῆς «Νέας Ἐποχῆς» δεσμό,
 ἀπ' τὸν –ἄθεων καὶ ἀπάνθρωπων– ἐσμό...
 Ὅριστε! τῆς μάχης τὸ σπαθί,
 – σὰν τοῦ ἀπειροῦ τῆ θωρειά,
 ὀλόχρυση ὀρθώνεται, μᾶς πολέμιστρας τρύπα–
 μὲ τὸ ὑπέρολαμπρο καὶ ἐκθαμβωτικὸ
 Σταυροῦ, τὸ φῶς: «EN TOYTYΩ NIKΑ»!

Μωρία –ἴσως– γιὰ τοὺς ἄθεους καὶ ἄσεβεῖς,
 μὰ... δύναμη ἀκατάλυτη ψυχῆς,
 πού ὑψώνει τὸν ἀγωνιστὴ σὲ αὐταξία,
 καὶ δὲν φοβᾶται τίποτα.
 Γνωρίζει ἀπ' τὴν τῶν μαρτύρων, ἱστορία
 πὼς στὴ θέα του,
 σβῆσανε εἰδῶλα κι' ὄνειρα ἄγρια· ἀνείπωτα.

ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ

Λόγια γλυκά,
 αγάπης λόγια μητρικά
 που μαγνητίζουν
 με φέρνουν πίσω στο φτωχόσπιτο
 και με γεμίζουν θαυμασμό.
 Λόγια γλυκά
 που στάζουν βάλαμο και εὐλογία
 και με γεμίζουν νοσταλγία.
 Λόγια γλυκά
 που μου θυμίζουν τό τραγούδι ἐκείνο
 τό απλό
 σάν ροῦχο καθημερινό
 που τῶλεγε ἡ μάνα μου
 και πάλιωσε ἀπ’ τόν καιρό.
 Λόγια ζεστά
 σάν ἡλιαχτίδα δειλινοῦ
 μου ἔρχονται στό νοῦ
 και με γεμίζουν δύναμη κι ἐλπίδα.

ΣΩΤΗΡΗΣ ΖΥΓΟΥΡΗΣ

Η ΕΠΩΔΟΣ

Κάθε φορά που γεννιέται
 ἓνα τραγούδι
 δυναμώνει τό φῶς
 μεγαλώνει ὁ κόσμος.
 Ὅταν γεννιέται τό ὄνειρο
 τό τραγούδι γίνεται
 λάβαρο τῆς ἀλήθειας,
 σίγουρος δρόμος.
 Ὅταν ὁ δημιουργός συναντάει
 τό γαλανόλευκο τῆς ἁρμονίας
 μέσ τό πανέρι τῆς εἰρήνης
 τά χέρια χτίζονται σέ μιάν ἐπωδὸ
 φιλίας
 γιὰ τό τραγούδι τῆς ἀδελφοσύνης.

ΣΩΤΗΡΗΣ ΖΥΓΟΥΡΗΣ

ΘΛΙΜΜΕΝΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ἄπ' άνεμο τὸ ἀγνάντεμα,
 τὸ ἠλιόγερμα φανταχτερό.
 Χλωμὰ τ' ἀγριολούλουδα
 τὴ μέρα χαιρετοῦσαν
 κι' οἱ σκέψεις μου πετοῦσαν
 σὲ τόπο ἀλαργινό.

Στὸ ξέμακρο τὸ λυκαυγές
 κάποιας τρανῆς ἀγάπης
 πού τ' ὄνειρο καὶ ὁ καῦμός
 ἀξέχαστο τ' ἀφήσαν
 μὰ τ' ὄραμά μου σβῆσαν
 τὰ δάκρυα ξανά.

Τοῦ στοχασμοῦ τὸ μούχρωμα
 δὲν ξαναφώτισε ἀντηλιά,
 χαρὰ δὲν ἀποπῆρε,
 φλόγα καῦμοῦ σβησιμένη
 πάντα ἢ ἀγάπη μένει
 εἰκόνημα παλιό.

Ἄργόσβησε τ' ἀγνάντεμα
 ξεφτάει τὸ ἠλιόγερμα θαμπό
 κρύα χαρὰ κι' ἂν πέρασες
 τοῦ Μάη ἀνατριχίλα,
 κιτρινισμένα φύλλα
 μαδοῦν οἱ στοχασμοί.

Η ΕΛΠΙΔΑ ΠΕΘΑΙΝΕΙ ΠΑΝΤΑ ΠΡΩΤΗ

Ἐσκυψε ἡ ἐλπίδα καὶ φίλησε τὴν ἀρετὴν
τὰ φεγγοβόλα τῆς μαλλιά ἀνέμιζαν σὰν ἀστραπὴ.
Κι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁ ἀδικημένος!
Πάντα τὴν εἶχε Παναγιὰ σὰν ναυτικὸς σὲ φουρτούνα
ἀπὸ κατάρτι γαντζωμένος.

Χαμένοι μέσ’ στὸ ἔρεβος τῆς καθημερινῆς ἀγωνίας.
Βλέπουμε νὰ χάσκουν ἀνοιχτὰ
τὰ στόματα τῶν παιδιῶν τῆς δυστυχίας
κλάμα βουβό, πιχτὸ τὸ βλέπεις στὴν πρώτη σου ματιὰ
καὶ ἀντὶ νὰ τρέξεις, νὰ βοηθήσεις
κάθεσαι ἐνῶ σὲ τρῶνε οἱ τύψεις σὰν φωτιά.

Ἐξω ἄρχισε νὰ χιονίζει
κι ἡ ἐλπίδα πάγωνε μόνη πάνω στοῦ θάρρους
τὸ ματωμένο μετερίζι
τὰ πρόσωπα τῶν λίγων ἐκλεκτῶν κοκκίνιζαν
ἀπ’ τὸ σκληρὸ τὸ κρῦο.
Αὐτὴ ἀγέρωχη ἔδινε τῇ μάχῃ
παρ’ ὅτι τὰ ὄνειρα σωριάζονταν στὸ διπλανὸ νεκροταφεῖο.

Φτωχοὶ ἀσθενεῖς, διωγμένοι ἀπ’ τὴν κόλαση
ἐλάτε νὰ χτυπήσουμε μαζὶ τοῦ παραδείσου τὴν ψεύτικη ἀπόλαυση
κι ὁ νικητῆς ἄς δώσει τὸν κότινο στὴν ἐλπίδα.
Γιὰ νὰ γελάσουν τὰ παιδιὰ σκεπασμένα
ἀπ’ τὴν ἀπαστράπτουσά τῆς τὴν γλαμύδα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΑΜΠΟΥΡΑΣ

ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΕΣ ΕΠΟΧΕΣ

Κατηγορῶ τὸ χειμῶνα γιατί οἱ φτωχοὶ
δὲν ἔχουν ροῦχα νὰ φορέσουν.
Κατηγορῶ τὸ καλοκαίρι γιατί τῆς ἐργατιᾶς
ἀπ’ τὸ λιοπύρι οἱ πλάτες θὰ πονέσουν.
Κι ἅμα στὴν Ἐνοιξὴ τὰ λουλούδια θὰ ἀνθίσουν
τὸ φθινόπωρο τὰ φύλλα ἀπὸ τὰ δέντρα
στὶς νεκρὲς ψυχὲς πάνω θὰ σαπίσουν.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΑΜΠΟΥΡΑΣ

ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΣΤΟ ΜΑΥΡΟ - ΚΟΚΚΙΝΟ

Ἡ ζωὴ τοῦ ἄνθους τῶν παιδιῶν μας εἶναι σάν φωτοβολίδα
 πού μᾶς σκίξει τὴν καρδιά σάν τοῦ μαχαιριοῦ τὴν κοφτερὴ λεπίδα.

Σκουλήκια κατατρῶγουν τίς σάρκες μας
 μέσ' σέ μιὰ ὑποταγμένη κοινωνία
 ζωύφια –ἄνθρωποι γεννοῦν ἄλλα ζωύφια σιχαμερὰ,
 πού ζοῦν μέσ στην ἄπληστία.
 Ἄνοικτοὶ τάφοι, φέρνουν τὴ δυσσομία.
 Σκόρπια ὄνειρα ἀπ' τ' ὄρνεα
 σπαραγμένα εἶναι μᾶς θλιβερῆς ζωῆς ἢ ἀποτυχία.

Ἄνθρωποι πού κυνηγᾶνε ἀνθρώπους
 κι ὕστερα ὑποκριτικὰ ἀναγορεύουν θεανθρώπους.

Ἄνθρωποι πού χάνονται,
 ἄνθρωποι δειλοὶ πού ὄλο προσεύχονται, τοκογλύφοι,
 εἰδῶλα σπηλαίων, μίσθαρνα ὄντα κλέβουν τὸν ἐργάτη.

Τὸν ἐμποδίζουν νὰ μυρίσει τὸ σιτάρι τῆς ζωῆς,
 τὸ δουλεμένο μὲ ἰδρώτα, μὲ μόχθο,
 τὸν ὀδηγοῦν σὴν πιὸ ἄθλια αὐταπάτη.

Ἔλεος ἄνθρωποι, ἔλεος ζωὴ
 πού τὴν λυγεράδα σου, πούλησες σάν μισθωμένη πόρνη,
 γιὰ λίγα ἀργύρια στὸ πουγκί.
 Συγχώρεση δὲν ὑπάρχει, ὄλα, χαρὰ καὶ θάνατος ἐδῶ.
 Ἀσήμαντοι πληρώστε τίς ἀδικίες σας,
 γιατί ἡ Νέμεση ἐρχεται γιὰ τὸ ξιπασμένο σας ἐγώ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΚΩΣΤΑ ΒΑΓΙΑ

«Η ΑΡΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ»

Ἐκ τῶν Χάρη Μαυρομάτη

Ὁ Κώστας Χαρ. Βάγιας εἶναι ὁ πρῶν καὶ ἐπὶ δωδεκαετία δήμαρχος Ἀρταίων.

Εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού μετέτρεψε τὴν Ἄρτα ἀπὸ τουρκόπολη σὲ σύγχρονη πόλη. Γιατὶ γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε μέσα στὸν κόσμο της, στοὺς μηχανισμοὺς ἐξέλιξής της. Καταγωγή πού μετατράπηκε σὲ ἀγάπη. Τώρα, ὁ δήμαρχος ὀλοκληρώνει τὴν προσφορά του στὴν πόλη του μὲ ἓνα πολὺ σημαντικό βιβλίο. Τίτλοφορεῖται «Ἡ Ἄρτα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς». Δὲν εἶναι ἱστορία. Εἶναι σχόλια, ἀνάμεικτα μὲ ἀναμνήσεις ἑνὸς παιδιοῦ πού ἔγινε δήμαρχος καὶ πού μὲ ὑπευθυνότητα ἀνέθεσε στὶς σημειώσεις τοῦ παρελθόντος νὰ ποῦν τὸ δικό τους λόγο. Λόγο ὑποκειμενικό, ἀλλὰ ἀγνό. Λόγο γραμμένο στὰ περιθώρια τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, σὰν προσωπικό ἡμερολόγιο τῆς φοβερῆς ἐκείνης ἐποχῆς τοῦ ἱερέα Σταύρου Παπαχρήστου. Τὸν θυμᾶμαι. Ποιό, μὲ συστά, ἀργὰ βήματα νὰ ἀνεβαίνει στὴν ἐκκλησία του καὶ νὰ ἐπιστρέφει, ὡς τὰ βαθιά του γεράματα. Σὰν χρονόμετρο τοῦ τέλους μιᾶς ἐποχῆς.

Τὸ ἡμερολόγιο τοῦ παπᾶ-Σταύρου εἶναι ἡ βάση τῆς ἀφήγησής τοῦ κ. Βάγια. Κάποια συνοδευτικά γραψίματα ἄλλων, Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν, τὴ στηρίζουν ὡς βακτηρίες πάνω στὶς ὁποῖες ἀκουμπᾶ ἡ τόλμη τοῦ συγγραφέα νὰ ἀναζητήσει παλιμψηστα καὶ νὰ φέρει στὴν ἐπιφάνεια ἀπόψεις καὶ πράγματα, πού ἢ μικρὴ τοπικὴ κοινωνία δύσκολα θὰ ἀντέξει, ἂν καὶ θὰ πρέπει νὰ τὰ δεῖ μὲ ψυχραιμία καὶ ἀναζητήση. Καὶ ὁ δικός μου πατέρας στὴν Κέρκυρα πῆγε μαζί μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ Χαρίλαου Βάγια, ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ἀμφισβητῶ τὴν ἀγιότητα τῆς γραφῆς τοῦ λευιτη καὶ δὲν κλονίζομαι ἀπὸ ἀπόηχους καὶ ἀναδρομές. Τώρα δὲν ὑπάρχουν ἄλλες πλευρές. Τὶς κατάργησε ἡ ἐπίγνωση τῶν συμπερι-

φορῶν τοῦ τότε. Καί προδότες ὑπῆρξαν καί θυσίες ἔγιναν καί δράματα παίχτηκαν καί προσφορές αἵματος κατατέθηκαν. Τέτοιες περιόδοι ἀπὸ τέτοια χαρακτηρίζονται.

Κι ὅλα αὐτὰ πάνω στὸν καμβά ποὺ δημιούργησε τὸ παρελθὸν καί συνεχίζεται στὸ παρόν. Στὸν καμβά ἑνὸς πολιτισμοῦ ποὺ οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς προσπαθοῦσαν νὰ κρατήσουν μὲ θεατρικὲς παραστάσεις καί νεανικοὺς ἥρωισμούς. Στὸν καμβά τῆς παλικαριάς τῶν Ἀρτινῶν ποὺ μυθοποιεῖται ποιητικὰ ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά Ἐλύτη, τῆς εὐσέβειας ποὺ ἀντανακλᾶται στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ποὺ ζωγράφισε ὁ ὀπλίτης Γιάννης Τσαρούχης, στὴν ἱστορία μιᾶς προσωπικῆς ζωῆς, ὅπως καταγράφεται στὰ στίχια τοῦ γηγενοῦς Γιάννη Μόραλη.

Οἱ σελίδες γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Κομμένου εἶναι ἐκπληκτικὲς. Ἀποτελοῦν τὸ βάθος τῆς σκέψης τοῦ συγγραφέα καθὼς διηγοῦνται τὴ φορὴ τῆς σφαγῆς τῶν 317 ἀνθρώπων τοῦ χωριοῦ μὲ ἓνα τρόπο πρᾶο καί κατησχυμένο ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἄφωνης διαχρονικῆς παρακολούθησης ἑνὸς ἐπερχόμενου διαρκῶς στὴ μνήμη ἐγγλήματος. Οἱ σελίδες γιὰ τοὺς Ἑβραίους τῆς πόλης εἶναι ἀπόσταγμα πολλῶν σκέψεων καί συσσωρευμένου πόνου. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἄρτας ἦταν πάντα μέρος τοῦ ἱστοῦ τῆς πόλης. Τοὺς ἀγάπησαν ὅλοι οἱ συμπολίτες τους, χωρὶς προσπάθεια. Ἐντελῶς φυσικὰ. Γι' αὐτὸ καί οἱ Ἀρτινοί, πλὴν ἐλαχίστων ἱερόσυλων καί τυμβωρύχων, λυπήθηκαν δύο φορές ποὺ τοὺς ἔχασαν. Μία ὅταν ξεκινοῦσαν γιὰ τὴ Γερμανία καί μία ὅταν ἔφυγαν ἀπὸ τὴν πόλη.

Τὸ βιβλίον ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Μουσικοφιλολογικὸ Σύλλογο «Ὁ Σκουφᾶς», στὴ σειρά «Μελέτες γιὰ τὴν Ἄρτα». Ὁ σύλλογος συμπληρώνει τοῦ χρόνου ἑκατὸν δέκα χρόνια ζωῆς, μὲ παρόμοιες, ὅπως ἡ ἔκδοσις, ἐξαιρετικὲς προσπάθειες, ἀθόρυβα καί, συνεπῶς, ἑναρμονισμένα μὲ τὴ χαμηλῶν τόνων προσφορὰ τῶν Ἀρτινῶν στὸν πολιτισμὸ, στὴν οἰκονομία, στὴν κοινωνικὴ ποιότητα. Τὸ βιβλίον προλογίζεται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Βασίλειο Κόντη τοῦ ΑΠΘ.

Ἀπὸ τὸν Σταῦρο Ἰντζεγιάννη,
ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΠΑΤΡΩΝ»

Στὴ δεκαετία τοῦ '40 σηματοθεύοντας τὴν Ἑλληνικὴ Ἱστορία ἔγραψε ἄλλοῦ μὲ χρυσὰ κι ἄλλοῦ μὲ μαῦρα γράμματα σελίδες ἐποποιίας καί θλίψης. Ὑπογράμμισε γεγονότα ποὺ δόξασαν καί καταστάσεις ποὺ ντροπίασαν.

Ὄνόματα καί ἥρωισμούς ποὺ γράφτηκαν μὲ κεφαλαῖα κι ἄλλοῦ μὲ κάποια μικρὰ ποὺ ἱστοροῦν τὸν ἀδελφοκτόνο ἐμφύλιον.

Στὴν Ἄρτα τὴν πόλη τῶν θρύλων καί τῆς Ἱστορίας σημαδιακὴ ἔμεινε πιὸ πολὺ ἢ πενταετία '40-'45 ποὺ μερικοὶ τῆ ζήσαμε δεκάχρονα, παιδιὰ –ἄλλοι λίγο μεγαλύτεροι, ἄλλοι λίγο μικρότεροι– καί ποὺ ὥστόσο θεμελίωσε στὸ βάθος τῆς μνήμης, τὸν ἀπὸ γὰρ ἀπὸ ἀκούσματα ἥρωισμῶν στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας μὲ τὸ 3/40 καί τοὺς Ἀρτινοὺς τσολιάδες, τὴν εἰκόνα τοῦ στρατοῦ ποὺ περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὴν πόλη γιὰ νὰ πᾶει στὸ μέτωπο ἢ προσωπικὰ παιδικὰ βιώματα, τίς εἰκόνας τῆς κατοχῆς. Ἡ ὑποχώρησις τῶν ἐξαθλιωμένων νικητῶν.

Ἡ εἴσοδος τῶν Γερμανῶν, οἱ Ἴταλοί μὲ τὰ κοκορόφτερα κι ἔπειτα τὰ καραβά-
νια μὲ τοὺς μαυραγορίτες πού κατέβαιναν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πρὸς τὸν Ἄρτινὸ
κάμπο.

Καὶ μετὰ ἡ συγκέντρωση τῶν Ἑβραίων καὶ ἡ μεταφορὰ τους μὲ τὰ καμιόνια κι
ἀκόμα ἡ ἡμέρα πού συνθηκολόγησαν οἱ Ἴταλοί κι ὀρμήσαμε στοὺς φούρνους γιὰ
νὰ πάρουμε... πανιότες ἢ σὲ κάποιες ἀποθήκες γιὰ ἄρβυλα. –Κι ἀκόμα-ἀκόμα οἱ
εἰκόνες τῆς φρίκης, ἐκεῖνοι οἱ κρεμασμένοι στὴν πλατεία Κιλκίς– πού μᾶς ξυπνά-
γανε στὰ ὄνειρα ἐφιάλτες.

Σήμερα αὐτὰ τὰ παιδιά νιώθουν χρέος τους νὰ ἀφηγηθοῦν συνταιριάζοντας
ὄ,τι πρόφτασαν νὰ δοῦν, ὅσα ἄκουσαν ἢ ὅσα διάβασαν ἀργότερα μέσα ἀπὸ τὶς
καταγραφές αὐτῶν πού τὰ ἔζησαν.

Ἐνα ἀπὸ τὰ τότε παιδιά, ὁ Κώστας Βάγιας, ἀργότερα γιὰ τρεῖς τετραετίες
Δήμαρχος Ἄρτας, ξεπληρώνει ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ χρέος τῆς γενιᾶς μας καταγρά-
φοντας μὲ μιὰ ιδιότυπη καταγραφή ὄχι τὸν πόλεμο αὐτὸν καθ' αὐτόν, ἀλλὰ τὴν
καθημερινότητα τῆς πόλης μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία βγαίνουν τὰ γεγονότα πού σημά-
δεψαν τὴν ἱστορία της. Ἐξαίρετα δομημένη στίς 275 σελίδες της, ἡ ἐργασία τοῦ
Κώστα Βάγια τεκμηριωμένη ἀπὸ τὶς καταγραφές ἢ τὶς ἀφηγήσεις τῶν πρωταγω-
νιστῶν της, ἔρχεται νὰ θυμίσει –in memorial– μιὰ πόλη καὶ μιὰ ἐποχὴ. Μιὰ ἱστο-
ρία καὶ κάποιους ἀνθρώπους. Τὴ νίκη καὶ τὴν τραγωδία. Δοξολογία μαζὶ καὶ
μνημόσυνο.

Μιὰ καθημερινότητα «ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ» ὅπως ἐν πολλοῖς καταγράφεται
στὸ ἡμερολόγιο τοῦ ἀνθρώπου πού τὴν ἔζησε – τοῦ παπᾶ Σταύρου Παπαχρήστου,
σημειωμένη ἡμερολογιακὰ στὸ περιθώριο τοῦ Ἱ. Εὐαγγελίου ἢ τὶς μνήμες
–παιδιῶν τότε– πού ἱστόρησαν τὰ ὅσα ζήσαμε. Λ.χ. ὁ δεκάχρονος τότε κ. Σπύρος
Κατσαοῦνος.

Γιὰ ὅσους ζήσαμε τὴν περίοδο αὐτὴ ἀλλὰ κυριότερα γιὰ τὶς νέες γενιές ἢ
ἐργασία τοῦ Κώστα Βάγια (Ἡ Ἄρτα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς – Ἄρτα
2004) ἀποτελεῖ ἕνα πολύτιμο ντοκουμέντο γιὰ γνώση καὶ μελέτη. Γιὰ θύμηση καὶ
διδασχὴ καὶ σημαδεύει τὴν πορεία τῆς Ἄρτας στὸ μακρὸ ταξίδι της μέσα στὸ
χρόνο.

Ὑστερα ἀπὸ μιὰ δωδεκάχρονη θητεία ὁ Δήμαρχος πού ἀναμόρφωσε αἰσθητικὰ
καὶ λειτουργικὰ τὴν Ἄρτα, τῆς προσφέρει μιὰν ἀκόμα πολύτιμη ὑπηρεσία. Κατα-
γράφει τὴν ἱστορία της ὅπως αὐτὴ μαρτυριεῖται ἀπὸ κείμενα –scripta manent– ἀπὸ
Στρατηγὸς Κατσιμήτρος. Ὁ τότε λοχίας, μετέπειτα ταξίαρχος ἐ.ἀ., κ. Μάνος. Ὁ
ἀρχίατρος κ. Κούγιας. Ἡ Ἑλένη Παπάγου καὶ ἄλλοι πολλοὶ πού γράφουν τὴν
ἱστορία, ὄχι ὅπως θὰ τὴ γράφουν ἀργότερα οἱ ἱστορικοὶ –πιθανότατα ὠραιοποιη-
μένη ἢ παραπλανητικὴ– ἀλλὰ ὅπως τὴν ἔζησαν. Ὅπως τὴν ἔγραψαν οἱ ἴδιοι μὲ τὴ
συμμετοχὴ τους.

Ἵνόματα, ἡμερομηνίες, τοποθεσίες, γεγονότα, κάποιοι ἐπώνυμοι τότε, κάποιοι
ἀνώνυμοι ἀπὸ τὸ πλῆθος.

Ὅλοι αὐτοὶ πού δίνουν τὸ ὕλικὸ γιὰ νὰ γραφεῖ ἡ ἱστορία τοῦ τόπου ἀνακα-
λοῦνται ἀπὸ τὸν συγγραφέα σὲ ἕνα προσκλητήριο μνήμης καὶ κάνουν αὐτὴ τὴν
ἱστορικὴ προσφορὰ τοῦ Κώστα Βάγια μιὰ κατάθεση στεφάνου, ἀλλὰ καὶ ἕνα πολ-
τίμο ἀπόκτημα γιὰ κάθε Ἄρτινὴ Βιβλιοθήκη. Γιὰ κάθε Ἄρτινὸ σπίτι.

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗ

«ΠΡΟΔΟΜΕΝΗ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ»

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

(ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΠΕΤΡΑ)

Ἀπὸ τὸν Δημήτριο Παυλίδη

Πολλαπλὴ ἐμφάνιση τοῦ συγγραφέα στὸν γενικότερο χῶρο τῆς Λογοτεχνίας. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου ἀπὸ ἀντίστοιχο ἀφήγημα.

Δὲν μὲ ξαφνιάζει τὸ γεγονός τῆς ἐπανεμφάνισης τοῦ Ν. Καραβασίλη στὸν χῶρο τῆς τέχνης τοῦ Λόγου. Θαρρῶ πῶς ἡ μνήμη του, ἡ ἄκρα εὐαίσθησία του, ἡ πρωτογενὴς ἀνθρωπιά του θὰ ἐξακολουθήσει νὰ μᾶς τέρπει στὸ μέλλον ὅσα χρόνια ζωῆς τοῦ χαρίσει ὁ Θεός.

Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς γραφῆς, καταγραφῆς γεγονότων ἐντόνως τραγικῶν βιωμάτων ποικίλων ἐν μέσω διώξεων, πολέμων, ἐμφυλιοπολεμικῶν συγκρούσεων καὶ ἀτελείωτων κατατρεγμένων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ἀφήνουν ἀδιάφορους.

Ἡ δική μας παλαιότερα γενιά τὰ ἐβίωσε λίγο-πολύ ὅλα αὐτὰ τὰ δισεκτα χρόνια μὲ ἀνάλογη ὁδύνη.

Τὰ ἀφηγήματα τοῦ Ν. Καραβασίλη δὲν εἶναι κείμενα μιᾶς ἀνάγνωσης. Δὲν εἶναι μόνον ὁ τρόπος ζωῆς τῶν παλαιότερων, ὅπου ἡ ἐπιβίωση λάβαινε διαστάσεις μόχθου, πόνου, πικρίας, ἀλλὰ καὶ ἀντοχῆς καὶ καρτερίας, πού μᾶς ὠθοῦν στὴν περισυλλογὴ σὲ σύγκριση μὲ τὴν ζωὴ τοῦ σήμερα. Εἶναι κατ' ἐπέκταση καὶ τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα καταλήγουμε συγκρίνοντας τὸ χθὲς καὶ τὸ σήμερα.

Κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ παλαιότερου τρόπου ζωῆς ἦταν: ἡ ἀφοσίωση στὴν γῆ, ἡ ἀγάπη τῆς φύσης. Ἦταν ἡ λιτότητα, ἡ ὀλιγάρκεια. Κάποτε ἐρχόταν ἡ πείνα, τὸ λιγιστὸ ξεροκόμματο, πού ἀπλόχερα μοιράζονταν κι αὐτὸ στὸν γείτονα, τὸν διαβάτη. Ἦταν ἀκόμη ἡ ὑπομονή, ἡ πίστη στὸν θεό, ἡ εὐχαριστήρια δέηση γιὰ ὅποιο καλὸ προέκυψε τὴν κάθε ἡμέρα. Ἦταν ἐπίσης ἡ ἐγκαρτέρηση, ἡ προσδοκία γιὰ τὸ καλύτερο πού ἐτοιμάζει ὁ θεός.

Τὸ τώρα ὁμως, τὸ σήμερα, πόσο ἀλλιώτικο φαντάζει ἀπὸ τὸ χθὲς. Πῶς ἐγινε καὶ λησμονήθηκε ἡ στέρεη παράδοση τῆς Ρωμοσύνης! Πῶς ἀλλοιώθηκε τραγικὰ ἡ νοσηματοδότηση τῆς ζωῆς μας! Τὸ χθὲς καὶ τὸ σήμερα: ἴδου ὁ πυρῆνας τῶν στοχασμῶν τοῦ συγγραφέα μέσα στὰ ἀφηγήματά του. Ἡ διαστροφικὴ ἐνέργεια τοῦ σύγ-

χρονου βίου περιγράφεται με τρόπο όξυ και πειστικό. Παραθέτω ένα σχετικό απόσπασμα από τις σελ. 87-88 του βιβλίου του:

– «Τώρα..., καθώς φαίνεται και καθώς είναι, ό Μεγαλοδύναμος άνέβηκε πολύ ψηλά στον ούρανό, τών δέ γερόντων ή σοφία ξαγοράστηκε στη γή από τό κατεστημένο και παζαρεύεται καθημερινά στού τζόγου τό βωμό. Οί κλέφτες νεκραναστήθηκαν, λημέργιασαν σέ μέγαρα, σέ γυάλινα παλάτια και ξαγοράζουν αδιάκριτα όμως πολιτισμένα και με τόν ύπολογιστή. Οί χαράμηδες τά παράτησαν τά βουνά και τά βαθιά λαγκάδια και κατέβηκαν στής όλόφωτης πολιτείας τους παραδείσους». Για νά τελειώσει λίγο πιο κάτω τό κείμενο με τά ακόλουθα συνταρακτικά: «Λαδώνοντας επίσημα και άνεπίσημα τή μηχανή, βιάζουν και εκβιάζουν, αγοράζουν και ξαγοράζουν, αφιονίζουν αδύναμες συνειδήσεις...».

Φοβούμενος μή γίνω κουραστικός δέν συνεχίζω τήν παράθεση άλλων αποσπασμάτων. Άν μπορούσα ώστόσο κρατώντας μιάν άγκαλιά από τό βιβλίο αυτό θα έβγαινα στον δρόμο και θα τό μοίραζα σέ νέους και ώριμους: Πάρε, φίλε μου, θα έλεγα, νά διαβάσεις κείμενα άθλοφόρου ζωής, όχι επίδειξη και ναρκισσισμό λογοτεχνιζόντων και αερολόγων διανοούμενων. Στην έρημιά του παρόντος άκουσε μιά τίμια φωνή και πιές από μιά βρυσομάνα άσπιλης, αυθεντικής συνείδησης νερό διανγές τής άθάνατης Ρωμαϊκής ψυχής μας.

Ό Ν. Καραβασίλης σταλάζει στην ψυχή μας τόν πόθο νά ξαναβρεί ή ζωή μας τά χαμένα μονοπάτια τής ιδιοσυστασίας μας και του άξίζει κάθε έπαινος και κάθε ένθάρρυνση.

Άς μήν προφασιζόμαστε ότι μάς ξενίζει ό τρόπος γραφής τής γλώσσας μας.

Η έκφραση, τό ύφος συνυφαίνοντας με τό χειμαρρώδη τρόπο του σκέπτεσθαι, είναι άξεδιάλυτα δεμένα μεταξύ τους.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

«ΑΡΓΕΙΑΚΟ ΒΗΜΑ» 23/10/05

Δρ. Δημητρίου Χρ. Στάμου –Φιλολόγου–
πρώην Λυκειάρχου

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗ (1914)

Έκδόσεις Δήμου Λάρισας 2004

Τά τῆς ἐκπαιδύσεως καθίστανται ἐπίκαιρα
καὶ λόγῳ τῆς ἐπικειμένης ἐνάρξεως τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους

Δρ. ΔΗΜ. ΧΡ. ΣΤΑΜΟΥ
Φιλολόγου - π. Λυκειάρχῃ

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗ (1914)

Συμβολή στην Ιστορία της Δημοτικής Εκπαίδευσης
Νομού Λάρισας

Εκδόσεις Δήμου Λάρισας 2004

Με ιδιαίτερη ευχαρίστηση παρουσιάζουμε τὸ τελευταῖο ἐξαιρετὸ πόνημα τοῦ διακεκριμένου συνεργάτου τοῦ «Ἀργειακοῦ Βήματος» Δρ Δημητρίου Στάμου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης τοῦ Νομοῦ Λάρισας. Παρουσιάζει ὡστόσο καὶ γενικότερο ἐνδιαφέρον.

Ὁ συγγραφέας κ. Στάμος μὲ τὴ διαρκὴ ἀνησυχία του ἀγγίζει εὐρύτατο χῶρο τοῦ πνεύματος (πολιτικὴ ἐπιστήμη, παιδεία, ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία), προβληματίζεται γιὰ τὸν κυρίαρχο χρόνον, τὴν φθορὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαπιστώνει ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ἔργα ἀνεγείρονται στὴν ἄμμο, ὃ δὲ κυβερνήτης χρόνος γίνεται στὸ τέλος ὃ κυρίαρχος τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐκτιμᾶται τὸ ἰσχυρὸ ἐπιστημονικὸ του βάθος πού ἀντιπροσωπεύει σοβαρὸν ἐπιστήμονα, ὃ ὁποῖος πέραν τῶν στενῶν του ἐνδιαφερόντων, πάσχει καὶ μὲ τὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας καὶ γενικώτερα προβληματίζεται γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς παγκοσμίου πολιτικῆς ζωῆς.

Ὁ Δρ Στάμος εἶναι ἕνας ιδιαίτερα εὐφυῆς ἄνθρωπος, ἄριστος ἐπιστήμων, ἀκριβοδίκαιος στὴν ἐπιστημονικὴ του σταδιοδρομία, σεμνός, εὐθύς, καίριος καὶ οὐσιαστικός. Εἶναι νοῦς συνθετικός, διακρίνει τὸ σημαντικὸ ἀπὸ τὸ ἀσήμαντο, ἀκριβῆς καὶ ἀπαιτητικὸς ἀναλυτῆς καὶ καθιστᾷ δημιουργικὸ συνομιλητὴ τὸν ἀναγνώστη τῶν κειμένων του.

Ἡ κατάσταση στὴν ἐκπαίδευση τὸ 1914, ἦταν μᾶλλον ἀξιοθρήνητη σὲ ὅλη τὴ χώρα. Ἡ εἰκόνα τοῦ τότε σχολείου χαλάσματος στὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου ἔχει γενικότερη συμβολικὴ σημασία. Οἱ γονεῖς τῶν σημερινῶν δσάρηδων ἦσαν τότε μαθητὲς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων. Οἱ παπποῦδες τους ἔλειπαν ὡς μετανάστες στὴν Ἀμερικὴ ἢ τὸ πιθανώτερον ὡς στρατιῶτες στοὺς πολυεῖς πατριωτικοὺς πολέμους. Ἐκ τῶν ἀφηγήσεων τῶν παπποῦδων καὶ τῶν γονέων τους διειρήσαν –πιστεύομε– προσλαμβάνουσες παραστάσεις, πού τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ ἀναπλάσσουν στὴ σκέψη τους ὅσα περιγράφει λεπτομερῶς στὸ ἡμερολόγιό του ὃ ἐν λόγῳ ἐπιθεωρητής.

Τὸ 1914 ἦταν ἔτος ἐνάρξεως τοῦ α΄ παγκοσμίου πολέμου. Οἱ δαπάνες γιὰ τὴν παιδεία δὲν ἦσαν τὸ πρῶτο μέλημα τοῦ Κράτους. Οἱ γκρίζοι λύκοι –τότε ὑπῆρχε σοβαρὴ προοπτικὴ– ἔπρεπε νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ ἀπ' αἰῶνων ἐδάφη τῆς Ρωμησοῦνης. Ὁ Ἕλληνας λύκος πού εἶχε πρὸ ὀλίγου προκύψει τρανὸς στὸ προσκήνιο τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, εἶχε δύο σημαντικὲς καὶ εὐδιάκριτες ιδιότητες. Πρῶτον εἶχε γερὸ τὸ σβέρκο του. Καὶ δεύτερον ἐχάιρентο στὴν ἀναμπουμπούλα τοῦ πολέμου. Τότε ἦταν ἡ μεγάλη μας εὐκαιρία. Ἐμεῖς λέει ὃ Ρέπουλης νεκραναστήσαμε τὴ μεγάλη Ἐθνικὴ Ἰδέα. Ὁ μεγαλοπράγμων ἀρχηγὸς τῶν Φιλελευθέρων τότε δὲν ἔβλεπε τίποτα, παρὰ μόνον τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἑλληνισμοῦ στὰ διαρπαγέντα ἐδάφη του. Ὅλα τὰ ἄλλα θὰ ἀντιμετωπιζόντο κατὰ τὸ δέον ἀργότερα.

Τὰ κορίτσια ἀλλὰ καὶ τὰ παιδιά τῶν κτηνοτρόφων καὶ γεωργῶν ἀπεσύροντο προώρως ἀπὸ τὰ θρανία γιὰ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἐπιμέλεια τῶν ποιμνίων καὶ τὴν καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν, ἐφόσον οἱ μάχιμοι ἄντρες ἐκαλοῦντο στὰ ὄπλα τὰ

ιερρά. Τό 1914 στά όρεινά χωριά οί μαθητές έπήγαιναν στό σχολείο μέ τά γουρνο-
τσάρουχα, έπαιρναν δέ μαζί τους κατά τις παγερές ήμέρες τών χειμώνα και διά-
φορα κουρούπια μέ κάρβουνα από τά ξύλα του τζακιού, μήπως και θερμάνουν
κάπως τήν όποια αίθουσα του μαθήματος. Άλλά και μετά τό 1945 ή κατάσταση
γενικώς δέν ήταν καλύτερη. Ο Άγγλος πρέσβης σέ κάποια έκθεσή του τήν περιέ-
γραφε έπακριβώς μέ μία και μόνο λέξη: POVERTY.

Παραθέτουμε κατωτέρω ένα τμήμα από τό φωτοτυπημένο ήμερολόγιο που
περιλαμβάνεται στό ύπ’ όψιν βιβλίο του κυρίου Στάμου: «Έν Λαρίση και έν τῷ
γραφείω του γυμνασιάρχου σήμερον τῇ 1ῃ Ἀπριλίου 1914 συνήλθεν εἰς τακτικήν
συνεδριαν τό έποπτικόν συμβούλιον τῆς δημοτικῆς εκπαιδύσεως τῆς εκπαιδευ-
τικῆς περιφερείας Λαρίσης αποτελούμενον εκ τών Δ. Νικητοπούλου, προεδρευού-
ντος τών πρωτοδικών, Ν. Τριανταφύλλου γυμνασιάρχου και Γ. Χατζηκυριακού
έπιθεωρητοῦ...

Πρώτον έπεσεκέφθην τά σχολεία τῆς πόλεως Λαρίσης. Ἡ προέχουσα παρατή-
ρησις εκ τῆς έπιθεωρήσεως τούτων είναι ή έλλειψις καλών και καταλλήλων
διδασκηριών».

Άλλά μήπως και στό Άργος ή κατάσταση τών κτιρίων ήταν καλύτερη; Τά δύο
καλά για τήν έποχή τους σχολεία τῆς πόλεως, τό Β’ Δημοτικό Σχολείο στην
περιοχή Πηροῦνη και τό Δ’ Δ.Σ. στην περιοχή γεφυριών, άνηγέρθησαν στην τετρα-
ετία 1928-1932. Ὡς γνωστόν στην επικαιρότητα τά τελευταία χρόνια είχε έλθει τό
στρατόπεδο του χωριού Συκουρίου, τό χωριό τότε στα τουρκικά έλέγετο Κεσερλί.
Τό σημερινό χωριό Κυψέλη τότε έλέγετο Κιλελέρ.

Έν παντί σημαντικός ό παράγων άνθρωπος. Τό Ὑπουργείο Παιδείας τῆς Φιν-
λανδίας άνεκοίνωσε προσφάτως πρὸς τοὺς πολλοὺς ένδιαφερομένους νά μάθουν,
ότι ή έπιτυχία του φινλανδικου εκπαιδευτικου συστήματος έγκειται στο γεγονός
ότι οί δάσκαλοι ξέρουν γράμματα. Δέν υπάρχει άμφιβολία ότι οί δάσκαλοι τών
Έλληνικων Σχολείων θά υπερβοῦν όσονούπω σέ επαγγελματική συγκρότηση τοὺς
Φινλανδούς. Άλλά ποιους θά διδάξουν στους χαλεπούς καιρούς μας; Γράφει σχε-
τικώς στη σελίδα 73 ό Δρ Στάμος: Ἡ συνεχιζόμενη μείωση τών Έλληνοπαιδων και
ή αύξηση τών άλλοδαπων μαθητών, ιδίως τών Άλβανών, δημιουργεί εύλογες και
έντονες άνησυχίες για τήν έπιβίωσή μας ως Ἐθνους και Φυλῆς.

Δίνουμε πάντοτε τό προβάδισμα στους επαγγελματίες φιλόλογους. Είδαμε πρὸ
ήμερῶν και σέ κάποια φωτοτυπία έπιστολῆς του Παναγιωτάτου Πατριάρχου μας
κ.κ. Βαρθολομαίου τῇ φράση «μετά χείρας». Άλλά ό «βασιλεὺς τών λεξικῶν» τό
γνωστό εἰς πάντας λεξικό ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ έρμηνεύει: Μετά χείρας έχω = έπιλαμ-
βάνομαι τινός. Ἐνά χείρας έχω = ήδη εύρίσκεται εἰς χείρας μου και έλαβον γνώσην.

Θερμά συγχαρητήρια άπευθύνομε στον χαλκέντερο κύριο Δ. Χ. Στάμο και έλπί-
ζομε νά διαβάσουμε συντόμως και τό 6ο βιβλίο του. Όλα τά κείμενά του προσφέ-
ρουν νέα στοιχεία και είναι πλήρως τεκμηριωμένα.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

Με άφορμή τὸ θάνατο τοῦ συμπολίτη μας Σπύρου Ζαρκαλή, ὁ πρόεδρος τοῦ Μουσικοφιλολογικοῦ Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» Βασίλης Καρατσιώλης δήλωσε τὰ ἑξῆς: «Ἐκτὸς ἀπὸ ἄξιος συνεργάτης στὸν Σύλλογο «ΣΚΟΥΦΑΣ» ὁ Σπύρος Ζαρκαλῆς ὑπῆρξε γιὰ μένα φίλος ἀπὸ καρδιάς.

Ἡ ἀνιδιοτέλειά του γιὰ κάθε τι ποῦ σκοπὸ εἶχε τὴν προσφορὰ στὸν τόπο ἦταν συγκινητική. Γιατὶ ὁ Σπύρος Ζαρκαλῆς πρόσφερε πάρα πολλὰ στὸν Δῆμο τὸν ὅποιο ὑπηρέτησε ἀπὸ τὴ θέση τοῦ προέδρου Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ ἀπλοῦ Δημοτικοῦ Συμβούλου, στὸν πολιτισμὸ, στὸν συνάνθρωπο.

Ἀποτελεσε ὑπόδειγμα οἰκογενειάρχη μεγαλώνοντας τὰ παιδιά του μὲ ἀρχές, ἀξίες καὶ ἰδανικά, ἐνῶ ὑπῆρξε τρυφερὸς σύζυγος.

Πάλεψε ἀπὸ μικρὸς γαλουχημένος μὲ τὶς ἰδέες τῆς Ἀριστερᾶς καὶ μέσα ἀπὸ τὶς τάξεις τοῦ ΚΚΕ ἀγωνίστηκε γιὰ τὸ δίκαιο καὶ γιὰ μιὰ κοινωνία χωρὶς διακρίσεις.

Ἀνεξάρτητα μὲ τὶς πολιτικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἀντιλήψεις ποῦ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ ἔχει, διατηρώντας τὶς δικές του ἀπόψεις, δὲν ἔχει παρὰ νὰ σεβαστεῖ τὸ πάθος τοῦ Σπύρου Ζαρκαλῆ γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν θέσεών του.

Στὸν Σύλλογο «ΣΚΟΥΦΑΣ» βρῆκε χῶρο γιὰ νὰ ἐκφράσει τὶς εὐαισθησίες του γύρω ἀπὸ τὰ θέματα πολιτισμοῦ καὶ κυρίως τοῦ θεάτρου, ποῦ πάντοτε ἀγαποῦσε. Ἡ συμβολή του στὴν ἀνάδειξη αὐτῆς τῆς πλευρᾶς τῆς τέχνης εἶναι ἀδιαμφισβήτητη καὶ θὰ τὸν θυμόμαστε πάντοτε νὰ ἐργάζεται σὰν ἐφηβος γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν στόχων. Ὁ Σύλλογός μας τοῦ χρωστᾶ πολλά, γιατί στὸ πρόσωπό του βρῆκε ἕναν ἀξιόλογο ἄνθρωπο καὶ ἕναν σπουδαῖο συνεργάτη, τοῦ ὁποίου ἡ σφραγίδα μένει ἀνεξίτηλη καὶ ὡς παρακαταθήκη γιὰ τὶς ἐπόμενες γενιές.

Μὲ τὸν Σπύρο Ζαρκαλῆ ποτὲ δὲν μὲ χώρισε τίποτα παρὰ μόνο ἡ 1η Αὐγούστου ὅταν ἐφυγε γιὰ πάντα ἀπὸ κοντὰ μας. Θὰ παραμείνει ὅμως ζωντανὸς στὴ μνήμη μας καὶ θὰ τὸν θυμόμαστε μὲ ἀγάπη.

Ἄντιο καλὲ μου φίλε»

Με τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου τοῦ Σπύρου Ζαρκαλή, ὁ πρόην Δήμαρχος Ἰσραϊνὸν καὶ τέως Πρόεδρος τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» Κώστας Βάγιας, προέβη στὴν ἀκόλουθη δήλωση:

«Μὲ τὸ Σπύρο Ζαρκαλή μᾶς συνέδεε στενὴ φιλία πολλῶν ἐτῶν. Συνεργαστήμα-
με στὰ πολιτιστικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ δρώμενα τῆς πόλης καὶ ἰδιαίτερα στὸ Σύλλο-
γο «ΣΚΟΥΦΑΣ», πού ἐπὶ προεδρίας μου ὑπῆρξε καὶ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμ-
βουλίου. Ἦταν ἄνθρωπος σάφρων καὶ συνετὸς καὶ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ
ὑπηρετήσε τὸν Πολιτισμὸ, τὴ Μουσικὴ καὶ τὸ Θέατρο. .»

Παράλληλη ἦταν καὶ ἡ πορεία μας καὶ στὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, μιᾶς καὶ
ἔτυχε νὰ εἴμαστε στὴν ἴδια σύνθεση τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου πολλὲς τετραετίες.
Διετέλεσε πρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ὅπου διακρίθηκε γιὰ τὴν βαθιὰ
γνώση τῶν προβλημάτων τῆς πόλης μας καὶ τίς σοβαρὲς προτάσεις πού ἔκανε γιὰ
τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων. Ἦταν πάντα συνεπὴς στὴν ἰδεολογία του καὶ
μέσα ἀπὸ τὸ ΚΚΕ, ἔδωσε σημαντικοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀγῶνες, οἱ
ὅποιοι ἀπ’ ὅλους ἀναγνωρίζονται.

Τὸν ἀποχαιρετῶ καὶ εἶμαι σίγουρος ὅτι ὅλοι ὅσοι τὸν ζήσαμε ἀπὸ κοντὰ θὰ τὸν
θυμοῦμαστε γιὰ πάντα, ὡς ἓνα δραστήριο καὶ κοινωνικὰ χρήσιμο ἄνθρωπο».

IN MEMORIAM

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΑΗΔΟΝΗΣ

(Πρώην Γενικός Ἐπιθεωρητής Θεολόγων Μέσης Ἐκπαίδευσης)

«Ὁ πιστεῦων εἰς ἐμὲ κἀν' ἀποθάνει ζήσεται» (Ἰωάν. Ια 25, 26)

Ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον Γ. Ἀηδόνην, τὸ ἦθος, τὴ σφαιρικὴ μόρφωση καὶ τὴν ἐν γένει δράσην αὐτοῦ, δύνανται νὰ εἰσαχθῶσι ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ. Ἐνας ἀπὸ αὐτοῦς πού «ἐξεδήμησε εἰς Κύριον» τὸν περασμένο Ἰούλιο, ἦταν καὶ ὁ ἀδελφικός μου φίλος –ἀπὸ τὰ πρῶτα ἤδη γυμνασιακὰ μου χρόνια στὴν Ἄρτα– Κωνσταντῖνος Γ. Ἀηδόνης, σπουδαστὴς τότε τῆς ἐκεῖ Ἱερατικῆς Σχολῆς, τακτικός ἐρμηνευτὴς τῶν ἐκάστοτε εὐαγγελικῶν περικοπῶν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τοῦ Ἰ. Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ καλλίφωνος συμμετοχὸς ἱεροψάλτης, στὸ podium τῶν ἱεροψαλτῶν αὐτοῦ τοῦ ναοῦ.

Σεμνός, εὐγενικός, εὐρυμαθής, πράος, ζηλωτὴς τῆς χριστιανικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, καὶ βυζαντινῆς μουσικῆς, ὀξυδερκής, ἀλτροουιστής, μὲ ἀφογιεῖς ἐμφάνιση, ὑποδειγματικὸς σύζυγος, ἰδανικός καὶ στοργικός πατέρας, λαμπρὸς συγγενής, περιζήτητος φίλος, καὶ ὑπεύθυνος ἄνθρωπος, ζοῦσε σὲ ἕνα κόσμον ἠθικὸν καὶ πνευματικόν. Καὶ μὲ τὸ προσωπικόν του παρὰδειγμα προσπαθοῦσε νὰ περάσει ἐν τῇ κοινῇ τὸ «πιστεῦω» του.

Γιὰ τοὺς συναδέλφους αὐτοῦ, ἦταν ὁ καλὸς φίλος καὶ συνεργάτης, ὁ ἐντιμὸς καὶ ἀνιδιοτελής ἄνθρωπος μὲ τὸν πλούσιον ψυχικόν κόσμον, τὴν εὐγενεῖς ἐπιδιώξεις, τὴν μεγάλαν ἐνατενίσειν καὶ τὴν σπάνιον ἀρετὴν. Γιὰ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἦταν ὁ καθηγητὴς πού διακρίνονταν γιὰ τὴν εὐρυμάθειαν, τὴν διδακτικὴν δεξιότητα, τὴν μακροθυμίαν, τὸ χαμόγελον, τὸ πηγαῖον χιοῦμον καὶ τὴν λεβέντικὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Καὶ γιὰ τοὺς φίλους αὐτοῦ, ἦταν ὁ ἄνθρωπος πού ἐνέπνεε ἐμπιστοσύνην, προέτρεπε τὴν σκέψιν νὰ περιπλανηθῆι, ξεκλείδωνε τὴν καρδίαν, ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν πίκραν καὶ τὰ προβλήματα αὐτοῦ, καὶ μὲ διακριτικότηταν συμπαρίστατο ἐν τῇ δύσκολῃ ὥρῃ ἐκείνων πού χροιάζονταν μιὰ βοήθειαν γιὰ νὰ μὴν καταρθεύσουν.

Πιστὸς στρατιώτης τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον αὐτοῦ μὲ φλόγαν, μὲ παλμόν, μὲ ὑποδειγματικὴν εὐσυνειδησίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀσβεστο πάθος.

Ἐπερχόμενος τοῦ γήινου κόσμου, κατέλειπε ἐξαιρετικὰς μνημῆς καὶ ἀναμνήσεις ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ, καὶ νὰ τὸν γνωρίσουν, καὶ νὰ τὸν ἀγαπήσουν ἐν τῇ διάρκειᾳ τοῦ βίου αὐτοῦ.

Πονεῖ ἡ καρδιά μας μὲ τὴ σκέψη ὅτι δὲν θὰ τὸν ξαναἰδοῦμε ἀνάμεσά μας. Μὲ τὴν «εἰς Κύριον εὐδημίαν του», ὅλοι μας γίναμε φτωχότεροι. Ὅμως «αἱ βουλαὶ τοῦ Κυρίου εἶναι ἀνεξιχνίαστοι».

Ἡ θύμηση καὶ ἡ νοσταλγία τῶν φίλων του, ὅς εἶναι μιὰ παρηγοριὰ στὴ λατρεμένη σύζυγο, τὰ πολυαγαπημένα του παιδιὰ καὶ ἓνα χᾶδι στοργῆς στὰ ἐγγόνια του.

Αἰωνία ἡ μνήμη τοῦ ἀγαπημένου μου φίλου

Δρ Δημήτριος Χρ. Στάμος
(Φιλολόγος - πρώην Λυκειάρχης)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΘ. ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ο ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ - ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΗΣ

Στις 15 Αύγουστου 2004 πέθανε στην Αθήνα σε βαθιά γηρατεία, 92 ετών, ο συμπατριώτης μας Κων/νος Αθ. Διαμάντης, γνωστός Ηπειρώτης συγγραφέας-λογοτέχνης και έκλεκτος συνεργάτης μας.

Γεννήθηκε το 1912 στο χωριό Κεντρικό Άρτης (Νησίστα Παλαιάς Ελλάδος) και το 1914 με την πατρική του οικογένεια μετοίκησε στη Ροδαυγή Άρτας (Νησίστα Νέας Ελλάδος). Υπήρξε μία από τις μεγαλύτερες πνευματικές μορφές της Ηπείρου που τίμησε με την προσφορά του στην επιστήμη και τα γράμματα την Ηπειρο και την ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Ροδαυγή των Τζουμέρκων.

Σπούδασε στο Σχολαρχείο στην Άρτα και στην Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου απέκτησε πτυχίο με εξαιρετική επίδοση και αργότερα ανακηρύχθηκε και διδάκτωρ της Φιλοσοφικής. Στη συνέχεια υπηρέτησε στο Στρατό και έλαβε μέρος στον Έλληνοϊταλικό πόλεμο. Στις 20 Δεκεμβρίου 1940 στο Τεπελένι στο Άλβανικό μέτωπο τραυματίστηκε σοβαρά και νοσηλεύτηκε επί μήνες σε Στρατιωτικά Νοσοκομεία. Το 1943 ως ανάπηρος πολέμου διορίστηκε στην Αθήνα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, μια υπηρεσία με ιδιαίτερο επιστημονικό χαρακτήρα. Εκεί, πέραν των υπηρεσιακών υποχρεώσεων του ανέπτυξε εξαιρετική συγγραφική δραστηριότητα προσανατολισμένη κυρίως στην ιστορία, στην λαογραφία και στην έρευνα των πηγών της ιστορίας κυρίως της Νεοελληνικής περιόδου και ιδιαίτερα της Έπαναστάσεως του Γένους του 1821 και μετέπειτα.

Εξέδωσε με δική του επιμέλεια και πολλή προσωπική εργασία 20 περίπου ογκώδεις τόμους των Γενικών Αρχείων του Κράτους με τεράστιο αριθμό ιστορικών εγγράφων, εύρηθρια και καταλόγους, εξαιρετικά χρήσιμα για τους ερευνητές-ιστοριοδίφες, με αναλύσεις, βιβλιογραφία και κριτικές για γεγονότα και πρόσωπα της ιστορικής περιόδου Τουρκοκρατίας-Έπαναστάσεως και μετέπειτα.

Διήνυσε όλη την ιεραρχία της Υπηρεσίας και διετέλεσε Διευθυντής των Γενικών Αρχείων του Κράτους για πάνω από μια 10ετία. Υπήρξε άξιος συνεχιστής του Πάννη Βλαχογιάννη, ιδρυτού των Γενικών Αρχείων και των μετέπειτα Διευθυντών καθηγητών Νικ. Τωμαδάκη και Έμμ. Πρωτοψάλτη.

Παράλληλα για ένα μικρό χρονικό διάστημα διετέλεσε και Διευθυντής της Έθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.

Μόλις με την συνταξιοδότησή του το 1978 έχασε την Αικατερίνη, αγαπημένη σύντροφο της ζωής του. Όμως με άτσαλენία θέληση και ακούραστος για τη συνέχεια της ζωής του, συνέχισε το πλούσιο πνευματικό του έργο. Συνέγραψε 100 περί-

που αὐτοτελείς μελέτες, βιβλιοκρισίες γιὰ ποικίλα θέματα: ἱστορικά, λογοτεχνικά, λαογραφικά, κοινωνικά, φιλολογικά.

Τὸ μεγαλύτερο ὅμως καὶ πλέον γόνιμο ἔργο αὐτῆς τῆς 20ετίας 1980-2000, ὑπῆρξε ἡ συγγραφή τῶν «ΑΠΑΝΤΩΝ» σὲ 25 τόμους, ὅπου συγκεντρώθηκε ἕνας τεράστιος πλοῦτος πνευματικῆς προσφορᾶς: ἱστορία, λογοτεχνία, λαογραφία, φιλολογία, ποίηση. Ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τόμους ἀναφέρονται στὴν μεγάλη ἀγάπη τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν Ἥπειρο ἀλλὰ εἰδικότερα γιὰ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τὴ Ροδαυγὴ τῶν Τζουμέρκων.

Τόμος Πρῶτος:	Ἡ Ροδαυγὴ τῶν Τζουμέρκων
Τόμος Δεύτερος:	Θέματα Παραδοσιακὰ
Τόμος Τρίτος:	Εἰκόνες καὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὰ χωριά τῶν Τζουμέρκων (Α)
Τόμος Τέταρτος:	Εἰκόνες καὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὰ χωριά τῶν Τζουμέρκων (Β)
Τόμος Ἦνατος:	Εἰκόνες καὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὰ χωριά τῶν Τζουμέρκων (Γ)
Λοιποὶ Τόμοι:	Ποικίλα θέματα λαογραφικά, φιλολογικά, ἱστορικά, λογοτεχνία, ποίηση, κ.λπ.

Ὁ Κωνσταντῖνος Διαμάντης ἀποτελεῖ μιά φωτεινὴ μορφή καὶ τοῦ ἀνήκει ξεχωριστὴ τιμὴ γιὰ τὴν προσφορά του στὸν τόπο του Ἥπειρο καὶ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τὴ Ροδαυγὴ τῶν Τζουμέρκων.

Κων/νος Θ. Ἀναστασίου
Ἑποπτεύων Ε.Α.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΣΚΟΥΦΑΣ»

23-1-05

Συνήλθε στην αίθουσα της Πνευματικής Στέγης του «ΣΚΟΥΦΑ» η Γενική Συνέλευση. Μετά την Γεν. Συνέλευση των μελών του Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» και την κατανομή αξιωματών το νέο Δ.Σ. του Συλλόγου συγκροτήθηκε ως εξής:
Πρόεδρος: Βασίλειος Καρατσώλης, Α΄ Αντιπρόεδρος: Ιωάννης Κουτσούμπας, Β΄ Αντιπρόεδρος: Άγγελική Κολιοῦ-Κολιοῦλη, Γεν. Γραμματέας: Δήμητρα Βασιλάκη-Παχούλα, Ταμίας: Βασίλειος Πλακιάς, Ύψορος Μουσικής: Ιωάννης Κατσαντούλας, Ύψορος Βιβλιοθήκης: Νικόλαος Λιόντος, Μέλη: Άμαλία Εὔταξια, Νικ. Τσέτης, Εὔγενία Κολιάτσου, Κων/νος Μάνος, Κων/νος Νταλιάνης, Δημήτριος Βάσος.

6-3-05

Ἡ χορωδία και τὸ χορευτικὸ τμήμα τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» διοργάνωσαν ἐκδήλωση μὲ ἀποκριάτικα τοπικὰ ἦθη και ἔθιμα τῆς Ἑλλάδας και ἀναβίωσαν τὴν καλὴ παράδοση τῶν Ἀρτιῶν γιὰ τὶς ἡμέρες τῶν Ἀπόκρεω.

12-3-05

Τὸ χορευτικὸ τμήμα τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» παρουσίασε τὶς ἡμέρες τῶν Ἀπόκρεω τὸ

ΓΑΪΤΑΝΑΚΙ ὡς και ἐπίκαιρο πρόγραμμα στοὺς δρόμους τῆς Ἑλλάδας. Συμμετέχουν και ἀρκετοὶ νέοι ἀπὸ τὸ χορευτικὸ τῆς Σαλαμίνας.

26-3-05

Ὁ Σύλλογος διοργάνωσε ὁμιλία-διάλεξη μὲ τὸν Ἰωάννη Σεργιάννη Ἄντ/γο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀστυνομίας ἐν ἀποστρατεία, μὲ θέμα «Ἡ 25η Μαρτίου και ἡ πνευματικὴ συνείδηση τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821». Μετά τὴν ὁμιλία ἀπενεμήθησαν τὰ Ἀγροφιώτεια και Μπαρμπαστάθεια βραβεῖα.

31-3-05

Ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ» διοργάνωσε ἐκδήλωση - ὁμιλία μὲ θέμα «Ἀναζητώντας μιὰ ἐναλλακτικὴ λύση στὴν παγκοσμιοποίηση» συμμετείχαν οἱ κ. Κ. Ζουράρης, Χαρ. Ναξάκης, Γ. Καραμπελιάς, Νικ. Γιαννούλης.

11-4-05

Ἐγινε στὸ Πνευματικὸ Κέντρο Ἰσραηλιτῶν στὴν Ἀθήνα ἡ παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ Κ. Τσιλιγιάννη «Ἡ ἐβραϊκὴ κοινότητα τῆς Ἑλλάδας» ποὺ εἶναι ἐκδοση τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου. Στὴν ἐκδήλωση προσκεκλημένος ἦταν και ὁ πρόεδρος τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» κ. Βασί-

λειος Καρατσιώλης και ο όποιος μίλησε καταλλήλως, δέχτηκε τὰ συγχαρητήρια όλων και γιὰ τὴ μέχρι τώρα δραστηριότητα τοῦ Συλλόγου.

16-4-05

Πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Σύλλογο ἔκθεση ζωγραφικῆς μὲ τὸν τίτλο «Πέτρα - Φῶς καὶ Θάλασσα» ἀπὸ τὸν κ. Νικ. Ἀράπη.

12-5-05

Δόθηκε στὴν αἴθουσα τῆς Πνευματικῆς Στέγης τοῦ Συλλόγου Θεατρικὴ παράσταση μὲ τὴν Ἄννα Βαγενᾶ «Ἀγγέλα Παπάζογλου» γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ τραγικὸς ξεριζωμὸς πρὶν 83 χρόνια. Τὴν παράσταση ὀργάνωσε ὁ Μ/Φ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ», ἡ Ν.Α. Ἄρτας, ὁ Δῆμος Ἄρταίων καὶ ὁ σύνδεσμος Φιλολόγων Ν. Ἄρτας.

6-3-05

Ἡ χορωδία καὶ τὸ χορευτικὸ τμήμα τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» διοργάνωσαν ἐκδήλωση μὲ ἀποκριάτικα τοπικά ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς Ἄρτας καὶ ἀναβίωσαν τὴ καλὴ παράδοση τῶν Ἀρτινῶν γιὰ τὶς ἡμέρες τῶν Ἀπόκριων.

26-6-05

Ο Μ/Φ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» διοργάνωσε στὸ θέατρο κάστρου τῆς πόλης μας σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ν.Α. Ἄρτας καὶ τὸ Δῆμο Ἀρταίων γιὰ 10η συνεχὴ χρονιά τὸ Φεστιβάλ Παραδοσιακῶν Χορῶν (Παράδοση - Χορὸς - Τραγούδι).

Ἔτσι ἡ χορωδία Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Συλλόγου μας ὑπὸ τὴν Διεύθυνση τοῦ Κων/νου Πλακιά παρουσίασε πρόγραμμα μὲ τραγούδια καὶ σκοποὺς τῆς Ἀνοιξῆς τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἔρωτα.

10-6-05

Ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ» πραγματοποίησε στὴν αἴθουσα τῆς Πνευματικῆς Στέγης του, ἐκδήλωση πού ἦταν ἀφιερωμένη στὴν

παρουσίαση τοῦ βιβλίου του κ. Σεραφεὶμ Φυντανίδη «Ἀπόδραση σὲ τέσσερις Ἡπείρους». Συμμετείχαν καὶ ὁμίλησαν καταλλήλως οἱ κ.κ. Γεώργιος Βότσης, δημοσιογράφος, Θανάσης Νιάρχος, ἐκδότης καὶ ποιητής, Ἐλπιδοφόρος Ἰντζέμπελης, Σωτῆρης Σαρχῆς.

23-6-05

Πραγματοποιήθηκε στὴν αἴθουσα τῆς Πνευματικῆς Στέγης τοῦ Συλλόγου ἐκδήλωση τοῦ βιβλιοπωλείου Γ. Λέκου, τοῦ φωτογράφου Δημ. Παπαρούνη, μὲ τὴ συνδιοργάνωση τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» καὶ τοῦ Συνδέσμου Φιλολόγων Ἄρτας, πού εἶχε ὡς θέμα τὴν παρουσίαση τοῦ Φωτογραφικοῦ Λευκώματος «Ὅψεις Ἀμβρακικοῦ».

*

Ἡ χορωδία Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Συλλόγου, ἔλαβε μέρος στὶς ἐκδηλώσεις πού ἔγιναν στὸν Ἀμμότοπο Ἄρτας μὲ ἓνα πλούσιο καλλιτεχνικὸ πρόγραμμα.

*

Τὸ μικρὸ χορευτικὸ συμμετείχε στὸ Πανελλήνιο Παιδικὸ Φεστιβάλ Ἀθῆνας πού διοργάνωσε ὁ Λαογραφικὸς Ὁμιλος «Οἱ ρίζες Ἀθῆνας».

*

Τὸ χορευτικὸ τμήμα τοῦ Συλλόγου συμμετείχε στὸ Διεθνὲς φολκλορικὸ φεστιβάλ 2005 πού διοργάνωσε ἡ πόλη Nagykanizsa τῆς Οὐγγαρίας μαζί μὲ ἄλλα χορευτικὰ ὄπως ἀπὸ τὴ Σερβία, Τουρκία, Ἰταλία, Αὐστρία καὶ Αὐστραλία καὶ παρουσίασε ἐξαιρετικὸ πρόγραμμα ἀποσπώντας τὰ συγχαρητήρια ὅλων.

*

Ο κ. Άν. Ζέρβας και η σύζυγός του Νανά δώρησαν στο Σύλλογο για τη Βιβλιοθήκη του 12 τόμους της Ιστορίας της Άνθρωπότητας, 10 τόμους εγκυκλοπαίδεια για τα παιδιά και 26 τόμους εγκυκλοπαίδειας του Ήλιου.

*

Ο Πρόεδρος του Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» Βασ. Καρατσιώλης δώρησε στη βιβλιοθήκη του Συλλόγου σειρά βιβλίων και περιοδικών.

*

Ο Άντιπρόεδρος του Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» Ίωάννης Κουτσούμπα δώρησε 2 τόμους «Τό Μασούκι Ίωαννίνων» Ιστορικά Α΄ και Λαογραφικά Β΄.

*

Άγορά βιβλίων με την οικονομική ένισχυση του Ύπ. Παιδείας (Ίστορικού - Λαογραφικού και Φιλολογικού περιεχομένου).

*

Έκδόθηκε τὸ βιβλίο τοῦ Κ. Βάγια, «Ή Άρτα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς». Έκδόθηκε τὸ βιβλίο τοῦ κ. Ί. Κουτσούμπα, «Στοῦ χρόνου τὰ γυρίσματα - Τέχνες καὶ ἐπαγγέλματα στὴν Άρτα τοῦ χτές».

*

Άπὸ τὰ Γενικά Άρχεῖα τοῦ Κράτους - Άρχεῖα Λάρισας μᾶς ζηπήθηκε ἡ ἀπο-

στολή τοῦ περιοδικοῦ «ΣΚΟΥΦΑΣ» ὡς καὶ ἄλλων ἐκδόσεων τοῦ Συλλόγου. Ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τῆς Πρέβεζας.

*

Τὸ Βῆμα τῆς Αἰγιαλείας καὶ εἰδικότερα ὁ συντάκτης κ. Άνδρικόπουλος γράφει γιὰ τὸ περιοδικὸ «ΣΚΟΥΦΑΣ» ὅτι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον ἐγκυρα περιοδικὰ τῆς ἐπαρχίας ποῦ ὑπηρετοῦν τὸν πολιτισμὸ, τὴν τέχνη καὶ τὰ γράμματα καὶ ὅτι εἶναι μιὰ σημαντικὴ ἔκδοση.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

	€
Νίκος Άράπης	30,00
Φωφὼ Κατσάνου	70,00
Δημήτριος Παππᾶς (Ιερεὺς)	20,00
Κων/νος Μαργώνης	20,00
Νικόλαος Πίσπερης	50,00
Σωτήριος Φλόκας	30,00
Άλέξανδρος Τζίμας	80,00
Ίωάννης Κόκλας	30,00
Κων/νος Χήτας	20,00
Κων/νος Σιώζος	100,00
Σπ. Κοντογιάννης	50,00
Κων/νος Κωτσάκης	30,00
Ζαχαρίας Τσουγκιράκης	
εἰς μνήμη Ίωάν. Τσοῦτινου	100,00
Άλέξ. Τσάμη-Πανδῆ	
εἰς μνήμη τοῦ θεοῦ της	
Γ. Άναλογίδη ἐπὶ συμπληρώσει	
Ζετίας ἀπὸ τὸ θάνατό του	100,00
Θεοδώρα Τσάμη-Κουτσοχρήστου	
εἰς μνήμη τοῦ θεοῦ της	
Γ. Άναλογίδη ἐπὶ συμπληρώσει	
Ζετίας ἀπὸ τὸ θάνατό του	100,00

Ἄντιγόνη Παπακώστα		Μαίρη Ἀθ. Ἰσκου	
εἰς μνήμη τοῦ ἀδελφοῦ της Σπύρου	150,00	εἰς μνήμη τῶν γονέων της	
Βασιλική Καρατζένη		Ἄννας καὶ Λάμπρου Γκαναβία	40,00
εἰς μνήμη τοῦ πατρός της Δημητρίου	50,00	Ἄρης Γαλανός	
Βασίλειος Καρατσιώλης		εἰς μνήμη Γεωργίου Ἀναλογίδη	
εἰς μνήμη Ἰωάννου Νικολάου	20,00	καὶ Ἰωάν. Τσούτσινου	60,00
Ἡλέκτρα Νάση-Μαστροκάλλου		Ἴδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη	
εἰς μνήμη τῶν γονέων		γιά τὸ ἔτος 2005	1414,53
Γιάννη καὶ Σοφίας		Χριστίνα Παπακώστα	20,00
Νάση καὶ θείου Τέλη Ἀράπη	100,00		
Ἑρρικέτη Ρηγανέλα			
εἰς μνήμη τῶν γονέων της			
Ἄννας καὶ Λάμπρου Γκαναβία	40,00		

«ΣΚΟΥΦΑΣ»

Περιοδική Έκδοση του Μ/Φ Συλλόγου Ἄρτας «Ὁ Σκουφᾶς»
Διεύθυνση: Πρὸς τὸν Σύλλογο «Ὁ Σκουφᾶς» - Ἄρτα,
Πλατεία Ἐθν. Ἀντιστάσεως - 471 00

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΣΚΟΥΦΑΣ»

Ἐκδίδεται ἐπὶ μισὸν αἰῶνα
μὲ τις ἐνισχύσεις τῶν συνδρομητῶν
καὶ τῶν φίλων του.

Δὲν ἐπιβαρύνει
οὔτε τὸν δημοτικὸ, οὔτε τὸν κρατικὸ
προϋπολογισμό.

Ἐνισχύσατε τὸ «Σκουφᾶ».

ΣΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ «ΣΚΟΥΦΑ»

Πλατεία Ἐθν. Ἀντιστάσεως, Ἄρτα Τ.Κ. 471 00
(τηλέφωνο: 26810/27767, 28171, fax: 74767)

ΠΩΛΟΥΝΤΑΙ

- Τὸ «Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης»
τοῦ Σεραφεῖμ Ξενοπούλου, Μητροπολίτου ἄλλοτε Ἄρτης.
- Ἡ «Ἀμβρακία» τῆς Χρυσ. Τζουβάρου-Σούλη.
- Ἡ «Ὀλυμπιάς» τοῦ Πέτρου Γαρουφαλιά.
- Τὰ Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συμποσίου γιὰ τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἡπείρου».
- Τὸ ἔργο τοῦ Γιάννη Μόραλη «Ἀναμονή» σὲ offset, 0.40x0.50.
- ΠΥΡΡΟΣ «Ὁ Βασιλιάς τῆς Ἡπείρου».

Παρακαλοῦνται οἱ συνεργάτες τοῦ περιοδικoῦ μας νὰ στέλνουν μόνον ἀδημοσίευτη ἐργασία τους. Νὰ εἶναι δὲ δακτυλογραφημένη ἀπὸ τὴ μιὰ ὄψη τοῦ χαρτιοῦ. Οἱ χειρόγραφες ἐργασίες δὲν θὰ δημοσιεύονται, γιὰτι προκύπτουν πολλὰ προβλήματα μὲ τὰ τυπογραφεῖα.

Διεύθυνση γιὰ ἀποστολὴ συνεργασίας: Σύλλογο «Σκουφᾶ» Ἄρτας (γιὰ τὸ περιοδικὸ «Σκουφᾶς», Ἄρτα, Πλατεία Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως - 471 00).